

ISSN 2414-5076 (Print)

ISSN 2617-6688 (Online)

Міністерство освіти і науки України
Державний заклад
«Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»

НАУКОВИЙ ВІСНИК

**ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ К. Д. УШИНСЬКОГО
ЖУРНАЛ**

№ 4 (145) 2023

**ОДЕСА
ПНПУ імені К. Д. Ушинського**

DOI: <https://doi.org/10.24195/2617-6688-2023-4>

**Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету
імені К. Д. Ушинського. Випуск 4 (145). Одеса, 2023. 78 с.**

Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету
імені К. Д. Ушинського внесено до **категорії «Б»** Переліку наукових фахових видань України
з педагогічних наук зі спеціальностей 011, 012, 013, 014, 015, 016, 231
(наказ МОН України від 17.03.2020 р. № 409)

Свідоцтво про перереєстрацію: КВ №24077-13917 ПР
видане Міністерством юстиції України 19.06.2019 р.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Богуш А. М., доктор педагогічних наук, професор, дійсний член Національної академії педагогічних наук України (Україна)

Заступник головного редактора:

Койчева Т. І., доктор педагогічних наук, професор (Україна)

Відповідальний редактор:

Буднік А. О., кандидат педагогічних наук, доцент (Україна)

ЧЛЕНИ РЕДКОЛЕГІЇ ТА РЕДАКЦІЙНОЇ РАДИ:

Богданова І. М., доктор педагогічних наук, професор (Україна)

Васильєва Т., доктор, професор (Латвія)

Казанцева Л. І., доктор педагогічних наук, професор (Україна)

Кісієль М., доктор гуманітарних наук, доцент (Польща)

Ковтун О. В., доктор педагогічних наук, професор (Україна)

Копусь О. А., доктор педагогічних наук, професор (Україна)

Линенко А. Ф., доктор педагогічних наук, професор (Україна)

Лобанова-Шуніна Т., доктор педагогічних наук, професор (Латвія)

Луцан Н. І., доктор педагогічних наук, професор (Україна)

Окуневичюте Н. Л., доктор соціальних наук, професор (Литва)

Попова О. В., доктор педагогічних наук, професор (Україна)

Реброва О. Є., доктор педагогічних наук, професор (Україна)

Семенов О. М., доктор педагогічних наук, професор (Україна)

Садовська Е. Я., доктор технічних наук, що спеціалізується в галузі історії архітектури та збереження пам'яток, професор (Польща)

Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського індексується у таких **базах даних:**

- Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
- Google Scholar,
- ULRICHSWEB Global Serials Directory,
- CrossRef,
- Polska Bibliografia Naukowa (PBN),
- Research Bible (Academic Resource Index),
- Directory of Research Journals Indexing,
- Scilit (The Scientific Literature database),
- WorldCat,
- Eurasian Scientific Journal Index (ESJI),
- Scientific Indexing Services (SIS),
- Directory of Open Access Journals,
- ERICHPUS (European Reference Index for the Humanities and Social Sciences),
- Base (Bielefeld Academic Search Engine),
- Index Copernicus/ICI Journals Master List,
- Open Ukrainian Citation Index (OUCI).

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет Вченою Радою
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського» 28.12.2023 р. (Протокол № 7)

РЕДАКЦІЯ ЖУРНАЛУ НЕ НЕСЕ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗМІСТ СТАТЕЙ ТА МОЖЕ НЕ ПОДІЛЯТИ ДУМКУ АВТОРА!

Адреса редакції:

65020 м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26

тел. +38 (048) 718-57-22

E-mail: nv.pnpu@gmail.com

Веб-сайт: <http://nv.pdpu.edu.ua>

© Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», 2023

ISSN 2414-5076 (Print)

ISSN 2617-6688 (Online)

Ministry of Science and Education of Ukraine
State institution «South Ukrainian National Pedagogical University
named after K. D. Ushynsky»

SCIENTIFIC BULLETIN

**of SOUTH UKRAINIAN NATIONAL
PEDAGOGICAL UNIVERSITY
NAMED AFTER K. D. USHYNKY
JOURNAL**

№ 4 (145) 2023

**ODESA
SUNPU named after K. D. Ushynsky**

DOI: <https://doi.org/10.24195/2617-6688-2023-4>

Scientific bulletin of South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky.
Issue 4 (145). Odesa, 2023. 78 p.

The Scientific bulletin of South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky included into the Ukrainian list of specialized scientific publication, which are authorized to publish the results of dissertation for doctor degree and PhD by decree of Ministry of Education and Science of Ukraine from March 17, 2020 № 409.

Certificate of re-registration of print media: Series KB №24077-13917 ПП
Issued by the Ministry of Justice of Ukraine from June 19, 2019.

EDITORIAL BOARD:

Editor-in-chief:

Bogush A., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Full Member of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (Ukraine)

Deputy Editor in Chief:

Koycheva T., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine)

Responsible editor:

Budnik A., Ph.D. in Pedagogy, Associate Professor (Ukraine)

MEMBERS OF EDITORIAL BOARD:

Bogdanova I., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine)

Kazantseva L., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine)

Kisiel M., Doctor of Humanities in Pedagogy, Associate Professor (Poland)

Kopus O., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine)

Kovtun O., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine)

Lobanova-Shunina T., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Latvia)

Lutsan N., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine)

Lynenko A., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine)

Okunevičiūtė Neverauskienė L., Doctor of Social Sciences, Professor (Lithuania)

Popova O., Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Ukraine)

Rebrova O., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine)

Sadowska E. J., Doctor of technical sciences specializing in history of architecture and conservation of monuments, Professor (Poland)

Semenog O., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine)

Vasiljeva T., Doctor oec., Professor (Latvia)

Scientific bulletin of South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky is indexed in these **databases**:

- Vernadsky National Library of Ukraine,
- Google Scholar,
- ULRICHSWEB Global Serials Directory,
- CrossRef,
- Polska Bibliografia Naukowa (PBN),
- Research Bible (Academic Resource Index),
- Directory of Research Journals Indexing,
- Scilit (The Scientific Literature database),
- WorldCat,
- Eurasian Scientific Journal Index (ESJI),
- Scientific Indexing Services (SIS),
- Directory of Open Access Journals,
- ERICHPLUS (European Reference Index for the Humanities and Social Sciences),
- Base (Bielefeld Academic Search Engine),
- Index Copernicus/ICI Journals Master List,
- Open Ukrainian Citation Index (OUCI).

Recommended to publishing and disseminating over the Internet by the Academic council
State institution «South Ukrainian National Pedagogical University
named after K. D. Ushynsky» (pr. № 7 from Desember 28, 2023)

THE EDITORIAL BOARD BEARS NO RESPONSIBILITY FOR THE CONTENT OF THE ARTICLES AND MAY NOT SHARE THE AUTHORS' OPINION!

Editorial office address:

26, Staroportofrankivska St., Odesa, 65020

Tel. +38 (048) 718-57-22

E-mail: nv.pnpu@gmail.com

Web-site: <http://nv.pdpu.edu.ua>

© State institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky», 2023

ЗМІСТ

Деркач А. С. Історія розвитку та сучасний стан 3D моделювання	7
Твердохлібова Я. М., Величко Д. О., Штикало Т. С. Психологічна атмосфера та арт-терапія на заняттях скульптури	15
Ван Вей Феномен художньо-педагогічної ментальності у розрізі професійної діяльності вчителя образотворчого мистецтва	20
Штайнер Т. Роль професійної культури у становленні майбутніх педагогів професійного навчання	25
Козаченко О. М., Тожиєва В. В., Яковенко Л. І. Оновлений профіль дорослого українця, що вивчає польську мову як іноземну	30
Вікнянський М. Формування культури підприємництва у здобувачів освіти середньої школи як проблема педагогічної науки і освітньої практики	37
Ткачук Ю. Чинники впливу на розвиток навичок soft skills у майбутніх соціальних працівників	44
Павлова Н. С. Практико-орієнтована підготовка майбутніх учителів інформатики	53
Тахіра Гасанова Хасан Азербайджанська народна педагогіка як основний засіб виховання	61
Яковенко Л. І., Козаченко О. М., Тожиєва В. В. Сучасні виклики: підручник польської мови за професійним спрямуванням	65
Галіцан О., Паламарюк В. А. Експериментальна програма формування трансверсальних компетентностей майбутніх учителів в освітньому просторі педагогічного університету	72

CONTENT

Derkach An. History of the development and current state of the 3D modelling	7
Tverdokhlibova Ya., Velychko D., Shtykalo T. Psychological atmosphere and art therapy at sculpture classes	15
Wang Wei The phenomenon of artistic and pedagogical mentality in terms of the professional activity of a fine art teacher	20
Shtainer T. The role of professional culture in the formation of future pedagogues of vocational education	25
Kozachenko Ol., Tozhyieva V., Yakovenko L. Updated profile of an adult Ukrainian learning Polish as a foreign language	30
Viknianskyi M. Development of entrepreneurship culture in secondary school students as a problem of pedagogical science and educational practice	37
Tkachuk Yu. Factors influencing the development of future social workers' soft skills	44
Pavlova N. Practice-oriented training of future Computer Science teachers	53
Tahira Hasanova Hasan Azerbaijani folk pedagogy as the main means of education	61
Yakovenko L., Kozachenko Ol., Tozhyieva V. A textbook on the Polish language designed for professionals facing modern challenges	65
Halitsan Ol., Palamariuk V. Experimental program for the formation of transversal competencies of future teachers in the educational environment of the Pedagogical University	72

Історія розвитку та сучасний стан 3D моделювання

Деркач Анна Сергіївна¹

Український державний університет імені Михайла Драгоманова, Київ, Україна

E-mail: a.s.derkach@npu.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-5276-8165>

У статті докладно розглядається історія розвитку та сучасний стан тривимірного моделювання, як ключової галузі в інформаційному та технологічному просторах. Передовсім подано короткий історичний оглядову добірку, що відстежує еволюцію тривимірного моделювання від його зародження до сучасних досягнень. Також відзначено, як перші спроби створення тривимірних моделей відбувалися в умовах обмежених обчислювальних ресурсів, але з часом змогли вибудувати масштабні та складні віртуальні об'єкти завдяки зростанню потужності комп'ютерів та розвитку програмних засобів. У роботі також здійснено детальний аналіз і систематизацію періодів розвитку тривимірного моделювання. Розглядаються ключові фази, такі як ранні дослідження та практичне застосування у таких галузях, таких як анімація, архітектура та багато інших. Розроблено хронологічну схему історії розвитку 3D моделювання, що передбачає етапи від початку комп'ютерної графіки в 1960-х роках до сучасного застосування у різних сферах, зокрема, в дизайні, економіці, медицині та інженерії. Важливо зрозуміти, як ці етапи взаємодіяли та впливали один на одного, створюючи фундамент для сучасного стану галузі 3D моделювання. Значна увага приділяється сучасним тенденціям у галузі тривимірних технологій, таким як використання штучного інтелекту, віртуальна та доповнена реальність. У статті простежується зміна парадигми 3D моделювання від його початку до сьогодні, а також висвітлено потенціал цієї галузі для майбутнього розвитку технологій і креативності. Знання етапів розвитку 3D моделювання будуть важливими для вчителів інформатики, методистів, студентів, керівників гуртків із тривимірного моделювання щодо розуміння змісту і особливостей сучасного стану розвитку 3D моделювання.

Ключові слова: 3D моделювання, 3D графіка, історія, розвиток, 3D технології.

Вступ. Сучасні технології внесли кардинальні зміни практично в усі галузі діяльності людини, що дало змогу суттєво спростити та автоматизувати ті чи ті процеси, знизити витрати та підвищити ефективність роботи. Сьогодні комп'ютерні технології, такі як тривимірне моделювання стали невід'ємним складником нашого життя. 3D моделі можна зустріти практично будь-де: на вуличних плакатах, у крамницях, на упаковках товарів, у фільмах і мультфільмах. Популярність цієї технології неухильно зростає, оскільки якісно зроблена модель, презентація або відеоролик роблять кожну рекламу більш привабливою, допомагають спроектувати зовнішній вигляд будь-якого товару та створити якісний проєкт. 3D-моделювання є однією із галузей у сучасному світі, яка найбільш швидко розвивається та яка знаходить застосування в різних сферах життєдіяльності людини, включаючи архітектуру, інтерактивний дизайн, кіноіндустрію, промислове виробництво тощо.

Історія розвитку 3D-моделювання є складником більш ширшого історичного контексту, вивчення якого допомагає зрозуміти вплив соціокультурних, технологічних та економічних чинників на розвиток 3D-моделювання. Аналізуючи різні етапи розвитку 3D моделювання, можна зрозуміти, як технології змінювались із часом, які технічні досягнення було зроблено, та як вони вплинули на сучасний стан галузі. Вивчення історії розвитку дозволяє зрозуміти, як 3D моделювання виникло, які виклики стояли перед ним у різні періоди та як 3D моделювання просувалося вперед. Це допомагає зрозуміти, які перспективи та можливості можуть з'явитися у майбутньому. Розвиток 3D моделювання не тільки технічно важливий, але й має культурні та соціальні напрацювання. Вивчення цих аспектів допомагає зрозуміти, як технологія впливає на сприйняття мистецтва, розваг та інші аспекти культурного життя, а дослідження сучасного стану дозволить виявити актуальні тенденції, які формують напрями розвитку 3D моделювання в майбутньому, такі як використання штучного інтелекту, віртуальної реальності та інше.

За останні десятиліття 3D-моделювання зазнало значних технологічних змін. Удосконалюються алгоритми моделювання, методи рендерингу, системи фізичного моделювання, текстурування та

¹ аспірант кафедри інформаційних технологій і програмування Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

освітлення. Технології віртуальної та доповненої реальності також активно впроваджуються у 3D-моделювання, що відкриває нові можливості для інтерактивності та покращення. Використання нових матеріалів та технік моделювання дозволяє досягти високого рівня деталізації та візуального реалізму. Розуміння історії розвитку 3D-моделювання та ознайомлення з його сучасним станом є надзвичайно важливими для всіх, хто цікавиться цією галуззю.

Українські та зарубіжні науковці досліджують використання 3D-моделювання в різних сферах людської діяльності. Зокрема, вчені (О.В. Андрійчук, В.О. Бондаренко, Т.І. Братчикова, А.І. Грабченко, В.Л. Доброскок, М.М. Ожга, К.П. Осадча, А.А. Петришина, О.В. Струтинська, Н.Ю. Чемерис, D. Assante, S. Bhaduri, J. Brine, M.D. Dickey, B. Regina, T. Sumner) розглядають методи роботи, проблематику та сучасний стан 3D моделювання. Натомість в поданих вище наукових дослідженнях лише частково розглядаються питання історії 3D моделювання.

Зокрема, такі вчені як М.Ф. Пічугін, І.О. Канкін, В.В. Воротніков (Пічугін, 2013) розглядають історію розвитку комп'ютерної графіки у XX столітті через призму розвитку технічних засобів та дисплеїв і лише опосередковано описують історію розвитку 3D моделювання. У дослідженні Струтинської О.В. (Струтинська, 2018) подано аналіз стану (2018 рік) і перспективи розвитку технологій тривимірного моделювання та друку. Докладно розглядається апаратне та програмне забезпечення, яке використовується для операційного функціонування цих технологій, описуються технологічні етапи тривимірного друкування, а також надається характеристика сфер використання цих інновацій.

Мета та завдання дослідження: аналіз та систематизація історичного розвитку та сучасного стану 3D моделювання, оскільки знання про те, які технології, методи та інструменти використовувались у минулому, допоможуть зрозуміти сучасні тенденції та напрями розвитку 3D моделювання. Для досягнення поставленої в роботі мети було проведено аналіз навчально-методичної, наукової та спеціальної літератури з проблеми дослідження, узагальнено власний педагогічний досвід навчання тривимірного моделювання в школі.

Матеріали та методи дослідження: науковий огляд, аналіз та систематизація історичних даних та сучасних тенденцій.

Результати дослідження. Історія розвитку 3D-моделювання започаткована задовго до того, як з'явилися персональні комп'ютери. Означений напрям можна прослідкувати в математичних концепціях, які і є основою 3D візуалізації. Навіть у Евкліда, відомого як «батька геометрії», що жив у III столітті до нашої ери, вже виникли деякі ключові ідеї. У 1600-х роках Рене Декарт зробив значний внесок у цю галузь, розробивши основи аналітичної геометрії, відомої також як координатна геометрія. Це дозволило точно вимірювати відстані та визначати місцезнаходження. У середині XVIII століття англійський математик Джеймс Джозеф Сильвестр винайшов матричну математику, яка застосовується у сучасній комп'ютерній графіці, де можна враховувати відблиски та викривлення світла.

Перші значні досягнення у сфері 3D-моделювання відбулися під час появи перших комерційно доступних систем автоматизованого проєктування (САПР) у 1960-х роках. Тоді Вільям Феттер (William Fetter) вперше використав формули для перетворення 3D координат на 2D координати як основу для візуалізації. За його програмою можна було малювати 3D об'єкти з ліній (Fetter, 1962). Паралельно з цим, аспірант Массачусетського університету Іван Сазерленд (Ivan Sutherland) виявив, що він може малювати об'єкти однієї форми на екранах комп'ютерів. У 1963 році американський вчений створив першу 3D-програму – Sketchpad, яка могла створювати прості 3D-об'єкти за допомогою полігональної сітки – ребер, вершин і граней. Sketchpad за допомогою світлового пера дозволяв малювати на дисплеї векторні фігури, зберігати їх, використовувати прості шаблони. Ключовим моментом було використання концепції «батько-нащадок»: об'єкти можна було багаторазово копіювати, змінюючи кожен з ескізів на свій смак, якщо вносилися правки в початковий об'єкт, відповідним чином перебудовувалися його дублікати. Ще одним важливим винаходом «Sketchpad» були інструменти автоматичного малювання геометричних фігур: було достатньо вказати розташування і розміри (Sutherland, 1963).

Захистивши дисертацію (Sutherland, 1963), Іван Сазерленд і доктор Девід Еванс відкривають в університеті міста Юти першу кафедру комп'ютерної графіки. У 1968 році вони заснували компанію "Evans & Sutherland", першу – у сфері 3D-графіки. Їхнє підприємство було спочатку зорієнтоване на виробництво апаратного забезпечення для роботи з розробленими системами, але вони швидко розпочали і розроблення програмного забезпечення. Успіх компанії надихнув інших на створення власних підприємств та розвиток технологій 3D моделювання.

Учені (Р.А. Гольдштейн та Р. Нагель) у 1971 році вперше реалізували метод трасування променів із використанням логічних операцій для формування тривимірних зображень. Уже в 1972 році Фредерік Парке (Frederic Parke) змодельював уперше людське обличчя та описав методи представлення, анімації та збирання даних, які використовувалися для створення «реалістичних» згенерованих комп'ютером напівтонових анімаційних послідовностей змінного виразу людського обличчя. Було визначено, що для моделювання поверхні обличчя багатокутною оболонкою, яка містить орієнтовно 250 багатокутників, визначених орієнтовно 400 вершинами, достатньо для досягнення реалістичного вигляду змодельованого обличчя (Parke, 1972).

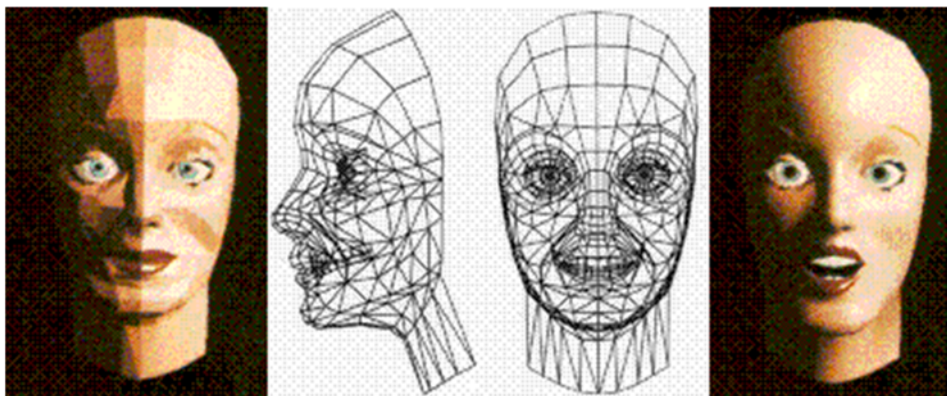

Рис. 1. Перше змодельоване людське обличчя

Пізніше, в університеті Юти Анрі Гуро та Буй Тіон Фонг вивчали методи затінення, які спрощували оброблення шляхом оптимізації алгоритмів візуалізації, і забезпечували кращу візуалізацію світла, відбиття та затінення. А вже в 1972 році Буй Фонг, Роберт Макдермотт, Джеймс Кларк і Рафаель Ром, використовуючи комп'ютерну графіку та під керівництвом Айвена Сазерленда, створили тривимірне зображення, яке вперше в історії докладно відтворювало фізичний оригінал – "Фольксваген-жук" (Volkswagen Beetle) (SCUU, 1972).

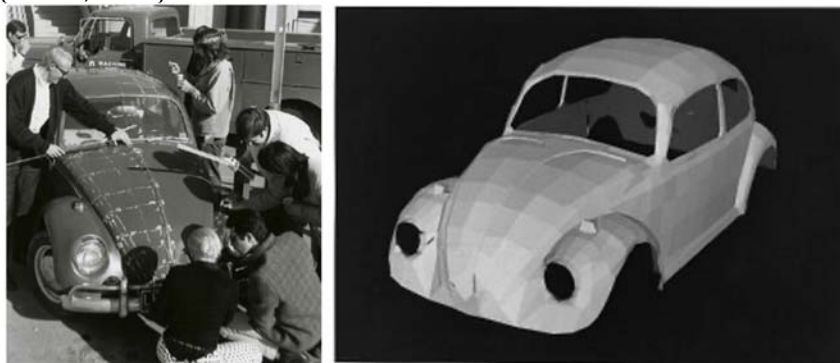

Рис. 2. Перше в історії тривимірне зображення, що точно відтворює оригінал

У 1974 році Едвін Кетмелл опублікував кандидатську дисертацію «Алгоритм моделювання підрозділень для створення вигнутих поверхонь на екрані комп'ютера», де він розглянув такі основні аспекти, як накладання текстур, бікубічні фрагменти і Z-буфер. Під терміном «Z-буферізація» розуміють метод видалення схованих поверхонь, що додає об'ємність та реалістичність об'єктам. Кожен піксель на екрані має не лише координати за оссю абсцис і ординат, але й значення за віссю аплікат, що відображає відстань від елемента до переднього плану. У разі перекриття пікселів двох об'єктів, відображається лише той, який, згідно з картою глибини, розташований найближче (Пальчевський, 2016). Особливу увагу у 1975 році привернув чайник Юта, який став символом тривимірної комп'ютерної графіки після того, як Мартін Ньюелл використав його для перевірки своїх графічних досліджень. Чайник став ідеальним тестовим об'єктом завдяки своїй структурі та різноманітності поверхонь, які він мав, а також здатності відбивати світло та створювати тінь на собі. Ньюелл поділився деталями про чайник зі своїми колегами-дослідниками, які відразу ж почали використовувати цей символічний об'єкт у своїх роботах.

Рис. 3. Чайник Юта

У 1978 році Джеймс Блінн запропонував метод реалістичного зображення мікрорельєфів. Пізніше цей підхід був вдосконалений, створенням так званої «карти оточення», яка враховує не лише властивості поверхонь, але й середовище, в якому вони знаходяться (Пальчевський, 2016). Впродовж означеного періоду дослідники та науковці розробили алгоритми, використання яких дають змогу відтворювати фізичні закони та явища у тривимірній графіці. Зокрема, були враховані такі явища, як дзеркальність та прозорість об'єктів, розсіювання та поглинання променів світла, а також заломлення світла при проходженні крізь прозорі матеріали (Пальчевський, 2016). Ці фізичні явища є основою для створення реалістичних зображень за допомогою редакторів тривимірної графіки.

Поява перших персональних комп'ютерів призвела до широкого поширення використання САПР не тільки у сфері аерокосмічної та автомобільної промисловості, але також у комерційних інженерних підприємствах. У цей період повноцінне 3D-моделювання розвивалось і стало ключовим напрямом у розробленні програмного забезпечення. Тривимірна графіка та моделювання після 1980 року постійно вдосконалювалися, а саме: було винайдено 3D комп'ютерну графіку, яка відображала б кольорові зображення на екрані, було продемонстровано перші тривимірні кінозображення, відбувся перехід до фотореалістичної анімації, що привело до створення комп'ютерних анімаційних повнометражних фільмів. У 1994 році було винайдено рухомі зображення, які стають розмитими і можуть імітувати людей і тварин, що поклато початок 3D анімації, а вже у 1995 році вийшла перша повнометражна 3D анімація Pixar «Історія іграшок».

Рис. 4. Фрагмент з "Історія іграшок"

Упродовж наступного десятиліття розвиток 3D моделювання відбувався більш інтенсивно. Це пов'язано як і з появою нового програмного забезпечення та збільшення обчислювальної потужності комп'ютерів, так і з появою 3D принтерів. У 2002 році за допомогою програмного засобу Blender Віллем-Пол ван Овербрюгген створив талісман Сюзанна (Suzanne) – 3D модель голови шимпанзе за мотивами орангутанга із фільму «Джей і мовчазний Боб завдають удару у відповідь». Модель була з малою кількістю полігонів (лише 500 граней) Suzanne включена в Blender і часто використовується як швидкий і простий спосіб перевірити матеріали, анімацію, текстури та налаштування освітлення. Його так само легко додати до сцени, як і примітиви, такі як куб чи площина.

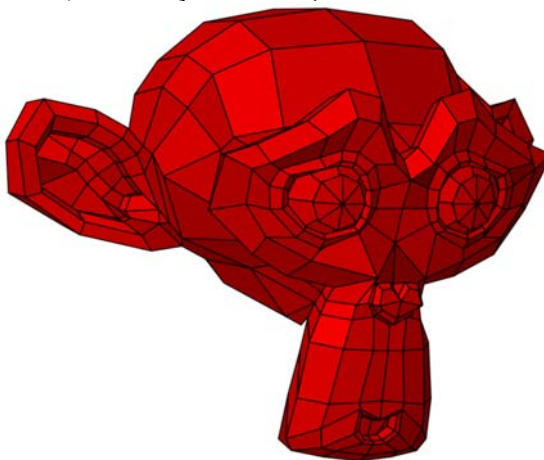

Рис. 5. 3D модель Suzanne

У 2010 році Френк Майнль за допомогою ПЗ Crytek створив 3D модель атриуму з колонами палацу Сонза у Дубровнику, що використовується для демонстрації методів глобального освітлення.

Рис. 6. 3D модель атриуму

3D-моделювання в цей період стало невід'ємним складником багатьох галузей, таких як архітектура, інтер'єрний дизайн, виробництво відеоігор, анімація, медицина, наукові дослідження та інші. Це призвело до появи спеціалізованих інструментів та технік, використання яких дає змогу створювати більш реалістичні та деталізовані 3D-моделі для конкретних потреб. Розвиток 3D моделювання на цьому етапі характеризується особливо великим переліком виробів практичного застосування, які були створені за допомогою 3D моделювання: від кісток до бетону, від скелету людини до будинку. Зокрема, було створено робочу нирку, надруковану на 3D принтері, випущено перший 3D фільм Діснея – «Красуня і чудовисько», який зробив переворот у світі кіноіндустрії, було вперше змодельовано та надруковано протез ноги, а вже у 2010 році було вперше надруковано тривимірний автомобіль, корпус якого був повністю надрукований на 3D-принтері.

У 2012 році Кінан Крейн в Каліфорнійському технологічному інституті розробив 3D модель мультяшної корови, що мала в собі 2930 вершин та 5856 трикутників, а у 2015 році було спеціально розроблено 3D модель човна (3D Benchy) для тестування точності та можливостей 3D-принтерів.

Рис. 7. 3D Benchy

Узагальнивши основні періоди розвитку та становлення 3D моделювання, ми розробили графічну ілюстрацію, що відображає детальний послідовний хід етапів історичного розвитку тривимірного моделювання. Дана схема надає вичерпний огляд ключових кроків та перехресть в еволюції цієї технології від її виникнення до сучасності. Розглядаються різні аспекти, такі як технічний прогрес, інновації у методології, вплив на різні галузі та суспільство загалом. Ця наочна інформаційна модель надає можливість краще оцінити хронологічний порядок досягнень і подій у сфері 3D моделювання.

Сучасні технології дають змогу створювати дуже реалістичні 3D-моделі, із високою деталізацією, текстурами та освітленням. Рендеринг, тобто процес створення зображень із 3D-моделі, також став більш швидким і реалістичним. Сьогодні, 3D моделювання використовується у багатьох галузях та індустріях. Наведемо деякі з них:

- **Комп'ютерна графіка і відеоігри:** 3D моделювання використовується для створення віртуальних об'єктів, персонажів, світлів та спеціальних ефектів у комп'ютерних іграх і відеоіграх.
- **Архітектура та візуалізація:** 3D моделювання допомагає архітекторам та дизайнерам створювати візуалізації будівель, інтер'єрів та зовнішнього середовища. Це дає змогу передбачати, як виглядатиме будівля чи проект до їх фактичної реалізації.
- **Промисловий дизайн:** 3D моделювання використовується для розробки нових продуктів та деталей, їх візуалізації, а також для виробництва прототипів.

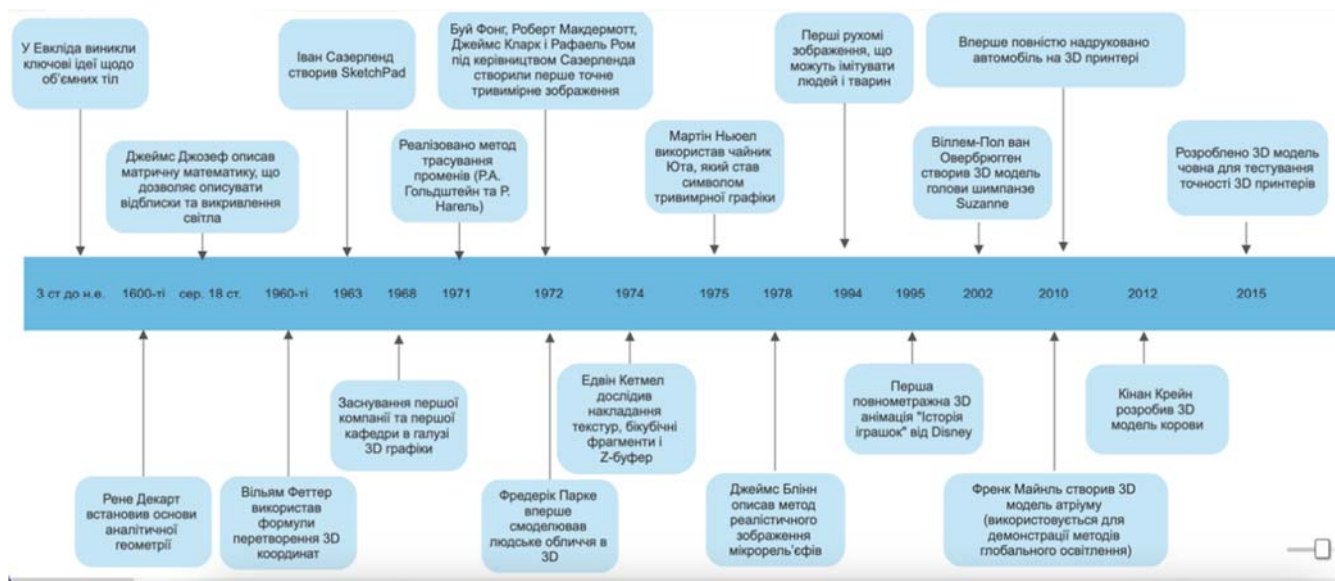

Рис. 8. Історія розвитку 3D моделювання

- **Медицина:** 3D моделювання застосовується для створення точних моделей органів тіла, що допомагає лікарям планувати операції, вивчати хвороби та проводити дослідження.
- **Кіно та відеопродукція:** 3D моделювання використовується для створення комп'ютерних графічних ефектів (CGI) у фільмах, рекламних роликах та інших відеопродуктах.
- **Інтерактивне навчання та симуляція:** 3D моделювання використовується для створення віртуальних середовищ, які дають змогу людям навчатися, тренуватися або виконувати симуляції в безпечних умовах, наприклад, в авіаційній індустрії, медичній сфері, військових тренування тощо.
- **Археологія та культурна спадщина:** 3D моделювання допомагає відтворити археологічні об'єкти, історичні пам'ятки та культурну спадщину, що дають змогу дослідникам і публіці побачити та вивчити їх у віртуальному середовищі (Струтинська, 2018).

Також варто зазначити, що в останні роки з'явилися нові технології та тенденції у сфері 3D-моделювання. Одна з них – це генерація 3D-моделей за допомогою штучного інтелекту. Алгоритми машинного навчання та нейромережі можуть аналізувати великі обсяги даних та автоматично створювати складні 3D-моделі, що значно спрощує і прискорює процес їх створення. Крім того, 3D-моделювання також знайшло застосування в сфері віртуальної торгівлі (e-commerce), де 3D-моделі товарів можуть бути показані споживачам для більш детального огляду перед покупкою.

Висновки. Як можемо бачити, історія розвитку 3D моделювання свідчить про значний прогрес у цій галузі в останні десятиліття. Від початкових примітивних методів до сучасних комп'ютерних програм та технологій, використання 3D моделювання дає змогу створювати складні, реалістичні та деталізовані моделі. Сучасний стан розвитку 3D моделювання характеризується постійними зрушеннями в напрямку покращення якості моделей, швидкості рендерингу та масової доступності програмного забезпечення для тривимірного моделювання. З'являються нові методи та алгоритми, які дають змогу реалістично відтворювати матеріали, освітлення та фізичну взаємодію об'єктів. Вплив 3D моделювання на різні галузі, такі як архітектура, медицина, ігрова індустрія, кіно та дизайн, є надзвичайно великим, адже дозволяє проектувати та створювати складні об'єкти, віртуальні середовища та інтерактивні симуляції, що відкриває безліч можливостей для творчості та інновацій.

Перспективи подальших досліджень у галузі 3D моделювання включають розвиток більш ефективних та точних алгоритмів рендерингу, покращення взаємодії з моделями за допомогою віртуальної та доповненої реальності, розширення можливостей створення анімації та фізичних симуляцій. Використання нейромереж та алгоритмів глибинного навчання може сприяти автоматизації процесу моделювання, зменшенню зусиль та покращенню точності створення моделей. Розширення можливостей інтерактивного взаємодії з 3D моделями у віртуальних середовищах може мати значний вплив на сфери навчання, дизайну, медицини тощо.

Література

- Пальчевський Б.О., Валецький Б.П., Вараніцький Т.Л. Системи 3D моделювання : навч. посіб. Луцьк, 2016. 175 с.
- Пічугін М. Ф., Канкін І.О., Воротніков В.В. Комп'ютерна графіка: навч. посіб. Київ: «Центр учбової літератури», 2013. 346 с.

Струтинська О. В. Сучасний стан і перспективи розвитку технологій тривимірного моделювання та друкування. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 2 : Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання*. Київ, 2018. Вип. 20 (27). С. 88-94.

Fetter W. The Art Machine. *The Journal of Commercial Art & Design*. Vol. 4, No.2, Feb. 1962, p. 36.

Parke F. I. Computer generated animation of faces. *Proceedings of the ACM annual conference*. Vol. 1. 1972. n. pag.

School of Computing at the University of Utah. Mapping Sutherland's Volkswagen [Електронний ресурс] / School of Computing at the University of Utah // Computer History Museum. Режим доступу до ресурсу: <https://www.computerhistory.org/revolution/computer-graphics-music-and-art/15/206/560>.

Sutherland I. E. Sketchpad, a man-machine graphical communication system []: submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy. Massachusetts Institute of Technology, Department of Electrical Engineering. January, 1963. 176 p.

History of the development and current state of the 3D modelling

Derkach Anna²

National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, Ukraine

The article provides a detailed examination of the history and current state of the 3D modelling as a key field in the information and technology domain. Firstly, a brief historical overview is presented, tracing the evolution of the 3D modelling from its inception to the modern achievements. It is also noted how initial attempts at creating the 3D models were constrained by limited computing resources but eventually evolved into creating complex virtual objects, thanks to the growth of computer power and software development.

The work additionally conducts a detailed analysis and categorization of the developmental periods in the 3D modelling. The key phases, such as early research and practical applications in the fields like animation and architecture, are explored. A chronological scheme of the history of the 3D modelling is developed, encompassing stages from the emergence of computer graphics in the 1960s to its contemporary applications across various domains, including design, economics, medicine, and engineering.

The understanding how these stages interact and influence each other, forming the foundation for the current state of the 3D modelling, is essential. The article also places significant emphasis on contemporary trends in the 3D technology, such as the use of artificial intelligence, virtual and augmented reality. Overall, it traces the paradigm shift in the 3D modelling from its inception to the present and highlights the potential of this field for future technological advancements and creativity. The knowledge of the developmental stages of the 3D modelling is valuable for computer science educators, curriculum developers, students, and leaders of the 3D modelling clubs to comprehend the content and characteristics of the current state of the 3D modelling.

Keywords: 3D modelling, 3D graphics, history, development, 3D technologies.

References

Fetter, W. (1962). The Art Machine. *The Journal of Commercial Art & Design*, 4(2), 36.

Palchevskiy, B.O., Valetskiy, B.P., & Varanitskiy, T.L. (2016). Systemy 3D modelivannia [3D modeling systems]. Lutsk [in Ukrainian].

Parke, F.I. (1972). Computer generated animation of faces. *Proceedings of the ACM annual conference*. Vols. 1.

Pichuhin, M.F., Kankin, I.O., & Vorotnikov, V.V. (2013). *Kompiuterna hrafika [Computer graphics]*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].

School of Computing at the University of Utah. (n.d.). Mapping Sutherland's Volkswagen. Computer History Museum. Retrieved October 2, 2023. URL: <https://www.computerhistory.org/revolution/computer-graphics-music-and-art/15/206/560>.

Strutynska, O.V. (2018). Suchasnyi stan i perspektyvy rozvytku tekhnolohii tryvymirnoho modelivannia ta drukuvannia [Current state and prospects for the development of three-dimensional modeling and printing technologies]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Ser. 2 : Kompiuterno-orientovani systemy navchannia – Scientific journal of the National Pedagogical University named after M. P. Drahomanov. Series 2: Computer-oriented learning systems*. Kyiv. Issue 20 (27), pp. 88-94 [in Ukrainian].

² Graduate Student of the Department of Information Technologies and Programming at the National Pedagogical Dragomanov University

Sutherland, I.E. (1963). Sketchpad, a man-machine graphical communication system: submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy. *Massachusetts Institute of Technology, Department of Electrical Engineering*.

Accepted: November 01, 2023

Психологічна атмосфера та арт-терапія на заняттях скульптури**Штикало Тетяна Степанівна¹***Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, Україна*E-mail: v.hofmann@ukr.netORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7014-2915>**Величко Дмитро Олександрович²***Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, Україна*E-mail: Velichko.DO@pdpu.edu.uaORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4961-2481>**Твердохлібова Яніна Миколаївна³***Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, Україна*E-mail: yanabreadhard@gmail.comORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7321-3109>

Стаття присвячена теоретичному обґрунтуванню та практичній апробації необхідності створення на заняттях з художньо-творчої діяльності (скульптури) позитивної психологічної атмосфери, а також можливості подолання психологічної напруги засобом арт-терапевтичних вправ. Актуальним є виявлення тих засобів та методів організації освітньо-виховного процесу студентів на заняттях зі скульптури, які є найбільш ефективними у створенні такої психологічної атмосфери, яка сприятиме художньо-творчій діяльності та активізуватиме мистецький потенціал здобувачів освіти. Зокрема, розглянуто феномени психологічної атмосфери та арт-терапії, їх особливості в контексті художньо-творчої діяльності та можливість включення цих питань в освітньо-виховний процес художньо-графічного факультету Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

Тобто йдеться про створення такої ситуації в освітньому процесі на заняттях зі скульптури, за якої студенти відчуватимуть свою психологічну захищеність, мотивацію до навчання та творчу насагу. Адаптація освітнього середовища відповідно до сучасних критеріїв збереження психологічного здоров'я, що допомагає подолати проблеми психічної неврівноваженості майбутніх викладачів мистецьких спеціальностей.

У статті представлено розроблення арт-терапевтичних вправ зі скульптурою, які сприяють подоланню стресу, внутрішньої напруги студентів та емоційного вигорання. Висвітлено досвід впровадження такого розроблення в освітньо-виховний процес майбутніх учителів мистецьких дисциплін. Наголошено на важливості підготовки психологічно здорових випускників педагогічних спеціальностей. Запропоновані методи та прийоми за підтримки практикуючих психологів були апробовані за студентами художньо-графічного факультету Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

Практика застосування зазначених у статті методів та спостереження за результатами проводилися впродовж кількох років. Аналіз первинних результатів спостережень за психічним станом студентів після занять із використанням запропонованих методів та проведення арт-терапевтичних вправ, демонструє підвищення включення студентів в освітньо-виховний процес та активізацію художньо-творчих здібностей. Авторами було визначено основні шляхи забезпечення

¹ старший викладач кафедри теорії і методики декоративно-прикладного мистецтва та графіки Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

² заслужений діяч мистецтв України, член Національної спілки художників України, доцент кафедри образотворчого мистецтва, декан художньо-графічного факультету Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

³ кандидат педагогічних наук, завідувач кафедри теорії і методики декоративно-прикладного мистецтва та графіки Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

психологічно здорової атмосфери під час навчання скульптурного мистецтва, які можуть бути адаптовані до інших навчальних предметів мистецького циклу.

Пропонована стаття не вичерпує всіх аспектів визначеної теми і не претендує на завершеність у поставленому питанні. Зокрема, потребує подальших досліджень визначення ефективності запропонованих методів та вправ методом анкетування, тестування та математичного аналізу здобутих результатів, для закріплення первинних висновків, яких дійшли під час польового спостереження за студентами. Це демонструє потенціал обраної теми та необхідність подальшої роботи в цьому напрямі. Натомість, ті рішення та висновки з означених питань, яких дійшли в процесі дослідження, дають нам змогу сформулювати методичні засади зі створення позитивної психологічної атмосфери та подолання психологічної напруги на заняттях із художньо-творчої діяльності (скульптури), що є важливим кроком у становленні психологічно здорового суспільства майбутнього.

Ключові слова: психологічна атмосфера, арт-терапія, психологічна розрядка, художньо-творча діяльність, скульптура.

Вступ. Для забезпечення системи освіти України психологічно здоровими та індивідуально цілісними кадрами, необхідно піклуватися про ментальне здоров'я студентів педагогічних університетів ще у процесі їхнього навчання у ЗВО. Відповідно до цього актуальність дослідження зумовлена необхідністю виховання нового покоління випускників мистецьких спеціальностей, які володітимуть не лише професійними художніми та педагогічними вміннями, навичками і знаннями, але й матимуть відповідний рівень психологічної гармонії.

Визначення принципів забезпечення психологічно позитивної атмосфери та терапевтичних занять у процесі навчання на художньо-графічному факультеті сприяє цілісному розвитку студентів, майбутніх викладачів мистецьких предметів. Окрім того, шляхи підвищення включення студентів в освітньо-виховний процес, а також активізація їхніх творчих здібностей передбачено дослідженням, адже вони мають одне започатковане художньо-психологічне підґрунтя. Для реалізації такої практики важливе місце відводиться різноманітним методам і формам навчання, які можуть поєднуватися та доповнювати один одного.

Авторами проаналізовано наукову літературу в діапазоні визначеної тематики. Визначення специфіки психологічного стану студентів можна знайти в працях таких учених, як М. Рибников, Б. Ананьєв, Л. Виготський, О. Куліш, І. Нікуліна та ін. Дослідженню ролі психологічної атмосфери в навчанні приділяли увагу такі видатні науковці, як К. Андерсон, С. Максвелл, К. Рейнольдс, Д. Бромхед тощо. Вітчизняні та іноземні вчені активно досліджують феномен арттерапії, серед них можна відзначити О. Вознесенську, О. Скнара, Н. Буркало, Д. Гусака, М. Росаль та ін.

Натомість, формування позитивної атмосфери на заняттях художньо-творчої діяльності (скульптури) та наявності арт-терапевтичних завдань для покращення психологічного стану майбутніх викладачів мистецтва не було предметом дослідження.

Зазначимо що в україномовному науковому середовищі недостатньо розкрито значення ролі позитивної атмосфери на заняттях із предметів мистецького циклу у ЗВО. Наявні дослідження переважно не акцентують на специфіці конкретної галузі знань, а подають загальний огляд психологічному клімату в навчанні. Водночас дослідники не приділяють достатньої уваги можливості включення арт-терапії на заняттях із художньо-творчої діяльності, у нашому випадку скульптури. Враховуючи підвищення вимог до випускників педагогічних університетів, які повинні забезпечувати країну професійними кадрами, ставиться завдання щодо покращення психологічного стану майбутніх викладачів.

Мета та завдання дослідження. Мета статті – визначення та апробація методів і прийомів забезпечення психологічно позитивної атмосфери на заняттях зі скульптури у процесі підготовки майбутніх фахівців, а також включення терапевтичних занять для зниження внутрішньої напруги та стресу у студентів у процесі ліплення з глини.

Відповідно до визначеної мети, сформульовано і завдання дослідження – запровадження низку методичних рекомендацій, спрямованих на створення позитивної атмосфери навчання, та формування психологічно здорової особистості студента художньо-графічного факультету; ввести арт-терапевтичні заняття з ліплення до системи навчання на художньо-графічному факультеті.

Результати дослідження. В останні десятиліття питання психологічного здоров'я молодого покоління стає все більш актуальними та одночасно й гострішими. Сучасна система освіти також включена в цю проблему, адже саме в закладах освіти відбувається переважна більшість подій у житті молоді. Відповідно до цього, заклади педагогічної вищої освіти, де не тільки відбувається розвиток конкретних осіб, які там навчаються, але й готуються кваліфікаційні кадри, які в майбутньому будуть

працювати з дітьми, мають бути включені в означену проблематику й сприяти її вирішенню, відповідати вимогам сучасних тенденцій, забезпечувати здоровий психологічний розвиток майбутніх вчителів.

Для того, щоб визначити шляхи формування психологічно клімату на заняттях з художньо-творчої діяльності у ЗВО, необхідно насамперед зрозуміти психологічні особливості студентського віку, спираючись на які можна проводити певні дії. Сьогодні вітчизняні психологи базуються на засадах досліджень Л. Виготського, котрий визначав студентство, не як завершення дитячого періоду, а як початок дорослого етапу. Л. Виготський писав: «Вік від 18 до 25 років становить швидше початкову ланку в ланцюзі дорослих віків, ніж кінцеву ланку в дитячому розвитку ...». Це важливий аспект, адже дає розуміння того, що психологічні особливості студентів докорінно відрізняються від школярів. У цей період формуються самопізнання, уявлення про сенс життя, актуальним стає питання свого майбутнього (Психологічні особливості, 2013). Всі ці аспекти водночас з тим дуже сильно впливають на емоційний стан студентів, адже окрім психіко-фізіологічних змін, вони перебувають і в новому соціальному середовищі – університеті. Відповідно до цього, психічний стан студентів невірноважений, вони потребують підтримки та розуміння своєї психологічної безпеки в новому становищі. Для цього і необхідно підлаштовувати навчання під емоційне положення студентів.

Впровадженню різноманітним прийомам і методам покращення психологічної атмосфери в навчанні студентів на заняттях скульптури передував теоретичний аналіз, в ході якого було визначено специфіку феномена «психологічний клімат». Психологічна атмосфера в навчанні стосується соціальних характеристик освітнього закладу з погляду відносин між тими, хто навчається, та тими, хто навчає, акцентів на навчанні та викладанні, цінностей і норм, а також спільних підходів і практик (Anderson, 1982).

Психологічна атмосфера є головним прогностичним показником емоційних і поведінкових результатів студентів. Це впливає на адаптивну психосоціальну адаптацію студентів, результати психічного здоров'я і самооцінку. Емоційний стан в освітньому закладі також впливає на поведінку студентів, наприклад, на рівень залюкування та агресії (Maxwell, 2017). Нарешті, що має особливе значення для нашого дослідження, було виявлено, що позитивна психологічна атмосфера при роботі на заняттях зі скульптури впливає на художньо-творчі здібності студентів, та їх включення в навчально-виховний процес.

Психологічний клімат в освітньому закладі має бути позитивним на всіх рівнях, однак кожен викладач, відповідно до своєї спеціальності може обирати певні шляхи досягнення цієї цілі. Особливо актуально є для мистецьких галузей, де проведення арт-терапевтичних занять із покращення емоційного стану студентів є складником освітнього процесу. Відповідно до нашої спеціальності, розробили та апробували ряд рекомендацій з покращення психологічної атмосфери на заняттях зі скульптури.

1. Створення відповідного середовища навчання.

Довкілля, в якому перебуває людина, дуже важливі для нашого самовідчуття. Тому для того, аби студенти психологічно краще почувалися, необхідно створити відповідні умови для їхнього навчання. В скульптурній майстерні необхідно створити творчу атмосферу, надати можливість студентам вільного доступу до інструментів, матеріалів. Відчуваючи себе частиною простору, а не гостем, здобувачі освіти краще адаптуватимуться в новому для них місці, та будуть впевненіше себе відчувати.

2. Налагодження позитивної та творчої атмосфери в майстерні.

Найважливішим складником у психологічній атмосфері навчання є звісно людські взаємовідносини між членами освітнього процесу. Шанобливі та взаємно поважні відносини між педагогом та студентами мають бути базовим рівнем у спілкуванні. Окрім того, викладачу слід не допускати конфронтації між студентами, всі суперечки мають залишатися поза освітнім закладом та вирішуватися окремо. Натомість, заняття скульптури, окрім базових вимог до позитивної атмосфери на занятті, потребує ще і створення творчого настрою. Для досягнення цієї мети було застосовано музичний супровід класичною музикою процесу ліплення та формовки скульптури. Існує багато наукових досліджень, які підтверджують позитивний вплив класичної музики на емоційний та інтелектуальний стан студентів (Osmanoğlu, 2019). Як показала практика, при роботі студентів з увімкненим аудіо-супроводом класичних композицій, активність їх включення в роботу підвищується, покращується концентрація на роботі зі скульптури, водночас покращується настрій здобувачів освіти. Наші спостереження показали, що найбільш вдалим є вибір тих класичних композицій, у яких відсутні динамічні та тривожні елементи, для налагодження позитивної психологічної атмосфери слід вмикати спокійні та заспокійливі композиції.

3. Впровадження арт-терапевтичних завдань в навчанні скульптури.

Арт-терапія важливий механізм подолання психологічних труднощів та проблем. Вона допомагає людям різного віку подолати свої труднощі та повернутися до нормального психологічного стану (Енциклопедичний словник з арт-терапії, 2017). У складних випадках звісно вона має проводитись із

професійними психологами, вже багато років на базовому рівні різні мистецькі заклади практикують арт-терапевтичні заняття для покращення емоційного стану студентів. Скульптура є одним із найкращих видів мистецтва, який застосовується в арт-терапії. Робота з м'якою глиною, об'ємність створених форм, можливість роботи твір мистецтва своїми руками та відчувати його – все це зумовлює популярність скульптурних занять з ліплення в арт-терапії. Надаючи можливість студентам виконувати не академічні завдання, а стимулювати їх на проведення різноманітних легких завдань з ліпленням глини, допоможе їм розслабитися та звикнути до матеріалу. Такі не навчальні заняття можна проводити на перших курсах навчання, або додатково в періоди сесії, аби допомогти з психологічною розрядкою студентам.

Висновки. Виявлені шляхи покращення психологічної атмосфери під час навчання студентів художньо-графічного факультету скульптури демонструють потенціал цієї сфери досліджень. А арт-терапія з ліплення в поєднанні з такими формами покращення інтелектуального та творчого мислення, як прослуховування композицій класичної музики, демонструють позитивний ефект на самовідчутті студентів, сприяють їхньому включенню в освітньо-виховний процес, досягти результатів творчої діяльності. Досягнуті результати важливі з огляду на те, що випускники художньо-графічного факультету Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» є майбутніми викладачами, і в інтересах державної системи освіти та суспільства, формувати психологічно здорових та цілісних особистостей, які не будуть травмувати своїх учнів у майбутньому. Здорове суспільство починається з освіти. Впровадження запропонованих нами прийомів та методів, мають стати початком довготривалої та глибинної роботи забезпечення покращення психологічного клімату в закладах художньо-педагогічної вищої освіти.

Література

Енциклопедичний словник з арт-терапії. За ред. О. Вознесенської, О. Скар. Київ: Золоті ворота, 2017. 312 с.

Психологічні особливості студентського віку. На допомогу кураторам. Вип. 3. За ред. Л.Яворовська, Р.Камишнікова, О.Поліванова, С.Яновська, С.Куделко. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. 88 с.

Anderson C. The Search for School Climate: A Review of the Research. *Review of Educational Research*. 1982. Vol. 52. № 3. P. 368–420.

Maxwell S., Reynolds KJ., Lee E., Subasic E., Bromhead D. The Impact of School Climate and School Identification on Academic Achievement: Multilevel Modeling with Student and Teacher Data. *Front Psychol*. 2017 Dec 5. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5723344/> (дата звернення: 11.12.2022).

Osmanoğlu D., Hüseyin Y. The Effect of Classical Music on Anxiety and Well-Being of University Students. *International Education Studies*. 2019. Vol. 12. № 11. P. 18–25.

Psychological atmosphere and art therapy at sculpture classes

Shtykalo Tetiana⁴

State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky", Odesa, Ukraine

Velychko Dmytro⁵

State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky", Odesa, Ukraine

Tverdokhlibova Yanina⁶

State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky", Odesa, Ukraine

⁴ Senior Lecturer of the Department of Theory and Methods of Arts and Crafts and Graphics at the State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky"

⁵ Honoured Artist of Ukraine, Member of the National Union of Artists of Ukraine, Associate Professor of the Department of Fine Arts, Dean of the Faculty of Arts and Graphics at the State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky"

⁶ PhD in Pedagogy (Candidate of Pedagogical Sciences), Head of the Department of the Theory and Methods of Arts and Crafts and Graphics at the State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky"

The article is devoted to the theoretical substantiation and practical approbation of the need to create a positive psychological atmosphere at classes of Artistic and Creative Activity (Sculpture), as well as the possibility of overcoming psychological stress through art therapy exercises. It is important to identify those means and methods of organizing students' educational process at Sculpture classes which are most effective in creating such a psychological atmosphere that might promote artistic and creative activities and activate students' artistic potential.

In particular, the phenomena of a psychological atmosphere and art therapy, their features in the context of artistic and creative activities alongside the possibility of including these issues in the educational process of the Art and Graphic Faculty of the State institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky" (Ushynsky University) are considered. That is, it is about creating such a situation in the educational process at Sculpture classes in which students will feel their psychological security, motivation to study and creative effort. The adaptation of the educational environment in accordance with modern criteria for preserving psychological health, which helps to overcome the problems of mental imbalance of future teachers of art specialties.

The article presents the development of art therapy exercises with sculpturing which help in overcoming stress, students' internal tension and emotional burnout. The experience of implementing this development in the educational process intended for future teachers of art disciplines is highlighted. The importance of forming psychologically healthy graduates majoring in pedagogy is emphasized. The proposed methods and techniques were tested on the students of the Faculty of Art and Graphics of Ushynsky University. The practice of applying the methods mentioned in the article and observing the results have been carried out for several years.

The analysis of the primary observation results of the students' psychological state after classes using the proposed methods and conducting art therapy exercises demonstrates an increase in the inclusion of students in the educational process, as well as their activation of artistic and creative abilities. The authors identified the main ways of forming a psychologically healthy atmosphere during the study of sculptural art, which can be adapted to other educational subjects of the art cycle.

The presented article does not cover all aspects of the specified topic; it does not pretend to be complete in the matter either. In particular, further research is needed to determine the level of effectiveness of the proposed methods and exercises through questionnaires, testing and mathematical analysis of the obtained results in order to consolidate the primary conclusions made during the students' field observation. This demonstrates the potential of the chosen topic and the need for further work in this direction. However, those decisions and conclusions on the specified issues which were made in the research process allow us to form a number of methodological principles for creating a positive psychological atmosphere and overcoming a psychological stress at classes of Artistic and Creative Activities (Sculpture), which is an important step in the formation of the future psychologically healthy society.

Keywords: psychological atmosphere, art therapy, psychological release, artistic and creative activities, sculpture.

References

- Anderson, C. (1982). The Search for School Climate: A Review of the Research. *Review of Educational Research*. Vol. 52. № 3. pp. 368–420.
- Entsyklopedychnyy slovnyk z art-terapiyi. (2017). [Encyclopedic dictionary of art therapy]. Ed. O.Voznesenska, O.Sknar. Kyiv: Zoloti vorota [in Ukrainian].
- Maxwell, S., Reynolds, KJ., Lee, E., Subasic, E., & Bromhead, D. (2017). The Impact of School Climate and School Identification on Academic Achievement: Multilevel Modeling with Student and Teacher Data. *Front Psychol*. Dec 5. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5723344/>
- Osmanoğlu D., Hüseyin Y. (2019). The Effect of Classical Music on Anxiety and Well-Being of University Students. *International Education Studies*. Vol. 12. № 11. pp. 18-25.
- Psykhologichni osoblyvosti student-s'koho viku. Na dopomohu kuratoram. (2013). [Psychological features of student age. To help curators]. Ed. L. Yavorovska, R. Kamyshnikova, O. Polivanova, S. Yanovska, S. Kudelko. Kharkiv: KHNU imeni V. N. Karazina, Issue 3 [in Ukrainian].

Accepted: November 06, 2023

The phenomenon of artistic and pedagogical mentality in terms of the professional activity of a fine art teacher

Wang Wei¹

State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University
named after K. D. Ushynsky", Odesa, Ukraine

E-mail: Wang.W@pdpu.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-9806-2917>

In the study, an attempt was made to represent the conceptual meaning and specifics of the artistic and pedagogical mentality of a modern art teacher. The aim of the study was to highlight the structural organization of the phenomenon of artistic and pedagogical mentality of an art teacher. The article highlights the terminological contours of the categories "mindset" and "mentality" in modern scientific discourse. It was revealed that the psychological and pedagogical content of mentality consists in a special way of thinking, the orientation of thoughts that are born in the subconscious, but gradually absorb what is common, what consists of natural data and socially conditioned elements and is reflected in the perception of professional reality. It is maintained that the professional mentality of a teacher is an integrative characteristic of a personality that reflects the system-specific features of the mental makeup and worldview of people in the teaching profession. The structure of artistic and pedagogical mentality of art teachers includes: artistic and figurative thinking, artistic and creative reflexivity, pedagogical creativity, multi-artistic orientation, professional and pedagogical intentionality, scientific-research culture. The functional-role and conceptual significance of the phenomenon "artistic pedagogical mentality" in terms of the specifics of the professional activity of a modern art teacher is determined. The author determines pedagogical conditions for the formation of the artistic and pedagogical mentality of future fine art teachers: the formation of a positive value attitude of future art teachers at the worldview level and an active motivational focus on the formation of the artistic and pedagogical mentality; introduction of pedagogical situations of quasi-professional activity, which require activation of the mechanisms of artistic and pedagogical mentality into the process of professional and pedagogical training of future art teachers; actualization of personal and professional reflection as a basis for artistic and creative self-development of future art teachers.

Key words: *mentality, mindset, professional mentality, artistic and pedagogical mentality, fine art, fine art teachers, future fine art teachers, professional training of future fine art teachers, artistic and mental experience, artistic and educational process, artistic and pedagogical activity, artistic image, art teachers.*

Introduction. The relevance of the study of forming the artistic and pedagogical mentality of future teachers of fine arts is strengthened by the fact that the transformations that took place in the modern fine arts of Ukraine during the years of Independence are distinguished by the following directions: thematic (peasant-agrarian, industrial themes were replaced by new themes in art), stylistic (instead of the realism leading to the Soviet period, a wide variety of stylistic manifestations arose – from impressionism to postmodernism), ideological (instead of the propaganda of the ideals of communism and materialistic-atheistic concepts, the ideas of a pluralistic vision of the world, the desire for self-expression, entertainment, outrage, and piety prevail). Installations, video installations, photo and video projects, a combination of different techniques and styles have replaced the previously dominant genre – painting. All this requires the teacher of fine arts to reflectively study conceptual, aesthetic worldview, artistic and figurative transformations in art at a personally significant individual professional level.

At the current stage of education development, scientists pay attention to the development of new forms and methods of improving cultural (O. Shevniuk), professional (O. Piddubna), visual arts (O. Kaidanovska), and artistic and pedagogical (O. Kaleniuk) training of future teachers-artists; the concept of the formation of the professional culture of a fine art teacher as a compositional activity (M. Pichkur) and the concept of the creative development of a fine art teacher (S. Konovets) are substantiated; the creative abilities of the teacher-artist (L. Pokrovschuk, M. Stas) are the basis for the formation of their methodical (O. Barabola), aesthetic and polyartistic (H. Sotska) competence. The creative individuality of an educational specialist (O. Otych) led to the separation of special art pedagogy in scientific studios (H. Padalka, O. Rudnytska).

¹ Postgraduate Student at the Department of Pedagogy at the State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky"

In recent decades, the scientific and pedagogical discourse on the renewal and modernization of the system of training future art teachers has been enriched by the research of A. Tkachenko (training of future art teachers for design work); Hu Yue (formation of design competence of future art teachers); Ji Lei (formation of artistic and pedagogical communication skills of future art teachers); Huang Jingsheng (formation of the aesthetic outlook of future teachers of fine arts).

At the same time, we can note the lack of special research on the problem of forming the artistic and pedagogical mentality of future teachers of fine arts.

We see a systemic contradiction in this, because the phenomenon of the artistic and mental experience of art teachers, in particular music teachers and choreographers, was widely and multi-panoramicly revealed by Olena Rebrova and her associates (Pan Shen et al.)

The aim of the research is to highlight the structural organization of the phenomenon of artistic and pedagogical mentality of a fine arts teacher.

Research objectives: 1) to highlight the terminological contours of the categories “mindset” and “mentality” in modern scientific discourse; to determine the functional-role and conceptual significance of the phenomenon “artistic and pedagogical mentality” in terms of the specifics of the professional activity of a modern art teacher; to formulate the pedagogical conditions for the formation of the artistic and pedagogical mentality of future fine arts teachers.

Research results. Philosophers emphasize mentality as a spiritual invariant of existence, whereas psychologists often identify this phenomenon with the concept of “social character” (E. Fromm), understanding its content in the sense of the link that connects the psyche of an individual and the social structure of society. Often, the essence of this phenomenon includes all the structures and characteristics of the human psyche and consciousness at both the individual and collective levels (E. Fromm).

The concept of “mentality” in modern domestic science began to take root in the second half of the last century and gained relevance within the anthropological approach to scientific research. In the Great Explanatory Dictionary of the Ukrainian Language, the concept of “mentality” is defined as “a set of mental, intellectual, religious, aesthetic, etc. peculiarities of the thinking of the people, social group or individual, manifested in culture, language, behavior” (Busel, 2006).

We should note that in the scientific literature of the 20th century, parallel use of the terms “mentality” and “mindset” is observed, so the question of the relationship between these concepts arises. Some scientists hold the opinion that the concepts of “mentality” and “mindset” are synonymous, referring to the fact that both of these concepts have “cognitive roots”, indicating the imagery of thought, mindset, mental development, etc. (Korytska, 2021)

Summarizing the above-said, A. Korytska concludes that mentality is a system of qualitative and quantitative socio-psychological features of a person or social community, which arose under the influence of the natural and social environment, as well as as a result of the subject’s own spiritual creativity. Mindset is one of the main elements of this system along with national (social) character (Korytska, 2021).

According to I. Koval, the categories “mentality” and “mindset” should be distinguished as follows: mentality as a static consists of basic theoretical unknown components, which are the basis of integral attitudes, instructions, potential foundations of world perception and can under certain conditions manifest themselves in the life of a person; in mindset, as in dynamics, only separate elements of mentality are manifested in the form of thinking, feelings, passions and actions (Koval, 2017).

The psychological and pedagogical content of mentality consists in a special way of thinking, the orientation of thoughts that are born in the subconscious, but gradually absorb the common things that consist of natural data and socially determined elements and are reflected in the perception of professional reality. The professional mentality of a teacher is an integrative characteristic of a personality that reflects the system-specific features of the mental composition and worldview of people in the teaching profession.

The above-said provides basis for E. Stryha to determine the signs of the professional mentality of future humanities teachers, such as: the emergence of a high degree of immersion in the process of knowledge and awareness of reality, which will contribute to the acquisition of a stable reflective position; use by students of humanitarian disciplines of figurative, metaphorical, language of communication enriched with comparisons and analogies; the maximum penetration of a humanities student into the researched object (for which the learner is not freed from the process, as in the science, but is present in the process of learning); the use in thinking of concepts that exist at the level of internal, wordless understanding (whereas there are no so-called “fuzzy” concepts in the science); covering various nuances of the meanings of concepts, phenomena, structures, etc.; the ability to make important and valuable not only objectively scientific goals, but also personal ones, which prevents the formalization of opinions and leads to variability in solving issues (Stryha, 2009).

The role and significance of mentality in the professional activity of arts teachers were highlighted most thoroughly, carefully and from various aspects by the outstanding Ukrainian researcher O. Rebrova. The scientist reflects on its essential features in this way. The artistic mentality should be understood in the pedagogical aspect and interpreted as a set of mental features of art, its artistic parameters, corresponding to the psychological states of the era, which is reflected in the dominant styles, directions, artistic types of

worldview and attitude to the world and is manifested on the conscious and subconscious levels, on the cognitive and emotional sensory levels of communication with art; because of this, it becomes a factor of influence on the formation of individual's spirituality.

In our opinion, the phenomenon of the artistic and pedagogical mentality of the art teacher can be characterized as follows: the professional and personal quality of the teacher-artist, which is synthesized by the art mentality in art education and professional training of future art teachers (reflected by attributes (artistic style, artistic text and symbolism, artistic image, artistic linguistic thinking) and procedural (perception, emotional attitudes, consciousness, unconsciousness, thinking, interpretation) properties; pedagogical mentality (the desire to transmit the accumulated socio-cultural experience to the next generation, its upbringing in the traditions of established rules and norms, creative development of the personality as a factor of further improvement and enrichment of the cultural heritage of mankind (the potential of fine, applied, and decorative arts), this determines the specificity of their value orientations, qualities, type of consciousness and stereotypes of behavior).

Mentality is a phenomenon that determines the general features of thinking, consciousness, feelings and attitudes of a certain nation, ethnic group, social group or an individual formed over a certain period of time, in which the thoughts, emotions, attitudes, stereotypes of behavior that are most important for the subjects of the mentality are reflected, which forms the basis of their spirituality: beliefs, will, value orientation, life guidelines, etc.; as the subjects of art, they make up their essence, filling the artistic mentality with the content. From this we conclude that the artistic type of consciousness, which has its aesthetic roots and develops in the womb of the mythological-religious type of mentality, contributes to the development of the corresponding type of mentality – the artistic mentality. This phenomenon in the field of art develops due to the human ability to encompass the world with artistic thinking and reproduce it in the products of creative activity.

According to O. Rebrova, all components of the artistic and pedagogical mentality fully correspond to the determined spheres of the mental space of the individual. In addition, the researcher notes that all components of the artistic and pedagogical mentality are in a dialectical unity.

The structure of the cognitive component covers the processes and results of cognition, the formed styles and types of thinking in accordance with professional activity, which determines the ability to think with symbolic semiotic systems, that is, attributes of a certain field of knowledge. The communicative component involves the possession of a subject semantic thesaurus, which becomes a tool of professional communication, interpersonal communication, which is also a source of new professional information. The axiological component is represented by the formed value orientations, features and nature of attitudes and relationships to the phenomena of life and professional direction. The existential component is embodied by a set of intuitive ideas, reflection of one's own feelings, emotional impressions and instructions, which are formed as a result of emotional experiences and their reflection. The praxeological component is represented by stereotypes of behavior and its opposite creative and independent indicator.

Based on the general structure of the artistic and pedagogical mentality proposed by O. Rebrova, we will describe the components of the structure of the artistic and pedagogical mentality of a fine arts teacher.

The structure of the artistic and pedagogical mentality of fine art teachers includes:

- artistic and figurative thinking – as a quality feature, a specific form of thinking that ensures synthesis, integrity, associative perception and interpretation of artistic images in the artistic and communicative processes of dance as a type of artistic synthesis;
- artistic and creative reflexivity – as a psychological process that directs the spiritual disposition of the individual to self-evaluation and self-improvement of one's own resources in the field of creativity;
- pedagogical creativity – as an integrative generalized procedural quality that combines all spheres of professional (visual) artistic education in creative forms of visual self-expression; striving for the original embodiment of artistic images;
- multi-artistic orientation – as a need to create and develop all possible connections between types of art, their genres, styles, etc. and their embodiment in artistic activity;
- professional pedagogical intentionality, characterized by a synthesis of emotional and sensual, associative, creative and intuitive, cognitive and rational characteristics, which collectively ensure the need and realization of the transfer of one's own spiritual and creative resource (knowledge, experiences, assessments, judgments, impressions) to others;
- research culture as a procedural quality that constantly prompts the search for answers to questions that arise in the complex artistic and educational process.

Therefore, the disclosure of the structural organization of the artistic and pedagogical mentality prompts us to outline the directions of formative influence on the components of the artistic pedagogical mentality of future teachers of fine arts in the educational space of a pedagogical university.

We distinguish the following pedagogical conditions for the formation of the artistic and pedagogical mentality of future art teachers: the formation of a positive value attitude of future art teachers at the worldview level and an active motivational focus on the formation of the artistic and pedagogical mentality; the

introduction of artistic and pedagogical situations of quasi-professional activity, which require activation of the mechanisms of artistic and pedagogical mentality, into the process of professional and pedagogical training of future fine art teachers; actualization of personal and professional reflection as a basis for artistic and creative self-development of future teachers of fine arts.

Conclusions. In the study, an attempt was made to establish the terminological boundaries of the phenomenon of “artistic and pedagogical mentality” and to represent it in terms of the professional and pedagogical activity of a fine arts teacher who works in the artistic and educational process of the New Ukrainian School. The structure of the studied phenomenon is described, relying on the scientific achievements of leading scientists in the field. The ways of forming an artistic and pedagogical mentality in future teachers of fine arts are outlined, based on the specifics of its component organization.

We see the prospects for further scientific research in the development of a model for the formation of the artistic and pedagogical mentality of future teachers of fine arts.

References

Busel, V. T. (Eds.). (2005). *Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (z dodatkami i dopovnenniamy)* [A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language (with appendices and supplements)]. Kyiv, Irpin : Perun [in Ukrainian].

Fromm, E. The Fear of Freedom. Retrieved from <https://pescanik.net/wp-content/uploads/2016/11/erich-fromm-the-fear-of-freedom-escape-from-freedom.pdf> [in English].

Huang, Gingsheng (2016). The theoretical basis of the problem of forming professional and artistic culture of an art profile contemporary teacher. *Modern Tendencies in the Pedagogical Science of Ukraine and Israel: the way to integration : international periodical yearbook*, 6, 160–165 [in English].

Ho, Tszun (2022). Formuvannia kulturnoi kompetentnosti shkoliariv v umovakh informatsiinoho suspilstva ta hlobalizatsii [Formation of cultural competence of school students in the conditions of information society and globalization]. *Innovatsiina pedahohika – Innovative pedagogy*, (44), 2, 152-156 [in Ukrainian].

Ji, Lei (2019). Zmist i struktura kultury khudozhno-pedahohichnoho spilkuvannia maibutnoho vchytelia obrazotvorchoho mystetstva. [The content and structure of the culture of artistic and pedagogical communication of the future teacher of fine arts]. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti (Seriiia «Pedahohichni nauky»)* – *Origins of pedagogical skills (Series “Pedagogical Sciences”)*, 23, 224-229 [in Ukrainian].

Korytska, A. V. (2022). Profesiinyi mentalitet pedahoha: sutnist ta osoblyvosti [Professional mentality of a teacher: essence and features]. *Innovatsiina pedahohika – Innovative pedagogy*, 49 (1), 128-132 [in Ukrainian].

Koval, I. M. (2016). Filosofska-pravovi determinanty antropologii mentalitetu [Philosophical and legal determinants of anthropology of mentality]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika»*. *Yurydychni nauky – Bulletin of the Lviv Polytechnic National University. Legal sciences*, 836, 265-270 [in Ukrainian].

Rebrova, O. Ye. (2013). Teoriia i metodyka formuvannia khudozhno-mentalnoho dosvidu maibutnikh uchyteliv muzychnoho mystetstva ta khoreohrafii [Theory and methods of forming artistic and mental experience of future teachers of musical art and choreography]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

Stryha, E. V. (2009). Profesiinyi mentalitet maibutnikh uchyteliv humanitarnykh dystsyplin [Professional mentality of future teachers of the humanities]. Odesa : Bakaiev V. V. [in Ukrainian].

Феномен художньо-педагогічної ментальності у розрізі професійної діяльності вчителя образотворчого мистецтва

Ван Вей²

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, Україна

У дослідженні здійснено спробу репрезентувати концептуальне значення та специфіканти художньо-педагогічної ментальності сучасного вчителя мистецького профілю. Мета дослідження полягала у висвітленні структурної організації феномена художньо-педагогічної ментальності вчителя образотворчого мистецтва. У статті висвітлено термінологічні контури категорій

² здобувачка наукового ступеня доктора філософії спеціальності 015 Професійна освіта, аспірантка кафедри педагогіки Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

«ментальність» та «менталітет» у сучасному науковому дискурсі. Визначено, що психолого-педагогічний зміст менталітету полягає в особливому способі мислення, спрямованості думок, що народжуються у підсвідомості, але поступово вбирають у себе спільне, що складається із природних даних і соціально зумовлених елементів і відображається в уявленні про професійну реальність. Зафіксовано, що професійний менталітет учителя – це інтегративна характеристика особистості, що відображає системно специфічні особливості психічного складу і світосприйняття людей педагогічної професії. До структури художньо-педагогічної ментальності вчителів образотворчого мистецтва віднесено: художньо-образне мислення, художньо-творчу рефлексійність, педагогічну креативність, мультихудожню зорієнтованість, професійно-педагогічну інтенційність, науково-дослідну культуру. Визначено функційно-рольове та концептуальне значення феномена «художньо-педагогічна ментальність» у розрізі специфіки професійної діяльності сучасного вчителя образотворчого мистецтва. Визначено педагогічні умови формування художньо-педагогічної ментальності майбутніх учителів образотворчого мистецтва: формування позитивно-ціннісного ставлення майбутніх учителів образотворчого мистецтва на світоглядному рівні та активної мотиваційної спрямованості на формування художньо-педагогічної ментальності; упровадження в процес професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва художньо-педагогічних ситуацій квазіпрофесійної діяльності, що вимагають активізації механізмів художньо-педагогічної ментальності; актуалізація особистісно-професійного рефлексування як підґрунтя художньо-творчого саморозвитку майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

Ключові слова: менталітет, ментальність, професійний менталітет, художньо-педагогічна ментальність, образотворче мистецтво, вчителі образотворчого мистецтва, майбутні вчителі образотворчого мистецтва, професійна підготовка майбутніх учителів образотворчого мистецтва, художньо-ментальний досвід, мистецько-освітній процес, художньо-педагогічна діяльність, художній образ, вчителі мистецького профілю.

Accepted: November 07, 2023

The role of professional culture in the formation of future pedagogues of vocational education

Shtainer Tetiana¹

State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University
named after K. D. Ushynsky", Odesa, Ukraine

E-mail: Shtainer.TV@pdpu.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6164-393X>

The analysis of scientific works proved that, in general, the concept of "culture", as a terminological unit, acquires various "specialist" or so-called "professional" colours in various fields of scientific research. It was revealed that the concept of "professional culture" is understudied in the system of training future teachers of professional education. The aim of the study was to determine the essence of the professional culture of future pedagogues of vocational training based on the specifics of the professional activity of a specialist in the field of "Vocational Education (Design)". The author's understanding of the essence of the professional culture of future pedagogues of professional training in the field of design is formulated, based on the general understanding of the concept of "professional culture" in the following interpretation: it is a specific subsystem of general culture, a systemic and holistic unity of cultural and social experience regarding the ways and means of interaction between generations, socio-cultural and value traditions professional activity and personal achievements of mankind. The professional culture of future pedagogues of professional training in the field of design is interpreted as follows: it is a specific type of professional and pedagogical culture, a universal (basic) characteristic of pedagogical reality, which reflects (decodes) specific markers of pedagogical activity and functions in the plane of both pedagogical (educational, didactic, developmental) and purely professional (design, construction, project, technological) self-realization of the teacher as a specialist and subject of professional activity.

Keywords: culture, professional culture, professional development, educational space, educational space of a higher education institution, pedagogue of vocational training, pedagogue of vocational training (in the field of design), design education, design-roject, design and projecting.

Introduction. The analysis of the content of training in the specialty "Professional education", current curricula, the study of the theory and practice of training students in the specialization "Design" in higher educational institutions confirms the contradiction between the social demand for a creative personality with developed professional competences and the insufficient level of providing psychological and pedagogical conditions for preparing students for future artistic and design, construction, technological, design activities (Shtainer, 2019). At the same time, there is a contradiction between purely "pedagogical" and special (professional) training of future teachers of vocational training, which makes it difficult to form their professional worldview, professional position, and inhibits the process of involvement in the corporate environment. In our opinion, the formation of the professional culture of future pedagogues of vocational training as a construct that integrates the personal-individual and professional-technological parameters of the professional formation of a specialist will help to overcome the mentioned contradictions.

The aim of the study was to determine the essence of the professional culture of future pedagogues of vocational training based on the specifics of the professional activity of a specialist in the field of "Vocational Education (Design)".

Research results. The basis of the modern understanding of the conceptual essence of the phenomenon "culture" lies in, first of all, the two-vector nature of its scientific and methodological interpretation: ostensive and intensive (Halchenko, Skoryk, Bartienieva, Nozdrova, Shtainer, 2022). According to their content, ostensive forms of cultural imitation (from Latin ostendere – to show, hold in front) are based on a demonstration, with the help of which one person directly conveys to others his own experience of performing a certain activity and using the object of cultural significance and social purpose created in this way. In ostensive forms, the process of preserving experience occurs as a simple copying of an example, sample, standard. By involving a person in direct cultural activities, they convey to them the type of behavior that was formed in this community, actions, relationships in the form of habits, customs, rituals, traditions, etc.

¹ Postgraduate Student at the Department of Pedagogy at the State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky"

Imperative forms of imitation, which reflect the level of culture and ensure its existence, manifest themselves in the form of orders that convey the culturally realized content of activity through instructions, that is, through an incentive or order. It is important that imperative forms of imitation and support for the existence of culture arise on the basis of ostensive forms and proceed from the presentation of forms of activity in their verbal description, in teaching or instruction. Depending on the complexity of cultural patterns of activity, these forms develop into an independent complex subsystem of cultural norms: prohibitions, dogmas, slogans, appeals, laws, orders, etc.

Axiological forms of imitation in culture are based on the existence of objects as social ethical values that determine the direction and space of choices made by a person, choosing goals, means, subject of activity, method of its creation. These values are defined in moral categories (good-evil, beauty-ugliness, justice-injustice) and emphasize a person's freedom and responsibility for choosing goals, methods of activity and behavior. They indicate the senses that guide one's choice, characterizing their significance for oneself and other people.

Finally, the forms-principles convey cultural values and the experience of cultural activity in the most abstract forms, which determine the fundamental, final grounds of human activity and the purpose of the person themselves in any spheres of culture. In essence, these are ideologies, ideas that determine the meaning and way a person asserts themselves in the environment, which they realize by means of their own activity.

Philosophers emphasize that the general path of culture from existence in ostensive forms to existence in forms-principles determines the logic of development of all specific types of culture in the manifestation of their own essence. They reflect the way this entity existed in a certain historical period of time.

Summarizing all this diversity, scientists agree that the basic foundations, in which the content of culture is concentrated, are embodied in products, results of human needs.

Iryna Kniazheva emphasizes that culture does not arise arbitrarily as a result of the development of nature and the action of natural forces. It is based on purposeful and expedient transformation and adaptation of nature to the needs of human existence (Kniazheva, 2014). The results of such transformation in culture, which preserve its content and meaning, exist in the form of:

- artifacts, as real and concrete products of human activity;
- patterns, as relatively established and repetitive ways of perception, experiences, thinking, behavior and activity;
- values, as sense landmarks that reveal the expediency of the nature and orientation of human actions in relation to the society that surrounds them;
- sociocodes, as ways of objectifying real human actions in ideal (symbolic) sign systems (knowledge, rituals, ideas, works of art, etc.).

The specified elements form an invariant, universal structure of the content of culture, which ensure its functioning as an established integrity and reveal its essence. At the same time, they reveal the path followed by the formation and development of culture in all its varieties. The absence of any element violates the established state of integrity and serves as a basis for its further development. In the general human dimension, this path is reflected in the sequence: need → activity → artifact → awareness of the conditions for creating the artifact → generalization of experience and creation of an ideal model of activity.

It should be noted that scientific and pedagogical studies are dominated by three main methodological approaches in defining and understanding culture: value-based (axiological), activity and personal. The basis of the value-based approach is the tradition of defining culture as an objective reality in relation to a person – a set of achievements of society in its material and spiritual development, which reveal the value attitude of a person to the environment.

Scientist Oksana Rudnytska refers to the culture of society as institutions and organizations, such as: institutions of general secondary education, institutions of extracurricular education, institutions of professional (vocational and technical) education, institutions of higher education, museums, theaters, philharmonic societies, creative unions, societies that provide its functioning; various spheres of human activity, technologies, flows of information that carry knowledge and norms of regulation of the behavior of society members, ideals and models, forms of communication between people, in general – the world of objects, phenomena, ideas and images (Rudnytska, 2002: 39-42).

Comparing the definitions, attention is drawn to the spiritual and material components of this phenomenon: culture cannot be learned based on the presentation of theoretical theses, it is brought up in the process of the teacher's own activity, interaction with parents and society.

Also, analyzing different approaches to understanding culture, she proves that each of them, thanks to its own uniqueness, allows studying certain aspects of such a complex and multifaceted phenomenon as culture. Therefore, the use of various approaches, complementing each other, allows to study culture more holistically and deeply. That is why the use of several approaches or their integration is widespread in modern scientific studies of culture.

Having analyzed numerous classifications of culture types, one can focus on those based on the concept of the subject, the most generalized and universal carrier of culture. Applying everything we already know about this concept, we will get a distribution of types of culture: social culture, collective (organizational) culture, personal culture, informational culture, professional culture, health culture. No culture can be reduced to two others, either collectively or individually. Moreover, as far as it is appropriate, they are relative, and in real activity they are intertwined and interconnected.

In the modern environment, “culture” is usually understood as a complex, difficult and diverse way of human activity, human relations, and the entire social life of people. Any sphere of human activity can be characterized from the point of view of its cultural significance and value for man and their existence. The range of meanings of culture is truly limitless. Most often, culture is understood through the category of “activity” with subordinate concepts: subject, object, relations. In this sense, it runs about “culture of life”, “culture of production”, “professional culture”, “culture of management”.

The pedagogue’s pedagogical culture is considered most fully and consistently in Valentina Hryniova’s research. The author justified the concept of constructing the content of pedagogical culture of students as a system of pedagogical values in the theoretical and methodological aspect. The formation of the specified culture in the study is considered the main goal and result of the professional and pedagogical training of the future teacher, which takes place on the basis of the study of the entire cycle of pedagogical disciplines. According to the definition of V. Hryniova, pedagogical culture is a type of concept of spiritual culture and acts as an integrated dynamic characteristic of the personality of the future pedagogue, a relatively stable open self-regulated system of interrelated values, which determines their professional and pedagogical activity of a humanistic orientation (Hryniova, 2000).

Under the general culture of a pedagogue’s personality, Iryna Palshkova understands a culturally oriented creative outlook and behavior based on a positive social attitude towards oneself and others, professional and pedagogical activity and reality. The general culture of the pedagogue’s personality is built on the background of a positive attitude to the profession, self-awareness of oneself as a thinking subject of culture, reflection, assimilation of invariant ways of thinking and creative professional and pedagogical activity, which, in general, in the system of teacher training requires the integration of general scientific, general cultural, artistic and aesthetic knowledge (Palshkova, 2012).

According to the content and features of the educational and professional program 015 Professional education (Design), which prepares future teachers of vocational training, the personal and professional characteristics of a future teacher of vocational training in the field of design should include: the ability to analyze the effectiveness of project decisions related to selection, operation, improvement, modernization of technological equipment and equipment in the field of design; the ability to perform calculations of technological processes in the industry; the ability to manage complex actions/projects, be responsible for decision-making in unpredictable conditions and professional development of students and subordinates; the ability to collect, analyze and interpret information (data) in the field of design; the ability to ensure the quality of education and management of the educational process of a vocational and technical educational institution in the field of design; the ability to apply knowledge of modern techniques and technology, graphic literacy, practical skills and skills in project, design, and production activities in the development and manufacture of products; the ability to graphically and verbally describe the project, visualization (layout), development of design and construction documentation, introduction and registration of changes in connection with corrections that arise in the process of project implementation in the material; the ability to apply innovative approaches in the activities of entrepreneurial structures in the field of design; the ability to determine and perform professional tasks in the organization of business structures in the field of design; ability to business planning, market conditions and results of activities in the field of design.

A deeper analysis of the educational and professional program of the specialty 015 Professional education (Design), in particular its focus, integral goal, uniqueness and purely “applied” guidelines, proves that it is the formation of the professional culture of future pedagogues of professional training that is given inadequate attention.

In particular, the professional profile of a graduate of the bachelor’s level of education provides for the following knowledge and skills: to know the basics and understand the principles of the operation of technological equipment and equipment in the field of design; to perform calculations related to the field of professional activity; to solve typical specialized tasks related to the selection of materials, execution of the necessary calculations, construction, design of technical objects in the field of design; to be able to choose and apply the necessary equipment, tools and methods for solving typical complex tasks in the field of design; to interact empathically, to be responsible for making decisions within the limits of one’s competence, adhere to professional ethics standards; apply international and national standards and practices in professional activities; apply software for e-learning and distance learning and provide their educational and methodological support; to understand socio-economic processes taking place in Ukraine and the world, to have effective management skills; to have the basics of personnel and resource management, planning, control, and reporting skills at factories, institutions, and organizations in the field of design; use basic knowledge of

entrepreneurship in the field of design and the ability to think critically, analyze and synthesize for professional purposes; to know the basics of business planning, assessment of the market situation and the results of business structures, taking into account risks in the field of design.

Let us formulate our understanding of the essence of the professional culture of future pedagogues of professional training in the field of design based on the general understanding of the concept of “professional culture” in the following formulation: it is a specific subsystem of the general culture, a systemic and holistic unity of cultural and social experience regarding the ways and means of interaction between generations, socio-cultural and value traditions professional activity and personal achievements of mankind.

We interpret the professional culture of future pedagogues of professional training in the field of design as follows: a specific type of professional and pedagogical culture, a universal (basic) characteristic of pedagogical reality that reflects (decodes) specific markers of pedagogical activity and functions in the plane of both pedagogical (educational, didactic, developmental) and purely professional (design, construction, project, technological) self-realization of the pedagogue as a specialist and subject of professional activity.

Conclusions. The analysis of scientific works proved that, in general, the concept of “culture”, as a terminological unit, acquires various “special” or so-called “professional” colours in various fields of scientific research. In the system of training future pedagogues of professional education, the concept of “professional culture” is poorly studied. That is why, both the structure of the given phenomenon and the technology of its formation by future specialists of this profile require further consideration.

References

Halchenko, V., Skoryk, T., Bartienieva, I., Nozdrova, O., Shtainer, T., & Snyatkova, T. (2022). The Technology of Forming the Professional Culture of Future Teachers: from Reflection to Creativity. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 14(4 Sup.1), 36

Hryniova, V. M. (2001). Formuvannia pedahohichnoi kultury maibutnoho vchytelia (teoretychnyi ta metodychnyi aspekty) [Formation of pedagogical culture of future teachers (theoretical and methodological aspects)]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

Kniazheva, I. A. (2014). Teoretyko-metodolohichni zasady rozvytku metodychnoi kultury maibutnikh vykladachiv pedahohichnykh dystsyplin v umovakh mahistratury [Theoretical and methodological foundations of the development of methodological culture of future teachers of pedagogical disciplines in the conditions of a master's course]. *Doctor's thesis*. Odesa [in Ukrainian].

Kniazheva, I. A. (2012). Vyznachennia poniattia «metodychna kultura vykladacha vyshchoi shkoly» [Definition of the concept of “methodical culture of a higher school teacher”]. *Naukovyi visnyk Mykolaivskoho derzhavnoho universytetu imeni V. O. Sukhomlynskoho – Scientific Bulletin of Mykolaiv State University named after V. O. Sukhomlynskyi*, 1.37 (1), 167–171 [in Ukrainian].

Palshkova, I. O. (2009). Formuvannia profesiino-pedahohichnoi kultury maibutnoho vchytelia pochatkovoї shkoly: praktyko-oriietovanyi pidkhid [Formation of the professional and pedagogical culture of the future primary school teacher: a practice-oriented approach]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Odesa [in Ukrainian].

Rudnytska, O. P. (2002). Pedahohika zahalna ta mystetska [General and artistic pedagogy]. Kyiv [in Ukrainian].

Shtainer, T. V. (2019). Svoieridnist pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv u haluzi dyzain-osvity [The peculiarity of training future specialists in the field of design education]. *Innovatsiina pedahohika – Innovative pedagogy*, 1 (17), 185–188 [in Ukrainian].

Роль професійної культури у становленні майбутніх педагогів професійного навчання

Штайнер Тетяна²

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, Україна

Аналіз наукового фонду довів, що у загальному вигляді концепт «культура», як стала термінологічна одиниця набуває в різноманітних галузях наукових досліджень різного «фахового» або так званого «професійного» забарвлення. Встановлено, що в системі підготовки майбутніх

² здобувачка наукового ступеня доктора філософії спеціальності 015 Професійна освіта, аспірантка кафедри педагогіки Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

педагогів професійного навчання концепт «професійна культура» є малодослідженим. Мета дослідження полягала у визначенні сутності професійної культури майбутніх педагогів професійного навчання з опорою на специфіку професійної діяльності спеціаліста галузі «Професійна освіта (Дизайн)». Сформульовано авторське розуміння сутності професійної культури майбутніх педагогів професійного навчання галузі дизайну, спираючись на загальне розуміння концепта «професійна культура» в такій інтерпретації: це специфічна підсистема загальної культури, системно-цілісна єдність культурно-соціального досвіду щодо способів і засобів взаємодії поколінь, соціокультурних та ціннісних традицій фахової діяльності й персонально-особистісних досягнень людства. Професійну культуру майбутніх педагогів професійного навчання галузі дизайну потлумачено так: специфічний різновид професійно-педагогічної культури, універсальна (базова) характеристика педагогічної реальності, що віддзеркалює (розкодовує) специфічні маркери педагогічної діяльності і функціонує в площині як педагогічної (виховної, дидактичної, розвивальної) так і суто професійної (дизайнерської, конструкторської, проєктної, технологічної) самореалізації педагога як фахівця та суб'єкта професійної діяльності.

Ключові слова: культура, професійна культура, професійне становлення, освітній простір, освітній простір закладу вищої освіти, педагог професійного навчання, педагог професійного навчання (в галузі дизайну), дизайн-освіта, дизайн-проєкт, дизайн-проєктування.

Accepted: November 07, 2023

Оновлений профіль дорослого українця, що вивчає польську мову як іноземну**Козаченко Олексій Миколайович¹**

Національний університет «Одеська політехніка», Одеса, Україна

E-mail: kozachenko.an@ukr.netORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3258-2722>**Яковенко Людмила Іванівна²**

Національний університет «Одеська політехніка», Одеса, Україна

E-mail: lijakovenko@gmail.comORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0503-6419>**Тожисва Віталія Валентинівна³**

Національний університет «Одеська політехніка», Одеса, Україна

E-mail: tozhyieva.v.v@op.edu.uaORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6130-7212>

Зміна статусу та умов викладання польської мови як іноземної в Україні призвела до фундаментальної зміни профілю тих, хто вивчає польську мову, їхніх потреб, мотивацій та навчальних цілей. Актуальність дослідження пов'язана із необхідністю удосконалення системи роботи із навчання польської мови дорослих українців. Метою дослідження є аналіз актуальної ситуації із вивчення польської мови в Україні новими групами дорослих з урахуванням вікових особливостей та суспільного статусу, освітньої підготовки та наявного досвіду вивчення іноземних мов, попереднього контакту із польською мовою, потреб та вимог щодо рівня володіння нею.

Це вимагає більш детального аналізу особливостей різних груп споживачів таких освітніх послуг. Викладач стикається із необхідністю подолання стереотипного сприйняття учнів щодо швидкості засвоєння матеріалу, обов'язкової наявності детальних пояснень, частоти повторення, а також налаштованості на отримання кінцевого результату. Важливим є фактор попереднього досвіду вивчення іноземних мов, та ступінь попередньої освіти учня, оскільки учні переносять пов'язані із ним успіхи і поразки до процесу вивчення нової іноземної мови. Суттєво впливає на результативність навчання також попередній контакт із польською мовою. Легкість розуміння мови, спроби комунікації із її носіями у цілому сприяють підвищенню рівня мотивації до навчання. Аналіз показав, що і надалі метою вивчення польської мови для більшості учнів було і залишається здобуття вищої освіти. Зростає також число дорослих осіб, що вивчають мову для виконання професійних обов'язків. Зміна умов навчання, корегування цілей та рівня мотивації урізноманітнюють процес вивчення польської мови, який часто складається з кількох етапів, і, у якому одночасно беруть участь українські та польські викладачі. Врахування усіх перелічених аспектів дозволить побудувати ефективну модель навчання, а саме адаптувати програми, навчальні посібники до роботи із якісно неоднорідною аудиторією.

Ключові слова: польська мова як іноземна, польська мова як друга, навчання дорослих, умови та цілі навчання, мотивація до навчання.

Вступ. Події останніх років істотно вплинули на зростання кількості дорослих осіб, що вивчають польську мову. Це люди з різним рівнем освіти, знанням іноземних мов, попереднім досвідом навчання. Ефективність процесу навчання визначається здатністю швидко реагувати на зміни та враховувати нагальні потреби споживача освітньої послуги, адже чимдалі розвивається сучасний світ, тим більш різноманітними виявляються умови, а нові виклики і вимоги змінюють практики та підходи до навчання іноземних мов.

¹ кандидат педагогічних наук, доцент кафедри професійно орієнтованої польської мови Українсько-польського навчально-наукового інституту Національного університету «Одеська політехніка»

² кандидат філологічних наук, доцент кафедри професійно орієнтованої польської мови Українсько-польського навчально-наукового інституту Національного університету «Одеська політехніка»

³ кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри професійно орієнтованої польської мови Українсько-польського навчально-наукового інституту Національного університету «Одеська політехніка»

Змінюючись і удосконалюючись, польська лінгводидактика враховувала й успішно інтегрувала світові досягнення провідних методистів та викладачів-практиків. Приєднання країни до європейської системи (Common European Framework of Reference for Languages, CEFR) дозволило завершити стандартизацію, а відповідно зробило можливою верифікацію результатів вивчення іноземних мов і польської зокрема (Rada Europy, 2003: 14). Варто відзначити особливу пріоритетність для польських науковців дослідження аспектів навчання польської мови осіб, для яких вона не була і надалі не є іноземною у традиційному розумінні цього терміну (Miodunka, 2010). Мовиться про специфічну категорію мовців польського походження, для яких вона є мовою успадкованою (Seretny, Lipińska, 2012). Значна кількість досліджень польських учених також присвячена проблемам ідентифікації осіб польського походження, вивченню їхнього потенціалу, мовних потреб, питанням розвитку соціокультурної компетенції. Доречно згадати тут дослідження Е. Ліпінської, яка констатує той факт, що польську мову за кордоном сприймають переважно як мову національної меншості (Lipińska, 2021: 55). Важливо зазначити, що така її статусна категоризація, а власне стійке ототожнення із фольклором, культурними аспектами суттєво позначається і на характері розбудови системи її навчання та вивчення. (Garncarek, 2006; Miodunka, 2010; Stankiewicz i Żurek, 2014; Zawadzka, 2004).

Інтеграція Польщі до європейської системи мовної освіти, зміна соціальних, економічних умов, активізація міграційних процесів все ж змушували чимдалі більш уважно придивлятися до нових, різноманітних з огляду на соціальний статус, вік, рівень попередньої освіти груп іноземців, зацікавлених у вивченні польської мови. Це стало серйозним викликом не лише для монолітного з огляду на культуру та мову польського суспільства, а й для польської школи (Gełbal, 2017: 176). Сучасна освітня реальність переважно більшості європейських країн, пов'язана із необхідністю розв'язання складних питань мовної та культурної інтеграції учнів із міграційним досвідом, сприяла появі у польському науковому обігу низки досліджень, які більш детально відображають специфіку навчання польської мови осіб з емігрантського середовища і використовують в родинному колі іншу мову (Gełbal, 2017, 2018; Miodunka, 2010).

Окрім великої групи представників польської діаспори, останнім часом побільшало слухачів різноманітних курсів, для котрих польська мова є обов'язковою умовою здобуття вищої освіти (Mucha, Rędziwiatr, 2019). Найбільш повну, на наш погляд, характеристику груп іноземців, що вивчають польську мову в умовах Польщі знаходимо у дослідженні І. Яновської (Janowska, 2011). В Україні протягом 2022-2023 років спостерігаємо зростання кількості дорослих за віком учнів, які через обставини змушені у досить короткі терміни опанувати нову для них мову. Такі особи відзначаються високим рівнем мотивації, є вимогливими та націленими на здобуття максимально швидкого результату. Викладачі-практики мають справу із незбалансованою щодо вимог та освітніх потреб, різновіковою аудиторією, що природно є об'єктом пошуку та експериментування – творчого і лише почасти системного. З огляду на це в практиці викладання польської мови спостерігаємо ситуацію поєднання різноманітних підходів. З одного боку, маємо недоцільне, зважаючи на кінцевий результат, заглиблення, перевантаження освітнього процесу одним матеріалом, а з іншого – ігнорування важливих для окремих учнів аспектів володіння мовою. Така незбалансованість, відсутність об'єктивного аналізу наявних програм, що втілені у посібниках з польської мови для іноземців, призводить до зменшення ефективності процесу навчання.

Актуальність дослідження пов'язана із необхідністю удосконалення системи роботи з навчання польської мови українців. Аналіз та систематизація досвіду викладання показує, що до складу однієї групи можуть входити учні з різним ступенем мотивації, підготовленості, вимогами до кінцевого рівня володіння мовою, а тому вивчення їхніх характерних особливостей дозволить викладачам-практикам, організаторам курсів, авторам програм та навчальних матеріалів успішно організувати освітню діяльність.

Мета та завдання дослідження. Проаналізувати актуальну ситуацію із вивчення польської мови в Україні новими групами дорослих з урахуванням вікових особливостей та суспільного статусу, освітньої підготовки і наявного досвіду вивчення іноземних мов, попереднього контакту із польською мовою, потреб та вимог щодо рівня володіння нею у майбутньому.

Матеріали та методи дослідження. Аналіз досвіду викладання польської мови українцям дозволив встановити, що одним із важливих завдань є вивчення змін у профілі дорослого учасника освітнього процесу. Тому розгляд питання типології груп дорослих, які вивчають польську мову в Україні наблизить нас до окреслення їхніх чітких параметрів, що має забезпечити результативність навчання.

Результати дослідження. Подаючи загальну характеристику дорослих, які вивчають польську мову, намагатимемося якомога докладніше враховувати статистичні дані останніх років. У своєму аналізі спробуємо подати лише загальну картину, окреслити найбільш значимі, на нашу думку, особливості навчання дорослих споживачів освітньої послуги. Ким є і чим характеризуються дорослі, що вивчають польську мову? Ще донедавна поняттям «дорослий, що навчається» визначали учнів старших класів середніх шкіл або випускників (Janowska, 2011: 77; Łuczak, 2009: 291). На відміну від дітей у віці до 10 років, молодь і дорослі, що оволодівають польською на спеціальних курсах, складають групи надзвичайно різноманітні з огляду на попередню освіту та досвід вивчення іноземних мов.

Практика навчання свідчить, що найчастіше викладач має справу із різноманітними віковими категоріями: від молоді 15-18 років до людей старшого віку. Вік найстаршого учня з нашого особистого досвіду викладання сягав 75 років. До складу однієї групи можуть належати студенти, учні та випускники шкіл, безробітні, пенсіонери, підприємці. Навчаючи таких учнів, викладач має долати стереотипне сприйняття, особливо людей старшої вікової категорії, щодо швидкості засвоєння матеріалу, обов'язкової наявності детальних пояснень, частоти повторення, а також налаштованості на отримання кінцевого результату. Фактор успішності та результативності є принциповим, оскільки такі учні сприймають участь у курсі як своєрідний життєвий виклик, із яким необхідно впоратись. Практика показує, що успішність старших нерідко стимулює і молодших учасників курсу до отримання кращих результатів. Така категорія учнів суб'єктивно є більш вимогливою і до самого викладача, його професійної кваліфікації. Протягом певного часу триває взаємний процес подолання труднощів та адаптації. Працюючи з такою різноплановою аудиторією, викладачеві часто доводиться демонструвати рівень своєї професійної вправності та обізнаності, завойовувати авторитет.

Без сумніву, важливим є фактор попереднього досвіду вивчення іноземних мов та ступінь уже здобутої освіти учня (Dąbrowska, 2012: 223). Мовиться про досвід вивчення іноземних мов, який для переважної більшості виявився невдалим. Однією з причин цього вбачаємо те, що учні вивчали іноземну мову як обов'язкову дисципліну у школі й у майбутньому, позбавлені необхідної практики, втратили навички володіння нею. Провина за це покладається здебільшого на «низький рівень викладання». Тоді як відсутність систематичної роботи з підтримання таких навичок на належному рівні з боку самих користувачів іноземної мови під час такої оцінки до уваги, як правило, не береться. Частина учнів час від часу повертається до навчання, відвідує курси та спеціальні заняття. Окремі досягають кращих результатів і навіть долають етап оцінювання та сертифікації. Фактор попереднього досвіду є важливим, оскільки учні фактично переносять пов'язані із ним успіхи і поразки до процесу вивчення нової іноземної мови.

Попередній досвід вивчення іноземної мови впливає на характер навчання польської мови. Дорослі учні досить критично та суб'єктивно оцінюють зусилля, що докладає новий викладач. І мовиться не лише про питання, які перебувають винятково у психологічній площині. Стикаємось із специфічною ситуацією вивчення іноземної мови українцями, які після першого контакту із польською мовою вважають, що мають справу з іноземною мовою, що подібна до рідної. Близькість лексики польської та української мов, структури обох мов призводить до сприймання польської мови як легкої і подібної, а тому нескладної для вивчення. Це має негативні наслідки передовсім у суттєвому зменшенні рівня мотивації, які спостерігаємо приблизно після місяця навчання. Ствердження, що іноземну мову треба вивчити, і польську зокрема не витримує жодної критики, на думку таких учнів, і часто призводить до цілковитого заперечення та зневіри у результативності навчання. Чим далі учень просувається, тим активніше включаються механізми порівняння, систематизації нового «подібного-відмінного» матеріалу. З огляду на спорідненість, більшість фактів польської граматики часто «нагадують» українські. Учасники курсів, особливо старшого віку, переважно важко сприймають, на їхню думку, надто сміливі спроби одразу «зануритись» у мовне середовище. Щодо цього в межах однієї групи можемо виділити два типи учнів. Значна частина дорослих має чітку окреслену схильність до систематизації та понятійної категоризації нового матеріалу, граматичного передовсім. Вони вимагають від викладача чітких пояснень і такого ж чіткого структурування граматичного матеріалу. Навіть у випадках, коли надати чіткі правила не маємо жодної можливості, а пропозиція засвоїти матеріал як виняток натикається на протест. Більше того посібники із вивчення польської мови іноземцями у частині викладу граматичної структури мови переважно подають лише загальні схеми, налаштовані саме на універсальну іншомовну аудиторію, яка засвоює граматику у вже готових структурах і не має потреби щось аналізувати та порівнювати. Зауважимо, що граматичні правила є тут лише найбільш яскравим прикладом, що притягує увагу учнів зазначеної групи щодо здійснення структурування нового матеріалу. Пов'язано це також із тим, що представники старшого покоління мали справу з попередньою практикою навчання іноземних мов. Реалізація схеми «знання–уміння–навички» передбачало формування в учня картини чіткої граматичної структури мови, яка слугувала базою для наповнення лексику і дозволяла розв'язувати, часто не досить успішно, комунікативне завдання. Отож учні привчені до такої схеми роботи часто відмовляються перебудувати «власні стратегії» вивчення нової для них мови. Слід вказати тут і на схильність представників такої групи до постійного експериментування, пошуку різноманітних способів вивчення нової мови. Усе це урізноманітнює і, цілком природно, утруднює навчання усієї групи загалом. Маємо ситуацію, коли у межах одного заняття маємо задовольнити освітні потреби людей із різним типом мислення, різною налаштованістю на результат, різним рівнем очікувань щодо ефективності навчання.

Аналізуючи фактор попереднього контакту учнів із польською мовою, зауважимо, що викладений тут аналіз спиратиметься на особистий досвід викладання і може виявитись дещо суб'єктивним. Маємо на меті подати узагальнену картину шляхів контакту із польською мовою наших учнів ще до моменту її використання на практиці. Принагідно зазначимо, що польські статистичні дані досить точно

характеризують лише ситуацію із нашими співгромадянами, що вступають до польських університетів (Mucha, Pędziwiatr, 2019). Кількість учнів, що мали попередній контакт із польською мовою у наймолодшому віці є незначною (приблизно 3%). Є лише окремі учні, що вивчали польську мову на курсах в Польщі або брали участь у заняттях недільних шкіл польських національно-культурних осередків (5%). Обов'язково треба тут вказати, що дані такі стосуються регіонів, де контакт із польською культурою та мовою був і залишається надалі обмеженим (Південна та Східна Україна). До повномасштабної війни значна кількість респондентів відвідувала хоча б раз Польщу для задоволення туристських потреб чи бізнесових інтересів. Навіть побіжний контакт із польською мовою, легкість її розуміння, спроби комунікації із носіями суттєво підвищують рівень мотивації до навчання. Ситуація останніх двох років змінила картину. Значна кількість дорослих українців (приблизно 85% наших учнів), опинившись у досить екстремальних умовах вимушеної міграції, вивчають мову на курсах у Польщі, застосовуючи її щодня на практиці, і продовжують займатись із українським викладачем.

Організація будь-якого мовного курсу має спиратись на аналіз потреб осіб, що вивчають іноземну мову. Дорослі люди зазвичай досить чітко усвідомлюють мету, якої мають досягти, і бажають, аби умови навчання були максимально наближені до їхніх очікувань. Метою вивчення польської мови для більшості учнів було і залишається здобуття вищої освіти. Суттєву групу також становили особи, що після досягнення певного рівня володіння мовою планували пройти співбесіду задля отримання карти поляка. До планів і тих і тих, до речі, входила також підготовка до сертифікаційного іспиту з польської мови. Представники обох груп учнів планують інтегруватись у польське суспільство і навіть отримати в майбутньому громадянство країни. Абітурієнти натомість мають пройти серйозну співбесіду з польської мови. Вступна кампанія 2023 року до польських вишів засвідчила зростання вимог до майбутніх студентів. Головною до рівня володіння розмовною мовою. Серед власних учнів є значний відсоток таких, що не витримали вступного випробування. Невдачі, на наш погляд, обумовлені загальним недостатнім рівнем освіти через досить тривалий період дистанційного навчання, що загалом негативно вплинуло на загальний рівень обізнаності, кругозору випускника, дуже часто спостерігаємо фрагментарність знань із багатьох питань. А тому досягти бажаного для вступу рівня B2 дуже складно, а в окремих випадках неможливо. Вступати до польських закладів вищої освіти прагнуть також українські учні, які попередньо вивчали польську мову, однак через повномасштабну війну опинились у Польщі і протягом двох років відвідували заняття в ліцеях, і одночасно завершували освіту в Україні. Маючи вже свідоцтво про закінчення середньої школи та не бажаючи витратити «зайвий» рік у польській школі, багато з них вступають до вишів. Спостерігаємо досить цікавий процес вивчення польської мови, який складається з кількох етапів і у якому беруть участь українські, польські викладачі різного профілю, адже учні мають вивчати також різноманітні предмети шкільного курсу. Водночас учень кілька разів (мінімум два) повертається до викладача, з яким він починав навчання.

За освітніми послугами звертаються також дорослі (30-50 років), які переїхали до Польщі і мову вивчають для виконання професійних обов'язків. У таких учнів відзначимо наявність деякої закономірності щодо зниження рівня мотивації під час навчання. Вона не є стабільною і від найвищого свого рівня зменшується, чимдалі учень навчається. Пов'язано це, на нашу думку, із тим, що особа поступово наближається до рівня, що дозволяє їй задовольнити нагальні потреби у рівні володіння мовою і вона вже може займатись професійною діяльністю. Максимально заняття з цими учнями тривали не більше 4 місяців. Приблизно такими самими за тривалістю є заняття з дорослими, діти яких вже навчаються в Польщі. Батьки мають бажання вивчити мову, адже часто відвідують країну, мають вони на початку і досить значну мотивацію. Однак на практиці такі учні використовують мову нерегулярно, а тому під час навчання поступово зменшуються темпи засвоєння матеріалу та результативність.

Винятково події останніх двох років сприяли появі учнів, які перебували рік у Польщі і відвідували заняття у школах для місцевих. Мешкаючи у регіонах, де контакти із представниками рідної країни виявились мінімальними, учні максимально інтегрувались у нове середовище. Вони демонструють досить високий рівень володіння розмовною мовою і звертаються до викладачів польської в Україні, аби вдосконалити рівень володіння нею, розширювати словниковий запас. Своє майбутнє такі учні пов'язують із продовженням навчання у польській школі, а тому важливим є здійснення певної корекції та доповнення набутих уже знань, просування до нового, більш якісного рівня володіння мовою. Досконало володіючи розмовною мовою, такі учні часто нехтують дотриманням норм вимови, граматики тощо. Цікаво відзначити, що така корекція хоча і відбувається доволі складно, однак для таких осіб є надзвичайно важливою, оскільки правильність, нормативність володіння літературною польською мовою є одним із критеріїв успішності у здобутті середньої освіти в польській школі.

Ситуація, коли учень повертається до свого викладача із поповненим багажем знань, сформованими навичками володіння мовою на певному рівні, робить актуальним питання оцінювання самими мовцями рівня володіння польською мовою. Самостійне оцінювання власного рівня є важливим з огляду на те, що опановуючи мову переважно на рівні B1-B2, учні із певним досвідом усвідомлюють вже власні недоліки, а також, що надзвичайно важливо, розуміють необхідність постійного актуалізації

вже набутих знань та отримання нових. Певний досвід також з'являється в них і щодо вимог володіння мовою представниками різних інституцій у Польщі. Мовці із досвідом більш об'єктивні в оцінці складності досягнення рівня С1-С2. Заразом нерідко викладачеві доводиться пояснювати, у чому полягає вправність володіння мовою на рівнях, яким володіють навіть не всі її носії.

Обговорення результатів. Аналіз практичного досвіду викладання польської мови як іноземної в Україні підтвердив нашу думку про необхідність опису груп дорослих з урахуванням низки критеріїв, що суттєво впливають на результативність навчання. Виявлення характерних ознак та виділення окремих груп дорослих іноземців, що вивчають польську мову описано, зокрема, в працях (Dąbrowska, 2012: 219-253; Gębal, 2017: 175-192; Zawadzka, 2004). Дослідження вчених підтверджують зростання зацікавленості дорослих до вивчення польської мови, а також вказують на часті зміни умов навчання, що обумовлено неоднорідністю такої учнівської аудиторії.

Перед створенням власного опису груп дорослих українців ознайомились із працями польських методистів (Miodunka, 2010; Seretny, Lipińska, 2012; Lipińska, 2021: 55), у яких з'ясовано розбіжності між термінами «польська мова як іноземна», «польська мова як друга», «польська мова успадкована». Ознайомившись із факторами, що визначають успіх навчання, описаними у розробках (Garncarek, 2006; Stankiewicz, Żurek, 2014; Janowska, 2011: 75-86), визначились із групами дорослих мовців та критеріями для їх опису. В аналізі враховані також досвід вчителів-практиків, що дозволило з'ясувати сутності проблем, із якими вони зіштовхуються під час навчання дорослих. Сформувані об'єктивні критерії для аналізу дозволило проведення анкетування серед наших учнів дорослого віку. Використовуючи думки та оцінки викладачів та учнів, підтвердили необхідність адаптації освітнього процесу до змін якісного і кількісного складу учнівської аудиторії. Практичну мету таких досліджень вбачаємо також у спробах розв'язання наявних складнощів у навчанні польської мови українців без кардинальної зміни усієї системи загалом.

Висновки. У новому суспільному та освітньому контекстах виникла необхідність ефективного інтегрування програм та загальної організаційної схеми курсів із вивчення польської мови дорослими, пристосування освітніх пропозицій до конкретних потреб осіб, які прагнуть опанувати польську мову як іноземну. Це вимагає більш детального аналізу особливостей різних груп споживачів таких освітніх послуг. Під час навчання викладач стикається із необхідністю подолання стереотипного сприйняття учнів щодо швидкості засвоєння матеріалу, обов'язкової наявності детальних пояснень, частоти повторення, а також налаштованості на отримання кінцевого результату. Важливим є фактор попереднього досвіду вивчення іноземних мов, та ступінь попередньої освіти учня, оскільки учні переносять пов'язані з ним успіхи і поразки до процесу вивчення нової іноземної мови. Суттєво впливає на результативність навчання також попередній контакт учнів із польською мовою. Легкість розуміння мови, спроби комунікації із її носіями загалом сприяють підвищенню рівня мотивації до навчання. Аналіз показав, що і надалі метою вивчення польської мови для більшості учнів було і залишається здобуття вищої освіти. Зростає також число дорослих осіб, що вивчають мову для виконання професійних обов'язків. Зміна умов навчання, корегування цілей та рівня мотивації урізноманітнюють процес вивчення польської мови, який часто складається з кількох етапів і у якому одночасно беруть участь українські та польські викладачі.

Література

- Dąbrowska E. Different Speakers, Different Grammar. Individual Differences in Native Language Attainment. *Linguistic Approaches to Bilingualism*. *Northumbria Research*. Newcastle, 2012. № 2 (3). P. 219–253.
- Garncarek P. *Przestrzeń kulturowa w nauczaniu języka polskiego jako obcego*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2006.
- Gębal P. *Dydaktyka kultury polskiej w kształceniu językowym cudzoziemców. Podejście porównawcze*. Kraków: Universitas, 2010.
- Gębal P. Nauczyciel i nauczanie języka polskiego jako drugiego we współczesnej rzeczywistości edukacyjnej. *Kultura – Społeczeństwo – Edukacja*. Poznań, 2017. № 1(11). P. 175–192.
- Gębal P. *Podstawy dydaktyki języka polskiego jako drugiego. Podejście integracyjno-inkluzyjne*. Kraków: Księgarnia Akademicka, 2018.
- Janowska I. Profil dorosłego uczącego się języka polskiego jako obcego, czyli kto, gdzie, dlaczego i w jaki sposób uczy się języka polskiego w naszym kraju? *Neofilolog*. Poznań, 2011. № 37. P. 75-86.
- Lipińska E. Jeden język, wiele aspektów – o zróżnicowaniu polszczyzny w kraju i za granicą. *Dydaktyka języka polskiego jako nierodzimego. Konteksty– dylematy – trendy* / red. A.Seretna, E.Lipińska. Kraków : Universitas, 2021. P. 45–73.
- Lipińska E., Seretny A. *Między językiem ojczystym a obcym: nauczanie i uczenie się języka odziedziczonego na przykładzie szkolnictwa polonijnego w Chicago*. Kraków: Księgarnia Akademicka, 2012.
- Łuczak A. *Lekcje języka specjalistycznego z dorosłymi słuchaczami. Skuteczna nauka języka obcego* / red. H. Komorowska, Warszawa: CO-DN, 2009.p. 290-302.

Miodunka W.T. *Polszczyzna jako język drugi. Definicja języka drugiego / red. J.S. Gruchała, H. Kurek. Silva rerum philologicarum. Studia ofiarowane profesor Marii Strycharskiej-Brzezynie z okazji jej jubileuszu.* Kraków, 2010. P. 233–245.

Mucha J., Pędziwiatr K. *Cudzoziemcy na polskich uczelniach. Raport OWIWM.* Kraków : Uniwersytet ekonomiczny w Krakowie, 2019.

Rada Europy. *Europejski system opisu kształcenia językowego.* Warszawa: Wydawnictwa CODN, 2003.

Stankiewicz K., Żurek A. *Ukryty program nauczania polskiego i niemieckiego jako języków obcych. Konteksty kulturowe.* Łask: Oficyna Wydawnicza LEKSEM, 2014.

Zawadzka E. *Nauczyciele języków obcych w dobie przemian.* Kraków: IMPULS, 2004.

Updated profile of an adult Ukrainian learning Polish as a foreign language

Kozachenko Oleksi⁴

Odesa Polytechnic National University, Odesa, Ukraine

Yakovenko Liudmyla⁵

Odesa Polytechnic National University, Odesa, Ukraine

Tozhyieva Vitaliia⁶

Odesa Polytechnic National University, Odesa, Ukraine

The change in the status and conditions of teaching Polish as a foreign language in Ukraine has led to a fundamental change in the profile of those people who learn the Polish language, their needs, motivations and educational goals. The relevance of the study is related to the need to improve the system of work on teaching Polish to adult Ukrainians. The purpose of the study is to analyse the current situation of learning the Polish language in Ukraine by new groups of adults, taking into account age characteristics and social status, educational training and existing experience in learning foreign languages, previous contacts with the Polish language, needs and requirements regarding its mastery / proficiency level.

This requires a more detailed analysis of the characteristics demonstrated by various groups of people consuming these educational services. The teacher is faced with the need to overcome students' stereotypical perception of the speed of learning material, the mandatory presence of detailed explanations, the frequency of repetition, as well as the determination to obtain the final result. The factor of previous experience in learning foreign languages and the degree of student's previous education are important, as students transfer the associated successes and failures to the process of learning a new foreign language. Previous contact with the Polish language also has a significant impact on the effectiveness of learning. Ease of understanding the language, attempts to communicate with native speakers generally contribute to increasing motivation to study. The analysis showed that the goal of learning the Polish language for the majority of students was and remains the acquisition of higher education. The number of adults studying the language is also growing to fulfil their professional duties. Changing learning conditions alongside adjusting the goals and motivation level diversify the process of learning the Polish language, which often consists of several stages, in which Ukrainian and Polish teachers participate simultaneously. Taking into account all the listed aspects will make it possible to build an effective training model, namely to adapt programmes and training manuals to work with a qualitatively heterogeneous audience.

Keywords: *Polish as a foreign language, Polish as a second language, adult training, conditions and goals of education, motivation to study.*

References

⁴ *PhD in Pedagogy (Candidate of Pedagogical Sciences), Associate Professor at the Department of Profession-oriented Polish at the Ukrainian-Polish Educational and Scientific Institute at the Odesa Polytechnic National University*

⁵ *PhD in Philology (Candidate of Philological Sciences), Associate Professor at the Department of Profession-oriented Polish at the Ukrainian-Polish Educational and Scientific Institute at the Odesa Polytechnic National University*

⁶ *PhD in Philology (Candidate of Philological Sciences), Senior Lecturer at the Department of Profession-oriented Polish at the Ukrainian-Polish Educational and Scientific Institute at the Odesa Polytechnic National University*

Dąbrowska, E. (2012). Different Speakers, Different Grammar. Individual Differences in Native Language Attainment. *Linguistic Approaches to Bilingualism*. *Northumbria Research*. Newcastle. № 2 (3). pp. 219–253.

Garncarek, P. (2006). *Przestrzeń kulturowa w nauczaniu języka polskiego jako obcego*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.

Gębał, P. (2010). *Dydaktyka kultury polskiej w kształceniu językowym cudzoziemców. Podejście porównawcze*. Kraków: Universitas.

Gębał, P. (2017). Nauczyciel i nauczanie języka polskiego jako drugiego we współczesnej rzeczywistości edukacyjnej. *Kultura – Społeczeństwo – Edukacja*. Poznań. № 1(11). pp. 175–192.

Gębał, P. (2018). *Podstawy dydaktyki języka polskiego jako drugiego. Podejście integracyjno-inkluzyjne*. Kraków: Księgarnia Akademicka.

Janowska, I. (2011). Profil dorosłego uczącego się języka polskiego jako obcego, czyli kto, gdzie, dlaczego i w jaki sposób uczy się języka polskiego w naszym kraju? *Neofilolog*. Poznań. № 37. pp. 75–86.

Lipińska, E. (2021). Jeden język, wiele aspektów – o różnicowaniu polszczyzny w kraju i za granicą. *Dydaktyka języka polskiego jako nierodzimego. Konteksty– dylematy – trendy* / red. A.Seretna, E.Lipińska. Kraków : Universitas. pp. 45–73.

Lipińska, E., & Seretny, A. (2012). *Między językiem ojczystym a obcym: nauczanie i uczenie się języka odziedziczonego na przykładzie szkolnictwa polonijnego w Chicago*. Kraków: Księgarnia Akademicka.

Łuczak, A. (2009). *Lekcje języka specjalistycznego z dorosłymi słuchaczami. Skuteczna nauka języka obcego* / red. H. Komorowska, Warszawa: CO-DN. pp. 290-302.

Miodunka, W.T. (2010). *Polszczyzna jako język drugi. Definicja języka drugiego* / red. J.S. Gruchała, H. Kurek. *Silva rerum philologicarum. Studia ofiarowane profesor Marii Strycharskiej-Brzezynie z okazji jej jubileuszu*. Kraków. pp. 233–245.

Mucha, J., & Pędziwiatr, K. (2019). *Cudzoziemcy na polskich uczelniach. Raport OWIWM*. Kraków : Uniwersytet ekonomiczny w Krakowie.

Rada Europy. (2003). *Europejski system opisu kształcenia językowego*. Warszawa: Wydawnictwa CODN.

Stankiewicz, K., & Żurek, A. (2014). *Ukryty program nauczania polskiego i niemieckiego jako języków obcych. Konteksty kulturowe*. Łask: Oficyna Wydawnicza LEKSEM.

Zawadzka, E. (2004). *Nauczyciele języków obcych w dobie przemian*. Kraków: IMPULS.

Accepted: December 01, 2023

Development of entrepreneurship culture in secondary school students as a problem of pedagogical science and educational practice

Viknianskyi Mykola¹

State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University
named after K. D. Ushynsky", Odesa, Ukraine

E-mail: nika@termopal.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-9049-2656>

In the modern world, the concepts of a successful state and a successful person are very close to the notion of economic success. Despite the fact that economic success is not yet a guarantee of a successful state or a person, the reverse one is also true: without economic prosperity, a successful state cannot exist. The economic prosperity of states in the modern world is inextricably linked with the development of a free market economy based on entrepreneurship and innovations. Computers, cars, delicious coffee, supermarkets, and even the Internet are all the result of a cultural phenomenon that the author proposes to call "entrepreneurial culture". The article examines the significance of the concept "entrepreneurial culture" as a fundamental basis for developing modern views of the world and the prerequisites for the development of society. For this purpose, the concepts such as culture and entrepreneurship are analyzed, a definition of "entrepreneurial culture" is introduced. The author concludes that the development of entrepreneurial culture is important from the viewpoint of state development, the development of science, and the development of young people acquiring school education. The author examines the history of perceptions of entrepreneurial culture in Ukrainian society and analyzes contemporary views on entrepreneurial activity. The article also raises the questions: "What the teaching of entrepreneurship courses in the new Ukrainian school should be like?" and "Who should be involved in this?" As it is known, in 2017, the reform of Ukrainian school education began, which was named the New Ukrainian School. Among the competencies that learners will acquire, in addition to others, there is entrepreneurship and financial literacy. Therefore, the author asks whether the image of an entrepreneur in Ukrainian culture coincides with the image of a person that the learner dreams of becoming and whether they have an internal motivation to become entrepreneurs. Will they become future entrepreneurs due to acquired competencies if the attitude towards entrepreneurs that exists in our culture does not change?

Keywords: entrepreneurship, entrepreneur, entrepreneurial culture, entrepreneurial skills, new Ukrainian school, competencies, entrepreneurial competencies, learners, school education.

Introduction. In today's world, it is difficult to overestimate the role of entrepreneurship in the development of society. The growth of entrepreneurial activity is one of the foundations of social transformation and a key factor in stimulating economic growth.

It is entrepreneurial activity that generates the added value for goods and services. This added value contributes to the development of a country: both at the level of local communities and at the level of society as a whole. Entrepreneurs create jobs and pay taxes, which are used by a state to finance various public services, from pensions and healthcare to education and national defence. The development of entrepreneurial activity contributes to a more even distribution of private property and, as a result, to the rise and spread of a middle class, which consists mainly of small and medium-sized entrepreneurs or people employed by small and medium-sized businesses. In all developed societies, the middle class is the foundation of their stability. Therefore, the existence of an entrepreneurial culture and initiative is an extremely important aspect of economic growth and state functioning, which is true in different regions of the world (Mondragón-Vélez, 2015; Ordenava and Arteaga, 2012; Quardini, 1999). This results in a greater involvement of the middle class in science and education, and as a result, in the state. That is why the development of the entrepreneurial culture is very important for the state, its stability and prosperity.

The growth of an entrepreneurial culture is important for the development of science. It is through modern and dynamic scientific centres that it is possible to increase the share of entrepreneurs in our society. Modern entrepreneurship relies entirely on innovations that are virtually impossible without the involvement of

¹ Postgraduate Student at the Department of Pedagogy at the State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky"

scientists. This applies not only to knowledge-intensive production, but also to the development of private schools and colleges, which is impossible without scientists and teachers.

The growth of an entrepreneurial culture is also important from the students' point of view. By receiving education in the field of entrepreneurship, they will leave school more mature and adult, more adapted to the world of the market economy, more self-reliant and independent.

Young active people who are ready to seek opportunities regardless of resources are the key to the development of society. This need is especially acute now, during a full-scale war. The potential of entrepreneurs will also be important during Ukraine's recovery. Schools are the place where the culture of young people (and their ideas about entrepreneurship) is largely shaped. Therefore, it is very important to teach entrepreneurship in schools – it is modern, in line with the best didactic practices and requirements of the modern world.

The problem of entrepreneurship culture is only beginning to be revealed in the national science. Since the early 2000s, there have been publications covering this issue from different disciplinary perspectives and using various methods. A number of studies are devoted to the development of entrepreneurial culture in the context of various professions (Radamovska, 2015; Veritov, 2020). A number of authors (T. Chmut, G. Chaika, M. Lukashyevych, I. Osechynska, T., S. Ishchenko) refer to the value orientation of the entrepreneur and consider entrepreneurial culture in the context of business ethics (Bilous-Sergieva, 2016). Entrepreneurial culture is the subject of research by sociologists (Siryi and Farenik, 2000; Siryi, 2005) and psychologists (Khodakivskyi et al., 2008). However, this topic is still insufficiently studied in the national science.

At the same time, in Western academic circles and centres associated with prominent business schools, many publications on this topic appear every year. Recently, this topic has been deeply developed by R. Simons, T. Davila, G. Stevenson, and J. Yarylo. In the broader context of entrepreneurial culture, the American researcher of Ukrainian origin A. Slivotsky touches upon the issues of entrepreneurial culture in his publications. Researchers study various aspects of entrepreneurial culture and its impact on the entrepreneurial behaviour of companies (Altiney, 2008). Empirical studies are being conducted to measure the impact of entrepreneurial culture on regional development (Hayton and Cacciotti, 2013).

Purpose and objectives of the study. The aim of the study is to prove the impact of the dominant culture of entrepreneurship on the nature of society formation. The realisation of this goal involves solving the tasks as follows: 1. To study the evolution of the understanding of entrepreneurial culture; 2. To assess the current state of Ukrainian entrepreneurial culture and its impact on secondary school students.

Materials and methods of the study. The study will focus on the history and present of Ukrainian entrepreneurial culture. Using the historical method, author analyses the development and formation of the understanding of the concept "entrepreneurial culture" in Ukrainian society. The method of source analysis (sociological research, the concept of the New Ukrainian School) will be used to present the current state of formation of entrepreneurial culture among Ukrainian youth.

Research results. Let's start by defining the key terms of the study.

The concept "entrepreneurship" is defined in Article 42 of the Commercial Code of Ukraine and the Law of Ukraine "On Entrepreneurship" dated 07.02.1991 No. 698-XII. According to the Commercial Code, "entrepreneurship is an independent, proactive, systematic, risk-averse economic activity carried out by business entities (entrepreneurs) with the aim of achieving economic and social results and making a profit". Much attention is paid to the content of the concept "entrepreneurship" in the works of these researchers: S. Varnaliy, S. Gerchykov, I. Gerchykov, A. Degtyar, G. Heets, I. Dmitriev, V. Zubov, L. Kryveha, S. Mochernyi, O. Ustenko, S. Chebotar, F. Yefimov, V. Podsolonko, T. Mironov and others. However, to date, they lack a common theoretical framework and central research paradigms.

According to many of them, S. Varnalii's definition is the most successful. The scientist believes that "entrepreneurship is a special type of management, where the main subject is an entrepreneur who rationally combines factors of production and innovation. Based on his/her own responsibility, he/she organises and manages production in order to generate income from entrepreneurial activity" (Filippov, 2019: 77)

Analysing Western authors who have studied this topic, among others, the works of Ukrainian researchers Tetiana Honcharuk and Mykhailyna Shumka are of great value. They noticed that the British economist and banker Richard Cantillon was the first person to introduce the concept "entrepreneur" into scientific circulation almost three hundred years ago. They also researched that the economists J. B. Say and A. Smith returned to the figure of the entrepreneur in their works. From the viewpoint of innovations, Josef Schumpeter researched intrapreneurial culture. Peter Drucker was interested in this issue in the context of marketing. Subsequently, the theme developed in a number of Western business schools and university centers (let us name, as an example, the works of Nobel Prize laureate Paul Samuelson) With the birth of sociology, entrepreneurial activity and the entrepreneur as its subject became the subject of interest of M. Weber, W. Zombart and the others (Goncharuk, Shumka 2008; Samoilenko, 2021).

In our work, we will use the definition proposed by Professor Howard H. Stevenson from Harvard University – "the process by which people – either independently or within an organisation – seek opportunities

despite the resources they currently control" (Stevenson, 1990: 23). People who find such opportunities and professionally meet the needs of others are called entrepreneurs.

A new surge of interest in the entrepreneurial personality in the social sciences occurred at the end of the twentieth century. This was due to the general interest in small and medium-sized enterprises that emerged in the early 1980s. Until then, it was believed that small and medium-sized enterprises were only a transitional stage in the development of a firm. However, in the late twentieth century, the effects of globalisation and the revolution in information and communication technologies led to a decline in production costs. This has resulted in a shift from traditional resources (such as land, capital and labour) to knowledge-based competitive advantage (Janssen and Bacq, 2017).

Innovations have always been one of the main sources of economic dynamics. These could be new products, new ways of organising labour and management, or the latest technologies. The key figure in introducing such innovations is the entrepreneur. According to the Austrian-American economist Aloysius Schumpeter (who introduced this term into economic theory and wrote his most important work while living and working in Chernivtsi), it is the entrepreneur who decides on the implementation of innovations, and, therefore, he/she is a key figure in economic life. His/her personal initiative and risk-taking tendencies are the driving force behind the development of society (Masliukivska, 2013).

The entrepreneurial economy (and this is especially important in our times of great uncertainty) is flexible, creative, and seeks new forms, and the entrepreneur, according to Edward Leiser, is becoming "the most important player in the modern economy". Recognition of this fact has prompted the state authorities of many developed countries to create conditions for entrepreneurs that facilitate the rapid growth of enterprises (Janssen, Bacq, 2017: 52).

The main driving force behind entrepreneurs is value creation. For this purpose, entrepreneurs establish businesses, allocate financial, human and intellectual resources to them, and manage them. They take on the responsibility of making decisions under conditions of uncertainty and bear economic risk.

For the development of entrepreneurship, it is important to create a general culture of entrepreneurship. However, when we enter the territory of the term "culture", we face even greater difficulties. This is due to the fact that the word "culture" is semantically and functionally very rich. It extends from descriptive and historical definitions through structural and value definitions to symbolic and psychoanalytic ones (Bovanenko, 2016). Today, researchers count about 500 different definitions of culture.

Mark Naydorf's definition of culture seems to be the most appropriate for our purposes. Following him, we will understand culture as "the set of motivating ideas about the world and the place of human beings in it that is accepted as a matter of course in a given society" (Naydorf, 2023). The phrase "motivating ideas" is important in this definition. That is, culture is not just a way, the "glasses" through which we perceive the world and human beings in it. It is also a way that motivates people to take certain actions.

Combining H. Stevenson's definition of entrepreneurship and M. Naydorf's definition of culture, in this paper we will understand "entrepreneurial culture as a set of motivating ideas about the world and the place of a person in this world, which is accepted as a matter of course in modern Ukrainian society, inspiring to seek new opportunities, despite the resources that they are currently able to control".

Let us analyse the reflection of current ideas about the culture of entrepreneurship in Ukraine within the period of the XIX-XX centuries in the Ukrainian folklore; Ukrainian, Polish and Russian literature. Until the mid-twentieth century, the territory of modern Ukraine as part of other states (the Russian Empire, the Austro-Hungarian Empire), which led to the existence of several dimensions of it. Of course, it was primarily Ukrainian traditional culture (folklore) and Ukrainian literature. However, in the western lands of modern Ukraine, it was also Polish literature. In the lands of Central and Eastern Ukraine, until the early twentieth century, the Ukrainian literary process intersected with Russian imperial literature, and from the beginning of the twentieth century with imperial Soviet literature. Therefore, we will mention these aspects, which had an impact on the formation of the culture of entrepreneurship in the lands of modern Ukraine, very briefly.

Ukrainian folklore is virtually devoid of entrepreneurship. Of course, there is a theme of work, but it is mainly embodied in proverbs and workers' songs. But the culture of entrepreneurship is not represented in literature either. The classical work of Dm. Chyzhevsky's (Chyzhevsky, 1956) does not contain a single mention of entrepreneurs. This topic does not appear in Ukrainian literature until the nineteenth century. It appears only in the period of realism at the turn of the nineteenth and twentieth centuries in the works of Olena Pchilka. Although they are not literary masterpieces, they are sources for studying Ukrainian life in the 70s and 90s. Later, at the beginning of the twentieth century, her works show the images of the new Ukrainian bourgeoisie and a new type of landlord-entrepreneur" (Chyzhevskiy, 1999: 37). In the works of Ivan Franko and Ivan Nechuy-Levytsky, we find figures of peasants or proletarians, but there is not any positive image of the entrepreneur there. Ukrainian literature of the early twentieth century does not have this characteristic, as most Ukrainian writers of that period were socialists (Biletskyi, 1956).

This trend was continued in Ukrainian Soviet literature of the era of "socialist realism". "In particular, Soviet authors of the 1920s and 30s focus their attention on the images of "kulaks" and "bourgeois", which, however, have little in common with their pre-revolutionary prototypes, because these very definitions ("kulak"

and "bourgeois") become at this time certain "stickers" or vague categories that structuralists will later call "floating signifiers" (Zabirko, Spröde, 2018: 79). In the style of socialist realism, the entrepreneur becomes the image of the class enemy. And later, his/her image disappears from literature altogether. After the disappearance of the Soviet Union, the theme of the entrepreneur returns to Ukrainian literature, but in the form of a demonic oligarch (Zabirko, Shpryde, 2018: 81-96).

The image of the entrepreneur is similar in imperial Russian literature (Vasily Narizhny, Fadei Bulgarin). A striking example of this tradition is the work of Nikolai Gogol. In his early stories, he builds a romantic, even sentimental image of Ukrainian landlords ("Old World Landlords"). Later, he presents them in a comic light ("The Story of How Ivan Ivanovich Quarrelled with Ivan Nikiforovich", the first volume of *"Dead Souls"*). However, "since only the empire can act as a conductor of renewal and progress in Gogol's works, the antithesis of the Old World landlords – the capitalist of the new formation – could appear only in the general imperial context" (Zabirko, Shpryde, 2018: 75). According to Gogol's idea, the capitalist Konstantin Kostanjoglo is such a person. However, the schematic and unreliable nature of this image was one of the reasons for the destruction of the second volume of the poem. Later, in the plays of Nikolai Ostrovsky (*Our Own People – We Will Count*), *Mad Money*, and *The Unwed Mother* (*The Cherry Orchard*) and Anton Chekhov (*The New Age*), the heroes of the new age, entrepreneurs, are responsible for the destruction of the traditional way of life.

The image of the entrepreneur does not look much better in the Polish literature of this period, which was distributed in the Western territories of Ukraine, where various figures of bourgeois entrepreneurs are presented. They are the merchant, the speculator, the rentier. An entrepreneur, whose investments are often based on new technological discoveries and innovations, is open to innovation; he is one of the positive characters in this literature. However, even here, the authors quickly come to the conclusion that the entrepreneur is dangerously close to the speculator, especially his lifestyle and consumption (Kuran, 2019).

Thus, the image of the entrepreneur in Ukrainian literature that has developed in Ukraine to this day is negative. "In the works of the nineteenth and first half of the twentieth centuries, the postmodern oligarch does not actualise the image of the 'new man' and does not personify the triumphant march of high-tech modernity; on the contrary, he acts as an agent of demodernisation and archaisation, a spokesperson for clan society and a conductor of magical consciousness" (Zabirko, Spröde, 2018: 72).

Analysing the current perceptions of entrepreneurship culture in Ukrainian society, we would like to note the given below issues.

Ukrainian postmodern literature (Yuriy Andrukhovych's *Twelve Hoops* and S. Zhadan's *Voroshilovgrad*) continues the tradition of critical attitudes towards the culture of entrepreneurship that has emerged in modern Ukraine. According to Oleksandr Zabirko, they demonstrate "the conflict between the winners of the post-Soviet transformation (oligarchs) and its losers (the 'creative intelligentsia' and the former 'working class')". However, new elements are emerging that influence the formation of an entrepreneurial culture. First and foremost, it is translated business literature and fiction (e.g., *Atlas Shrugged* by A. Rand) that demonstrate an attractive image of the new entrepreneur. Powerful business schools are emerging (Kyiv Mohyla Academy, Kyiv School of Economics, MIM Business School, UCU Business School), around which a community of new Ukrainian entrepreneurs begins to form, which is the foundation of the modern Ukrainian entrepreneurial culture. These centres are becoming value-oriented environments where new "motivating ideas about the world and the place of man in this world" appear. Ukrainian entrepreneurs demonstrate interest and involvement in the affairs of society and the state. A striking example of this (not the only one, but very eloquent) was the support of the Revolution of Dignity by entrepreneurs and their assistance to the army and volunteers during Russia's full-scale invasion into Ukraine.

The attractiveness of entrepreneurship is also growing for young people. Sociological surveys conducted shortly before the full-scale invasion began recorded an incremental desire among young people to start their own business. However, in 2018, this percentage still remained at 26% (one can hardly believe this because an entrepreneur and a self-employed person are completely different things, but there are statistical data). From the same studies, the image of the average Ukrainian businessman emerged as a man/woman in his/her 40s who is engaged in trade. (Only 16% are young entrepreneurs aged 18-35.) (Bots, 2021; Nekrasov, 2020).

In 2017, a reform of Ukrainian school education called the New Ukrainian School (NUS) was launched. The list of competences to be acquired by secondary school students is set out in the Law on Education. This law was created with the consideration of the "Recommendation of the European Parliament and the Council of Europe on the development of key competences for lifelong learning". The list of competences includes, among others, innovation, entrepreneurship and financial literacy.

This is where Ukrainian educational science faces major challenges. For example, according to the study of financial literacy in 30 countries conducted by USAID in 2019, Ukraine ranked last in the 30th place. Its score on the OECD Financial Literacy Index (knowledge, attitudes, behaviour) is 11.6 points (against 13.2, which is the average of thirty countries). The lowest level of financial literacy was found in the 18-24 age group (10.6 points against 12.1 in the 25-34 age group) (Financial Literacy, 2019).

The situation with the development of entrepreneurship is no better. After all, there was no entrepreneurial culture in Ukraine before and it has only recently begun to emerge. One of its directions is the introduction of entrepreneurship courses in high school. According to the European Reference Framework (Key Competences for Lifelong Learning, A European Reference Framework), entrepreneurial competence is interpreted "as the ability of an individual to implement ideas in the sphere of economic life, as an integrated quality based on creativity, innovation, risk-taking, and the ability to plan and organise entrepreneurial activities." (Concept of Economic Education, 2018: 15-16).

The programme of the New Ukrainian School envisages the introduction of the subject "Entrepreneurship and Financial Literacy" in grades 10-11, and a model of the subject for grades 8-9 is being considered. This should serve as a basis for fostering a culture of entrepreneurship among Ukrainian youth.

Conclusions. The existence of an entrepreneurial culture in a society is a fundamental condition for its development. Entrepreneurial culture implies the existence of motivating ideas about the world that inspire a proactive attitude to this world, involvement in public life, and assumption of responsibility. Historically, Ukraine's entrepreneurial culture is at an early stage of development. As a result, Ukraine lacks the conditions for rapid, high-quality modernisation. To become a start-up country that can compete with other developed countries in Europe and the world, we need to create good conditions for the formation of an entrepreneurial culture. We need to raise generations of young men and women who are ready to start an entrepreneurial business. The foundations for this are laid at school. Therefore, in the new Ukrainian school, entrepreneurship education should begin as early as possible. Perhaps entrepreneurs themselves should be involved in the development or teaching of such programmes, which would make such courses more practical. It is also worth looking at foreign best practices in this area, and we consider this experience to be a prospect for further research.

References

- Altiney, L. (2008). The Relationship between an Entrepreneur's Culture and the Entrepreneurial Behavior of the Firm. *Journal of Small Business and Enterprise Development* 15(1), pp. 111-129.
- Biletskyi, O. (1965). Khudozhnya proza I. Franka [Artistic prose of I. Franko]. *Zibrannya prats u pyaty tomakh – Collection of works in five volumes*. Issue 2. Kyiv: "Naukova Dumka" Publishing House. pp. 412-542. URL: <http://sites.utoronto.ca/elul/Franko/Biletskyi-Franko.pdf> [in Ukrainian].
- Bilous-Serhyeyeva, S.O. (2016). Formuvannya pidpryemnyts'koyi kultury [Formation of entrepreneurial culture]. *Reporter of the Priazovskiy state technical university. Section: Economic sciences*. Issue 32. Volume 1. pp. 233-239 [in Ukrainian].
- Bovanenko, O.O. (2016). Analiz riznykh naukovykh pidkhodiv do vyznachennya ponyattya «kultura» u pratsyakh vitchyznyanykh i zarubizhnykh doslidnykiv [Analysis of different scientific approaches to the definition of the concept of "culture" in the works of domestic and foreign researchers]. *Naukovyy chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova – Scientific journal of the National Pedagogical University named after M. P. Drahomanov*, Vols. 11, pp. 3-10 [in Ukrainian].
- Bots, T. (2021). Pidpryemnytstvo poza shablonom [Entrepreneurship outside the template]. Tyzhden, 21 sichnya 2021 – Week of January 21. URL: <https://tyzhden.ua/pidpryemnytstvo-poza-shablonom/> [in Ukrainian].
- Chyzhevskiy, D.I. (1956). *Istoriya ukrayinskoyi literatury (vid pochatkiv do doby realizmu)* [History of Ukrainian literature (from the beginning to the age of realism)]. New-York: Ukrayinska Vilna Akademiya Nauk u SSHA [in Ukrainian].
- Chyzhevskiy, D. (1999). *Realizm v ukrayins'kii literaturi* [Realism in Ukrainian literature]. Kyiv: Vyd. tsentr «Prosvita» URL: <http://litopys.org.ua/chyzh/chy22.htm> [in Ukrainian].
- Filippov, V. (2019). Evolyutsiya ponyatiyno-katehoriynoho aparatu pidpryemnytstva [Evolution of the conceptual and categorical apparatus of entrepreneurship]. *Ekonomika: realiyi chasu – Economy: realities of time*. Vols. 1(41), pp. 72-80 [in Ukrainian].
- Finansova hramotnist, finansova inklyuziya ta finansovyy dobrobut v Ukrayina. Rezultaty doslidzhen.* (2019). *Financial literacy, financial inclusion and financial well-being in Ukraine. Research results*. Kyiv, URL: http://www.fst-ua.info/wp-content/uploads/2019/06/Financial-Literacy-Survey-Report_June2019_ua.pdf?fbclid=IwAR2OyW7xTEC-ITvvyWtHlpCRPpPny6tYYaUsVIQgB2JrYdhmoJSpasYV-Vc [in Ukrainian].
- Honcharuk, T.V., & Shumka, M.L (2008). Portretna kharakterystyka suchasnoho pidpryemtsya [Portrait characterization of a modern entrepreneur]. *Filosofiya finansovoyi tsyvilizatsiyi: lyudyna u sviti hroshey: materialy Mizhnarodnykh filosofsko-ekonomichnykh chytan – Philosophy of financial civilization: a person in the world of money: materials of International Philosophical and Economic Readings*. Lviv, pp. 282-289 [in Ukrainian].
- Hayton, J.C., & Cacciotti, G. (2013). Is there an entrepreneurial culture? A review of empirical research, *Entrepreneurship & Regional Development*, 25:9-10. pp. 708-731.

Janssen, F., & Bacq, S. (2017). The entrepreneur, wealth creator and growth seeker: myth or reality? *Projectics / Proyéctica / Projectique*, Vols. 3 (n°18). pp. 51-68. URL: [file:///Users/mac/Downloads/PROJ_018_0051%20\(1\).pdf](file:///Users/mac/Downloads/PROJ_018_0051%20(1).pdf)

Khodakivskiy, E.I., Bohoyavlenska, Yu.V., & Hrabar, T.P. (2008). *Psykholohiya upravlinnya* [Management psychology]. Navchalnyy posibnyk. Kyiv: Tsentр uchbovoi literatury [in Ukrainian].

Kontseptsiya ekonomichnoyi osvity v himnaziyi ta litseyi Ukrayiny. (2018). [The concept of economic education in gymnasiums and lyceums of Ukraine]. Kyiv: TOV «Konvi Print» [in Ukrainian].

Kuran, M. (2019). Etos pracy w literaturze i kulturze - wprowadzenie do tomu studiów. »Labor omnia vincit improbus«. Etos pracy w literaturze i kulturze – wybrane ujęcia, red. M. Kuran, Łódź. *Analecta Literackie i Językowe*, t. X. S. 7-61. URL: https://dspace.uni.lodz.pl/xmlui/bitstream/handle/11089/41815/7-61_Kuran.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Maslyukivska, A. (2013). Innovatsiyna teoriya Yozefa Shumpetera: vid klasychnoho vyznachennya ponyattya «innovatsiya» do suchasnoho rozuminnya innovatsiynykh idey [Joseph Schumpeter's innovation theory: from the classical definition of the concept of "innovation" to the modern understanding of innovative ideas]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu im. T. H. Shevchenka – Bulletin of Kyiv National University named after T. G. Shevchenko*. Vol. 4 (145), pp. 59-61 [in Ukrainian].

Mondragón-Vélez, C. (2015). How Does Middle-Class Financial Health Affect Entrepreneurship in America? 21.05. 2015. URL: <https://www.americanprogress.org/article/how-does-middle-class-financial-health-affect-entrepreneurship-in-america/>

Naydorf, M.Y. (2023). *Myr predstavleny. Lektsyy o kulture* [The world is presented. Lectures on culture]. Odesa: Yzdatel S. L. Nazarchuk [in Ukrainian].

Nekrasov, V. (2020). Yak i chomu bula stvorena «Diya. Biznes» – persha ekosystema dlya pidpryyemtsiv [How and why was "Action. Business" – the first ecosystem for entrepreneurs]. *Ekonomichna pravda*. 28.02.2020 – *Economic Pravda*. 28.02.2020. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2020/02/28/657595/> [in Ukrainian].

Ordenana, X; & Arteaga, E. (2012). Middle-Class Entrepreneurship and the Effect of Social Capital, IDB Working Paper Series, No. IDB-WP-318, Inter-American Development Bank (IDB), Washington, DC. URL: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/89018/1/IDB-WP-318.pdf>

Quardini, V. (1999). The importance of entrepreneurship for wealth concentration and mobility. *Review of Income and Wealth Series* 45, Number 1, March. pp. 1-19. URL: <http://www.roiw.org/1999/1.pdf>

Radamovska, I.V. (2015). Osoblyvosti formuvannya biznes-kultury budivelnykh pidpryyemstv [Peculiarities of the formation of business culture of construction enterprises]. *Naukovyy visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove gospodarstvo – Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series: International economic relations and the world economy*. Issue 4, pp. 125-128 [in Ukrainian].

Samoylenko, D. (2021). Stanovlennya ta rozvytok teoretychnykh pidkhodiv do vyznachennya zmistu katehoriyi «pidpryyemnytstvo» [Formation and development of theoretical approaches to defining the content of the "entrepreneurship" category]. *Derzhava ta rehiony. Seriya: Ekonomika ta pidpryyemnytstvo – State and regions. Series: Economics and entrepreneurship*. Vols. 5 (122), pp. 23-31 [in Ukrainian].

Siry, Ye.V. (2005). Kultura pidpryyemnytstva v konteksti yoho sotsialnoyi roli [Entrepreneurship culture in the context of its social role]. *Ukrayinskyy sotsium. Sotsiolohiya. Ekonomika. Polityka – Ukrainian Society. Sociology. Economy. Politics*. Vols. 2-3, pp. 100-108 [in Ukrainian].

Siry, Ye.V., & Farenik, S.O. (2000). *Sotsiolohiya pidpryyemnytstva: krok pershyy* [Sociology of entrepreneurship: the first step]. Kyiv, [in Ukrainian].

Stevenson, H., & Jarillo, J. (1990). A Paradigm of Entrepreneurship: Entrepreneurial Management. *Strategy Management Journal* 11, Special Issue: Corporate Enterpremerhip (Summer 1990) *Strategic Management Journal*. 11(5). pp. 17-27.

Tomczok, P. (2018). Literacki kapitalizm: obrazy abstrakcji ekonomicznych w literaturze polskiej drugiej połowy XIX wieku. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego. 741 s. URL: https://rebus.us.edu.pl/bitstream/20.500.12128/20190/1/Tomczok_Literacki_kapitalizm_Obrazy_abstrakcji_ekonomicznych_w_literaturze.pdf

Veritov, O. (2020). Kontseptsiya formuvannya pidpryyemnytskoyi kultury maybutnikh bakalavriv zi spetsialnisti «Fizychna kultura i sport» [The concept of formation of entrepreneurial culture of future bachelors in the specialty "Physical culture and sport"]. *Imidzh suchasnoho pedahoha: elektron. nauk. fakh. zhurn. / Poltavska akademiya neperervnoyi osvity im.M.V.Ostrohradskoho; In-t ped. osvity i osvity doroslykh imeni Ivana Zyazyuna NAPN Ukrayiny; redkol.: N.I. Bilyk (hol. red.) [ta in.] – The image of a modern teacher: an electron. of science profession. journal / Poltava Academy of Continuing Education named after M.V. Ostrogradskiy; Institute of Pedagogy education and adult education named after Ivan Zyazyun National Academy of Sciences of Ukraine; editor: N.I. Bilyk (chief editor) [etc.]*, Vols. 4 (193), pp. 38-43 [in Ukrainian].

Vodotyka, T.S. (2021). Kultura pidpryyemnytstva: do problemy vyznachennya ponyattya v konteksti urbanizatsiynykh protsesiv druhoi polovyny KHKH – pochatku KHKH stolittya [Entrepreneurship culture: to

the problem of defining the concept in the context of urbanization processes of the second half of the 19th - beginning of the 20th century]. *Pivdennyy arkhiv (istorychni nauky) Vypusk XXXIII – Southern Archive (historical sciences)*. Issue XXXIII, pp. 21-25. URL: [file:///Users/mac/Downloads/ENTREPRENEURIAL_CULTURE_TO_THE_PROBLEM_OF_DEFINITI%20\(1\).pdf](file:///Users/mac/Downloads/ENTREPRENEURIAL_CULTURE_TO_THE_PROBLEM_OF_DEFINITI%20(1).pdf) [in Ukrainian].

Zabirko, O., & Shprode, A. (2018). Charivni masky zla. Obraz «oliharkha» mizh estetyzatsiyeyu ta demonizatsiyeyu (literaturno-istorychnyy narys) [Magical masks of evil. The image of the "oligarch" between aestheticization and demonization (literary and historical essay)]. *Ukrayina moderna / holov. red. H. Hrinchenko; In-t istorychnykh doslidzhen LNU im. I. Franka – Modern Ukraine / head. ed. H. Grinchenko; Institute of Historical Studies of LNU named after I. Franko*. Kharkiv; Lviv: Manuscript-Lviv. Chyslo 25: Ekonomichni elity Ukrayiny v istoryko-porivnyalnyi perspektyvi, pp. 71–102. URL: <file:///Users/mac/Downloads/61672374.pdf> [in Ukrainian].

Формування культури підприємництва у здобувачів освіти середньої школи як проблема педагогічної науки і освітньої практики

Вікнянський Микола²

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, Україна

У сучасному світі поняття успішної держави та успішної людини дуже близькі до поняття економічного успіху. Незважаючи на те, що економічний успіх ще не є гарантією успішної держави або людини, також вірно і зворотнє – без економічного процвітання успішної держави не може бути. Економічне процвітання держав у сучасному світі нерозривно пов'язано з розвитком вільної ринкової економіки заснованої на підприємництві та інноваціях. Комп'ютери, автомобілі, смачна кáva, супермаркети та навіть супутниковий інтернет – все це є результатом культурного феномену, який автор пропонує називати «підприємницькою культурою». У статті розглянуто значення поняття культури підприємництва як фундаментальної основи для формування сучасних уявлень про світ та передумови розвитку суспільства. Задля цього проаналізовано такі поняття, як «культура» та «підприємництво», введено дефініція поняття «культура підприємництва». Автор доходить висновку, що розвиток культури підприємництва є важливим з погляду розвитку держави, розвитку науки та розвитку самої молодшої людини, що здобуває шкільну освіту. Автор розглядає історію уявлень про культуру підприємництва в українському суспільстві, аналізує сучасні уявлення про підприємницьку діяльність. У статті також розглянуто питання, яким має бути викладання курсу підприємництва в новій українській школі та хто має бути до цього залучений. Як відомо, у 2017 році було розпочато реформу української шкільної освіти, яка отримала назву Нова Українська Школа. В переліку компетенцій, які набуватимуть здобувачі освіти крім іншого є підприємництво та фінансова грамотність, але постає питання, чи збігається в українській культурі образ підприємця з образом людини, якою мріє бути здобувач освіти та чи є в них внутрішня мотивація стати підприємцями? Чи стануть вони майбутніми підприємцями, якщо отримають компетентності але не зміниться саме відношення до підприємців, яке існує в нашій культурі та починає формуватися у людині впродовж отримання шкільної освіти.

Ключові слова: підприємництво, підприємець, культура підприємництва, підприємницькі навички, нова українська школа, компетентності, підприємницькі компетентності, здобувачі освіти, шкільна освіта.

Accepted: December 07, 2023

² аспірант кафедри педагогіки Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

Чинники впливу на розвиток навичок soft skills у майбутніх соціальних працівників**Ткачук Юлія Василівна¹**

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Умань, Україна

E-mail: tkachukylia96@gmail.comORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3147-5434>

Статтю присвячено вивченню впливу на розвиток соціальних навичок (soft skills) у майбутніх соціальних працівників. Акцентовано на тому, що сьогодні в українському суспільстві внаслідок геополітичних, економічних, демографічних змін, а також воєнного стану в країні значно підвищився рівень очікувань щодо креативного вирішення соціальними працівниками різних соціальних проблем та швидкого, зрозумілого і якісного надання соціальних послуг. Громадяни потребують оперативної соціальної підтримки та довірливої комунікативної взаємодії в соціальних групах.

У ході дослідження використані такі методи, як аналіз та узагальнення нормативних, психолого-педагогічних і соціологічних джерел, освітніх програм українських закладів вищої освіти з досліджуваної проблеми, а також анкетування серед майбутніх соціальних працівників.

Виділено групи soft skills, які розглядаються українськими та зарубіжними вченими, а також самими студентами як найбільш актуальні для успішного здійснення соціальної роботи. Під соціальними навичками soft skills розуміємо – навички, вміння та характеристики, які дозволяють бути конкурентоздатними та успішними у професійній діяльності.

Означено сутність чинників, що впливають на формування соціальних навичок у студентів у закладах вищої освіти. Під чинниками впливу на розвиток соціальних навичок (soft skills) майбутнього соціального працівника розуміємо чинники об'єктивного та суб'єктивного характеру зовнішнього та внутрішнього середовища, в якому перебуває студент під час навчальної та позанавчальної діяльності в закладі вищої освіти, що дають поштовх для оволодіння ним певними soft skills задля досягнення продуктивного результату в соціальній діяльності.

Обґрунтовано та схарактеризовано зовнішні (глобальні виклики та кризи в політичній, економічній, технологічній, соціальній, ціннісній, освітній сферах функціонування суспільства) та внутрішні (етично-моральні життєві цінності, ментальні та мотиваційні орієнтації, внутрішня готовність до здійснення майбутньої соціальної діяльності, соціальна зорієнтованість на роботу з людьми, індивідуально-особистісний розвиток, інтелектуальність, рівень професійної компетентності, наявний досвід соціальної роботи) чинники впливу на розвиток soft skills у майбутніх соціальних працівників.

У ході узагальнення результатів аналізу досліджуваної проблематики дійшли висновку щодо необхідності врахування під час здійснення освітнього процесу в закладі вищої освіти комплексу чинників впливу. Оскільки різні чинники актуалізують розвиток різних soft skills у студентів.

Ключові слова: майбутні соціальні працівники, соціальні навички, soft skills, розвиток, освітній процес, заклад вищої освіти, чинники впливу, зовнішнє середовище, внутрішнє середовище.

Вступ. З початку XXI століття технологічні винаходи і процеси, інтернет і діджиталізація всеохоплююче та швидко увійшли в життя різних соціальних груп. Внаслідок цього змінився стиль життя людей у соціумі, зокрема, розширилися можливості вирішення соціальних задач та отримання соціальних послуг, впровадилися нові моделі взаємодії з соціальним середовищем.

Водночас, в останнє десятиліття, суспільний розвиток супроводився низкою глибоких суспільно-політичних потрясінь та соціально-економічних криз. Так, в Україні ми зіткнулися з жахливими наслідками російської агресії, а саме: руйнацією соціальної та економічної сфер суспільного життя, демографічними змінами, появою великої кількості осіб, котрі через наслідки жахливої війни змушені покинути свої домівки, перебувають у складних життєвих умовах і потребують оперативного та якісного соціального захисту і підтримки.

При цьому, в Україні, яка активно інтегрується у європейське співтовариство, відбувається модернізація всіх сфер суспільної діяльності, зокрема соціальної роботи. Основну увагу зосереджено

¹ аспірантка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

на тому, що якість надання соціальних послуг залежить не лише від активізації механізмів та ресурсів соціальної роботи, а й від рівня підготовки майбутнього соціального працівника.

Сучасні парадигми соціальної роботи, як справедливо зауважує І. Савельчук, носять як профорієнтований, так і клієнтоорієнтований характер (Савельчук, 2017). Тобто, нині професія соціального працівника, як вид діяльності, орієнтована на потреби конкретних прошарків населення та спрямована на вирішення нагальних соціальних питань з опорою на комплекс наявних у нього спеціалізованих знань і соціальних навичок (soft skills).

Зауважимо, що проблема формування соціальних навичок у майбутніх фахівців вивчалася низкою українських та зарубіжних дослідників. Зокрема, серед українських учених: О. Демченко досліджувала розвиток гнучких навичок у майбутніх фахівців як психолого-педагогічну проблему; Н. Коляда і О. Кравченко описали практичний досвід формування soft skills в умовах закладу вищої освіти; Н. Гарань, В. Замороцька, К. Колесник акцентували дослідницьку увагу на розвиткові soft skills в умовах дистанційного навчання, а Н. Бахмат – в умовах інклюзії; І. Краснощок, О. Демченко, Т. Кравцова досліджували питання використання інноваційних методик та технологій для розвитку soft skills в освітніх закладах; А. Тютюнник розглядав розвиток soft skills у студентів засобами хмарних технологій; О. Бутиліна, Н. Радченко, Ю. Сорока вивчали методи формування soft skills у майбутніх фахівців соціальної сфери.

Серед зарубіжних дослідників: стратегії навчання соціального та емоційного інтелекту фахівця відображені в доробках Л. Зігмар (L. Sigmar), Г. Нунес (Г. Хайнс) та К. Хілл (К. Hill); соціальні навички як навички взаємодії між людиною та її оточенням розглядав Е. Філіпс (E. Phillips); розвиток м'яких навичок як складової соціальної компетентності вивчав П. Веллхофер (P. Wellhofer); шляхи удосконалення м'яких навичок студентів досліджували К. Тоадер (C. Toader), І. Бред (I. Brad), К. Руєску (C. Rujescu), К. Думітреску (C. Dumitrescu), Е. Сирбулеску (E. Sîrbulescu), М. Орбой (M. Orboi) та К. Гаврила (K. Gavrilă).

Водночас, питання чинників впливу на розвиток соціальних навичок (soft skills) у майбутніх соціальних працівників недостатньо розглянуто у доробках дослідників.

Мета та завдання дослідження. Метою статті є означення та виділення сукупності чинників, що впливають на розвиток soft skills у майбутніх соціальних працівників у закладі вищої освіти. Відповідно меті дослідження визначено завдання: обґрунтувати та схарактеризувати зовнішні та внутрішні чинники розвитку соціальних навичок (soft skills) у студентів у закладі вищої освіти.

Матеріали та методи дослідження. Для реалізації мети дослідження та вирішення поставлених завдань було використано такі методи, як аналіз науково-педагогічної літератури з проблеми дослідження та програмних (освітніх) документів організації освітнього процесу у закладах вищої освіти; вивчення педагогічного досвіду щодо окресленої тематики; спостереження за навчальною та позанавчальною діяльністю майбутніх соціальних працівників у закладі вищої освіти; узагальнення та конкретизація інформації для формулювання висновків дослідження; а також анкетування серед майбутніх соціальних працівників низки закладів вищої освіти України.

Результати дослідження. У дослідженні виходимо з позиції, що soft skills – це навички, вміння та характеристики, які дозволяють бути конкурентоздатними та успішними у професійній діяльності.

На електронній платформі для навчання дорослих у Європі (Coursera), якою користуються більшість європейських кампаній та закладів вищої освіти, представлено таке трактування навичок soft skills: «це навички, які складають здатність людей ставитися один до одного». Вони включають креативність, критичне мислення, навички інтерпретації інформації та прийняття рішень, лідерство та спілкування (The Job Skills of 2023, 2023).

Зарубіжні дослідники Р. Гровер, Д. Ненгл, М. Бафі та Л. Ендрюс виділяють чотири групи соціальних навичок (soft skills): 1) комунікативні навички (ініціювання або припинення взаємодії, збір і надання інформації, роз'яснення намірів, розпізнавання реакції інших, вибачення, прохання тощо); 2) навички регулювання емоцій (вибір або зміна ситуацій взаємодії, які зводять до мінімуму негативні та / або максимізують позитивні емоції, зміна фокусу уваги для зміни емоційного досвіду); 3) когнітивні навички (розуміння соціальної ситуації, соціальних сигналів, емоцій та очікувань інших людей, здатність до зосередження уваги, швидкої обробки соціальної інформації, визначення способу реагування); 4) навички вирішення соціальних проблем (збір інформації, що стосується проблеми, розуміння причин і масштабів труднощів, визначення варіантів реагування і вибір найкращого, реалізація обраного рішення та оцінка результату) (Grover, Nangle, Buffie, Andrews, 2020: 12).

Українські дослідники Ю. Дроздова і О. Дубініна (Дроздова, Дубініна, 2020: 31–34) прирівнюють поняття «soft skills» до таких термінів як «employability skills» (навички для працевлаштування), «people skills» (навички спілкування з людьми), «non-professional skills» (непрофесійні навички), «key skills» (основні навички), «skills for social progress» (навички для соціального розвитку), «life skills» (життєві навички).

Результати проведеного анкетування серед 78 студентів бакалаврського (63 студенти) та магістерського рівня (15 студентів) з 9 закладів вищої освіти (Уманський державний педагогічний

університет імені Павла Тичини; Дрогобицький педагогічний університет імені Івана Франка; Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова; Дубенський коледж РДГУ; Рівненський державний гуманітарний університет (РДГУ); КЗ «Балтський педагогічний фаховий коледж» Одеської області; Житомирський державний університет імені Івана Франка; Барський гуманітарно-педагогічний коледж імені М.Грушевського) засвідчили, що майбутні соціальні працівники вважають найбільш значимим для себе наявність таких навичок *soft skills*, як-от: активна громадянська і життєва позиції; аналітичне мислення; комунікативні навички; навички грамотно розмовляти і публічно виступати; створення емоційно-психологічного привабливого середовища; цілеспрямованість; уміння вирішувати конфлікти; уміння уникати конфліктів; креативність; надійність; емоційний інтелект; стресостійкість (емоційно-психологічна витримка); адаптованість до соціальних проблем і крос-функціональність; уміння працювати в команді, співробітництво; лідерські якості та вміння вести за собою; уміння надихати на нові ідеї; навички оперативної роботи з масивом інформації; планування роботи; управління часом; системне мислення; уміння вирішувати проблеми і приймати ефективні рішення (максимум результату при найменших затратах); навички організації роботи; уміння будувати алгоритм дій щодо надання необхідної соціальної допомоги людям; дотримання робочої (ділової) етики; впевненість у своїх силах; навички презентатора і переконувача; навички міжособистісного переговорника; навички тайм-менеджменту (здатність правильно розставляти пріоритети та керувати проєктами); клієнтозорієнтованість; знання іноземної мови).

Усі опитані студенти поділяють думку, що розвинені у них соціальні навички (*soft skills*) відкривають спектр нових можливостей у майбутній професійній діяльності: розширюють панорамність соціального мислення, дають упевненість у своїх діях під час виконання соціальних завдань та ефективного здійснення соціальної роботи, стимулюють до пошуку шляхів власного професійного зростання як конкурентоспроможних соціальних працівників.

У зв'язку з актуальністю соціальних навичок для майбутнього соціального працівника доцільним є виділення рушійних сил, які є по суті чинниками впливу та які спонукають розвиток соціальних навичок задля ефективного здійснення соціальної роботи.

Під *чинниками впливу* на розвиток соціальних навичок (*soft skills*) у майбутнього соціального працівника розуміємо чинники об'єктивного та суб'єктивного характеру зовнішнього та внутрішнього середовища, в якому перебуває студент під час навчальної та позанавчальної діяльності в закладі вищої освіти, що дають поштовх для оволодіння ним певними *soft skills* задля досягнення продуктивного результату в соціальній діяльності.

Векторна спрямованість чинників впливу базується на таких принципах: динамічність (гнучкість) (проявляється в постійній зміні змісту та формі впливу); неперервність (визначається потребою постійної підтримки впливу); циклічність (закономірне повторення етапів впливу); дискретність (проявляється в нерівномірній ступені впливу на різних етапах розвитку соціальних навичок).

Обговорення результатів. Нині, як справедливо відмічають українські науковці О. Ковалевська, А. Копіна, С. Широка (Ковалевська, Копіна, Широка, 2021: 51), набирає обертів проблема ментальної реакції соціуму на виклики, що стосуються глобальних викликів століття. Мовиться про переживання наслідків соціально-політичних змін у різних країнах, пандемії останніх років, але й також наслідків драматичних глобальних ситуацій у соціумах, пов'язаних із війнами (зокрема і з російською агресією в Україні). Йдеться не тільки про вироблення індивідом здатності протистояти соціальному стресу, а й про соціальні навички організувати своє життя так, щоб соціально-культурні компетенції співвідносилися з масштабними можливостями суспільства (соціуму) і нагальними потребами соціальних груп (Тептюк, 2019).

Тому питання підготовки професіоналів для соціальної сфери наразі великою мірою зосереджується на розвитку у студентів соціальних навичок (*soft skills*), які дозволяють змінювати, усувати і коректувати негативні соціально-політичні прояви у суспільстві. Мовиться про розвиток таких *soft skills*, як: активна громадянська і життєва позиції, стресостійкість, клієнтозорієнтованість, комунікабельність, створення емоційно-психологічного привабливого середовища, командна робота, тайм-менеджмент, знання іноземної (переважно англійської) мови.

Соціально-політичний чинник впливу на розвиток необхідних соціальних навичок для ефективного здійснення соціальної діяльності доповнюється економічним, який відображає сучасний стан світової економіки (в т. ч. вітчизняної) та тенденції її розвитку: ринкові реформи, технологізація виробничих процесів, скорочення робочих місць та зростаюче безробіття населення (Горішна, 2017).

У 2020 році Всесвітній економічний форум підготував звіт «Майбутні робочі місця – 2025», яким зроблено прогноз навичок, які будуть затребувані у 2025 році, а саме: 1) аналітичне мислення та інноваційність; 2) активне навчання та стратегії навчання; 3) комплексне розв'язання проблем; 4) критичне мислення та аналіз; 5) креативність, оригінальність та ініціативність; 6) лідерство та соціальна включеність; 7) технології: використання, моніторинг і контроль; 8) технології: розробка і програмування; 9) життєздатність, стресостійкість і гнучкість; 10) обґрунтування, розв'язання проблем і формування ідей (The Future of Jobs. Report, 2020).

Водночас зазначимо, що здійснення соціальної діяльності в Україні, яка наразі перебуває на шляху євроінтеграції та вступу до Європейського Союзу передбачає орієнтування майбутніх соціальних працівників на пріоритетні соціальні навички (soft skills) на європейському ринку праці. Так, у щорічному звіті щодо актуальності соціальних і професійних навичок для працевлаштування у компанії, продуктивності праці та інституційного розвитку у 2023 році, представлений на електронній платформі для навчання дорослих у Європі (Coursera) за наслідками опитування більш, ніж 4-х мільйонів респондентів (роботодавців з 3000 компаній, представників Урядів з понад 100 країн, студентів і представників з 3600 закладів вищої освіти), виділено 10 навичок soft skills, які найбільш затребувані на європейському ринку праці у 2023 році, а саме: 1) аналіз та критичне мислення; 2) управління змінами та стресостійкість; 3) організаційні та лідерські навички; 4) соціальна включеність; 5) управління людьми; 6) культурно-емоційний інтелект; 7) командна робота (здатність до співпраці); 8) комплексне та оперативне прийняття рішень; 9) комунікативність; 10) планування роботи та управління часом (The Job Skills of 2023, 2023).

Включення (інклюзія) майбутнього соціального працівника до системи соціальних стосунків та взаємодій, передовсім, відбувається в рамках того соціального середовища, до якого цей працівник намагається долучитися після закінчення закладу вищої освіти. Соціальну інклюзію розглядаємо як процес збільшення ступеня участі студентів у соціальному житті та різних програмах надання соціальних послуг ще під час освітнього процесу в закладі вищої освіти (у ході позанавчальної діяльності).

Наголосимо, що в сучасних умовах суспільно-економічного розвитку суспільства технологічні чинники конкурентоспроможності молоді на ринку праці посідають особливу позицію серед чинників зовнішнього впливу. З одного боку, поява сучасних новітніх інформаційних технологій сприяє збільшенню можливостей для надання різних соціальних послуг, а з іншого боку, впровадження нових технологій детермінує підвищення продуктивності праці соціального працівника, звільняючи його від рутинної роботи та надаючи йому можливість зосередити основну увагу на вирішенні соціальних задач, які вимагають креативних підходів.

Так, сьогодні за допомогою ІТ-технологій автоматизують: обробку інформації (сканування великого обсягу даних, автоматична класифікація даних, прогнозування трендів у соціальній діяльності тощо), роботу з клієнтами (налаштування e-mail-розсилки, автовідповіді на запитання, створення чат-ботів для інформування, збору фідбеку тощо), створення контенту (створення текстів, презентацій, дизайну), управління соціальними проектами (здійснюється за допомогою аналітичних алгоритмів, які здатні прогнозувати ризики та оптимізувати ресурси).

Комп'ютеризація і роботизація, а також медіатизація сучасного ринку праці в соціальній сфері вимагають формування у майбутніх соціальних працівників навичок використовувати, фільтрувати, оцінювати, створювати, проектувати та поширювати цифрові соціальні ресурси. Що актуалізує, у свою чергу, вимогу з розвитку таких соціальних навичок, як: комунікабельність, креативність, дисциплінованість, самоорганізованість, пунктуальність, врівноваженість, крос-функціональність, тайм-менеджмент, командна робота, клієнтоорієнтованість у роботі.

Отже, заклад вищої освіти розглядаємо як найважливіший інститут соціалізації особистості, в якому, завдяки активному використанню сучасних інформаційних технологій, освітній процес спрямовується на підготовку високоосвічених, ерудованих, технічно орієнтованих, культурних, творчо мислячих фахівців.

Згідно з Положенням про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти освітня програма «має передбачати набуття здобувачами вищої освіти соціальних навичок (softskills), що відповідають заявленим цілям» (Положення, 2019).

Орієнтуючись на вимоги сучасного ринку праці та орієнтовне портфоліо конкурентоспроможного соціального працівника, українські заклади вищої освіти до освітньо-професійних програм включають освітні дисципліни, спрямовані не тільки на фахові компетентності, а й на розвиток соціальних навичок (наприклад, «Соціальна робота з різними групами клієнтів», «Менеджмент соціальної роботи», «Етика працівника соціальної сфери», «Соціальна терапія проблем індивіда та групи», «Соціалізація дітей та молоді з особливими потребами», «Соціальна інклюзія» тощо).

Важливо, щоб при вивченні навчальних предметів студенти ознайомлювалися напочатку з тим, на розвиток яких соціальних навичок спрямований навчальний зміст конкретного предмета. Наприклад, в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини кожен майбутній соціальний працівник може ознайомитися на сайті зазначеного закладу вищої освіти із силабусами навчальних дисциплін, в яких зазначається на розвиток яких soft skills буде акцентуватися освітній процес (Силабуси, 2023).

Так, при вивченні навчального предмета ««Етика соціальної роботи» (Соціальна робота (Соціально-психологічне консультування). Перший (бакалаврський) рівень вищої освіти)» студенти з'ясовують, що оволодіння навчальним матеріалом спрямоване на розвиток у них таких соціальних навичок (soft-skills), як: комунікабельність, вміння працювати в команді, комплексне розв'язання

проблем, орієнтація на клієнтів, вміння попереджати, а в разі необхідності вирішувати конфліктні ситуації, володіння тайм-менеджментом (Силабуси, 2023). При вивченні навчального предмета «Сучасні технології соціальної роботи» (Освітньо-професійна програма «Соціальна робота (Соціально-психологічна реабілітація)». Другий (магістерський) рівень вищої освіти) студенти спрямовуються на розвиток таких soft skills, як: креативність, робота в команді, емоційний інтелект, взаємодія з людьми, тайм-менеджмент, саморозвиток, критичне мислення.

При цьому важливим орієнтуючим вектором при вивченні навчальних дисциплін є також наявність у самих викладачів соціальних навичок (soft-skills), зокрема таких як: комунікація (навички обирати і реалізовувати комунікативні стратегії і тактики відповідно до контексту педагогічної взаємодії, що передбачає здійснення педагогічної комунікації на засадах студентоцентрованого підходу, ефективно пояснювати і презентувати навчальний матеріал); управління (навички створення атмосфери довіри, співпраці, залученості, коли кожен розуміє зони відповідальності та працює на результат); взаємодія зі студентами (комунікація, вміння слухати й чути, надавати зворотній зв'язок, домовлятися, розподіляти відповідальність); автономність та відповідальність (навички проводити самостійні наукові дослідження педагогічних явищ та екстраполювати їх результати в практику викладання) (Методика викладання фахових дисциплін (Соціальна робота), 2022).

Водночас, як справедливо зазначають українські вчені-практики Н. Коляда та О. Кравченко, такі чинники, як переважаність зайвою інформацією, брак часу на академічних парах для вивчення необхідного матеріалу можуть дещо ускладнювати процес розвитку м'яких навичок (Коляда Н., Кравченко О., 2020).

Цінним з практичної площини є відображення в освітніх програмах співпраці між усіма зацікавленими сторонами – здобувачами освіти, викладачами, роботодавцями та державою, що передбачає залучення до освітнього процесу фахівців-практиків з різних організацій соціальної інфраструктури і бізнесу; залучення майбутніх соціальних працівників до розробки та впровадження соціальних проєктів та ініціатив ще під час навчання у закладі вищої освіти; формування у майбутніх соціальних працівників почуття власної відповідальності за результати своєї соціальної діяльності.

Загалом, означені вище чинники впливу охоплюють ті сили та інституції здійснення соціальної діяльності, з якими доводиться стикатися майбутньому соціальному працівнику із зовнішнього його оточення (середовища). При цьому, зовнішні чинники впливають на розвиток соціальних навичок (soft-skills) у майбутніх соціальних працівників як об'єктивні стимулятори до дії.

Наголосимо, що майбутній соціальний працівник визначає своє місце на ринку праці, насамперед, на підґрунті *власного внутрішнього світу (середовища його характеристик, знань, умінь та навичок)*, тобто *розвиток* його соціальних навичок відбувається і під впливом *внутрішніх чинників*.

Згідно з результатами досліджень І. Сидорук, прийняття оперативних і ефективних рішень у соціальній діяльності кореляційне із свободою вибору соціального працівника, а цей вибір лежить у життєво-ціннісній та морально-етичній площинах розвитку особистості (Сидорук, 2021).

Сьогодні більшість роботодавців при прийнятті на роботу акцентують, насамперед, на життєвих орієнтаціях та морально-етичних установках майбутнього працівника, його стратегії та прагненню досягти успіху. Задля досягнення позитивного результату у вирішенні соціальних завдань під час майбутньої соціальної роботи, студенти вже сьогодні мають бути далекоглядними у всіх сферах власної життєдіяльності. Адже життя постійно змінюється, розвивається, прогресує. Розробка майбутнім соціальним працівником власного життєвого плану на підґрунті прийнятих у соціумі етично-моральних цінностей та ієрархії життєвих цілей, – є, свого роду, «формулою життєвого успіху» у соціальній діяльності. А для цього студенту необхідне оволодіння соціальними навичками самоменеджменту (самоорганізацією, вмінням управляти собою) та таймменеджменту (технікою раціонального використання власного часу), що сприятиме найкращим чином: виконанню роботи з меншими затратами часу, кращій організації праці, задоволенню від праці, активній мотивації для подальшої праці.

Кожний роботодавець на робочому місці хоче також бачити бездоганно-вихованого фахівця найвищого класу. Наявність таких характеристик, як: дотримання робочої (ділової) етики, стресостійкість, врівноваженість, створення емоційно-психологічного привабливого середовища; цілеспрямованість; уміння вирішувати конфлікти; уміння уникати конфліктів є запорукою успіху конкурентоспроможного фахівця на ринку праці, особливо в соціальній сфері.

Необхідність розвитку соціальних навичок має усвідомлюватися майбутнім соціальним працівником на ментальному рівні. Дослідниця О. Мельничук розглядає групу ментальних здібностей майбутнього фахівця соціальної сфери як основу його соціального інтелекту, що характеризується когнітивною та поведінковою спрямованістю (Мельничук, 2014). Цінним є використання у закладі вищої освіти для розвитку соціальних навичок студентів (особливо для активізації креативного мислення, комунікативності, емоційного інтелекту, навичок самоаналізу, створення атмосфери невимушеного спілкування, продуктивного діалогу, командної роботи) так званих ментальних карт. Згідно з доробками

низки українських учених під ментальними картами розуміється «спосіб зображення процесу загального системного мислення за допомогою схем і діаграм» (Сидорук, 2021: 298).

Відправним пунктом успішної соціальної діяльності кожного соціального працівника є його мотиви: внутрішні цінності, інтереси, прагнення, що дає можливість пояснити соціальну поведінку і можливості впливу на неї. Основними мотиваційними важелями розвитку соціальних навичок у майбутніх соціальних працівників вбачаємо такі: досягнення соціального статусу у соціальній групі (соціуму), соціальне схвалення, повага, самореалізація, покращення власного іміджу (впізнаваність власного бренду), зростання довіри (авторитету) серед членів соціальної групи (соціуму), лідерство та можливість ідеологічного впливу.

Згідно з результатами досліджень І. Сидорук, мотиваційні орієнтири майбутнього фахівця кореляційні з його внутрішньою готовністю до здійснення соціальної діяльності. Дослідниця окреслює практичну (професійну) готовність фахівця до здійснення професійної діяльності як активний діяльнісний стан його особистості, що включає систему інтегрованих властивостей: особистісно-мотиваційного ствердження, налаштованості на працю, уміння перемагати труднощі, бажання досягти успіху і уміння долати перешкоди (Сидорук, 2021). Домінантою такої готовності є професійна, а також соціальна компетентність фахівця.

Оскільки соціальні навички є важливим складником соціальної компетентності майбутнього соціального працівника (Сидорук, 2021), то рівень готовності його до здійснення соціальної діяльності є своєрідним детермінатором успішності оволодіння ним соціальними навичками.

Соціальна робота – це робота з людьми, про людей і для людей. Вона вимагає від майбутнього соціального працівника позитивної соціальної зорієнтованості на роботу з людьми. Чим вищий рівень такої зорієнтованості спостерігається у студента, тим продуктивнішим є розвиток у нього таких соціальних навичок, як налагодження контактів, взаємодія з людьми різних соціальних категорій, робота в команді (Сидорук, 2021).

Взаємний вплив індивідуальних особливостей майбутнього соціального працівника та соціального середовища в процесі здійснення соціальної діяльності визначає характер необхідних соціальних навичок. Дотримуємося позиції, що індивідуальний особистісний розвиток є ядром внутрішнього світу «Я» фахівця.

Важливим компонентом гармонійної інтеграції майбутнього соціального працівника до соціуму є його соціально-емоційний інтелект, який передбачає володіння такими соціальними навичками: усвідомлення власних емоцій; керування емоціями; мотивування себе до діяльності через позитивні емоції; розпізнавання та розуміння емоцій, що виникають в інших людей соціальної групи (соціуму); підтримка доброзичливих емоцій з оточуючими (Савчук, Ковальчук, 2020: 43).

Суголосні з дослідницями Н. Колядою і О. Кравченко, що найбільш оптимально організувати заходи на виявлення та формування «м'яких навичок» у студентської молоді можливо в умовах позанавчальної діяльності (Коляда, Кравченко, 2020: 141). Наявний досвід соціальної роботи у майбутнього соціального працівника дозволяє йому більш об'єктивно оцінювати наявні у нього навички *soft skills* та рефлексивно підходити до розвитку необхідних соціальних навичок для ефективної майбутньої соціальної роботи.

Означені внутрішні чинники впливу доповнюють загальну картину залежності розвитку соціальних навичок майбутнього соціального працівника від різних чинників. Внутрішні чинники, які є наслідком стану внутрішнього середовища особистості, характеризуються більшою суб'єктивністю, але створюють кращі можливості для маневрування процесом формування навичок *soft skills*.

Кожний внутрішній чинник впливу, як і зовнішній, є важливим і має своє поле та силу впливу, діапазон яких відрізнятиметься в різні періоди часу, що вимагає постійної уваги при організації освітнього процесу в закладі вищої освіти.

Висновки. Загалом, сучасна підготовка майбутніх соціальних працівників у закладі вищої освіти має враховувати як зовнішні (глобальні виклики та кризи в політичній, економічній, технологічній, соціальній, ціннісній, освітній сферах функціонування суспільства), так і внутрішні (етично-моральні життєві цінності, ментальні та мотиваційні орієнтації, внутрішня готовність до здійснення майбутньої соціальної діяльності та соціальна зорієнтованість на роботу з людьми, інтелектуальність та рівень професійної компетентності, наявний досвід соціальної роботи) чинники розвитку *soft skills* у студентів.

Причому, для ефективного розвитку навичок *soft skills* у майбутніх соціальних працівників необхідно під час організації та здійснення освітнього процесу в закладі вищої освіти враховувати комплекс чинників впливу. Оскільки різні чинники актуалізують розвиток різних *soft skills* у студентів у ході навчальної та позанавчальної їхньої діяльності в закладі вищої освіти.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі вбачаємо у конструюванні та обґрунтуванні сучасної моделі розвитку соціальних навичок *soft skills* у майбутніх соціальних працівників у закладі вищої освіти.

Література

Горішна Н. Сучасні тенденції розвитку соціальної роботи та підготовки соціальних працівників. *Social Work and Education*. 2017. Вип. 4. №. 2. С. 8–22.

Дроздова Ю., Дубініна О. Концептуальні підходи до визначення «soft skills» у сучасних та професійних моделях. «Soft skills – невід’ємні аспекти формування конкурентоспроможності студентів у XXI столітті»: тези доповідей Міжвузівського науково-методичного семінару. Київ.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2020. С. 33.

Ковалевська О., Копіна А., Широка С. Феномен критичного мислення в контексті глобальних викликів сучасного суспільства. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2021. Випуск 34. С. 50–57. URL: http://www.fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/34_2021/9.pdf

Коляда Н., Кравченко О. Практичний досвід формування «soft-skills» в умовах закладу вищої освіти. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип. 27. Том 3. С. 137–145.

Мельничук О. Б. Соціальний інтелект як складова професійного інтелекту майбутніх фахівців соціальної сфери. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*. 2014. Вип. 1(2). С. 52–57.

Методика викладання фахових дисциплін (Соціальна робота): навч. посібник / уклад.: Т. Д. Кочубей, Н. М. Коляда. Вид. 2-ге, допов. Київ : Компринт, 2022. 222 с.

Про затвердження Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти: Наказ М-ва освіти і науки України від 11.07.2019 р. № з0880-19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0880-19>

Савельчук І. Б. Парадигмальний підхід до підготовки фахівців соціальної сфери. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2017. № 1 (85). С. 142–146.

Савчук Б., Ковальчук В. Формування емоційного інтелекту як компетентності майбутнього фахівця: постановка проблеми. *Молодь і ринок*. 2020. № 5. С. 41–45. URL: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2020.223064>

Сидорук І. І. Теорія і методика формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників у процесі фахової підготовки: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.05. Луцьк, Тернопіль: Тернопільський нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка, 2021. 699 с.

Силабуси навчальних дисциплін. Факультет соціальної та психологічної освіти. Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. 2022-2023 н.р. URL: <https://fspu.udpu.edu.ua/навчальна-робота/силабуси/>

Тептюк Ю. Модель стресостійкості соціальних працівників різних вікових груп. *Збірник наукових праць Національної академії державної прикордонної служби України. Серія: Психологічні науки*. 2019. № 3(14). С. 252–267. URL: https://periodica.nadpsu.edu.ua/index.php/psy_zbirnyk/article/view/229/230

Bar-On, R. The Bar-On Model of Emotional-Social Intelligence (ESI). *Consortium for Research on Emotional Intelligence in Organizations. Issues in Emotional*. 2005. URL: www.eiconsortium.org [in English].

Grover R. L., Nangle D. W., Buffie M., Andrews L. A. Defining social skills. *Social Skills Across the Life Span*. Academic Press, 2020. P. 3–24.

The Future of Jobs. Report 2020. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_2020.pdf

The Job Skills of 2023. The fastest-growing job skills for businesses, governments, and higher education institutions. Coursera. 2023. URL: <https://epale.ec.europa.eu/en/blog/job-skills-2023>

Factors influencing the development of future social workers' soft skills**Tkachuk Yuliia²***Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, Ukraine*

The article is devoted to the study of the impact on the development of future social workers' social skills (soft skills). It is emphasized that today in the Ukrainian society, as a result of geopolitical, economic, demographic changes, as well as the state of war in the country, the level of expectations regarding creative solutions to various social problems by social workers and fast, clear and high-quality provision of social services has significantly increased. Citizens need prompt social support and trustful communicative interaction in social groups. The study used these research methods: analysis and generalisation of normative,

² Postgraduate student of the Department of Social Pedagogy and Social Work at the Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

psychological, pedagogical and sociological sources alongside educational and scientific programmes of Ukrainian higher education institutions on the investigated problem, including questionnaires intended for future social workers.

The article identifies groups of soft skills that are considered by Ukrainian and foreign scholars, as well as by students themselves, as the most relevant for successful social work. We understand soft skills as the skills, abilities and characteristics that allow you to be competitive and successful in your professional activity.

The essence of the factors influencing the development of social skills in students in higher education institutions is determined. The factors influencing the development of social skills of a future social worker are understood as the factors of objective and subjective nature belonging to the external and internal environment within which a student exists during curricular and extracurricular activities in a higher education institution; the ones which give impetus to the acquisition or improvement of certain soft skills in order to achieve a productive result in social activities.

The external (global challenges and crises in the political, economic, technological, social, value-related, and educational spheres of society's functioning) and internal (ethical and moral life values, mental and motivational orientations, internal readiness for future social activities, social orientation to work with people, individual and personal development, intellectuality, level of professional competence, available experience of social work) factors of soft skills development in future social workers are substantiated and characterised.

In the course of summarising the results of the analysis of the studied issues, it was concluded that it is necessary to take into account a set of factors of influence during the educational process in a higher education institution, since different factors actualise the development of different soft skills in students.

Keywords: future social workers, social skills, soft skills, development, educational process, higher education institution, factors of influence, external environment, internal environment.

References

Bar-On, R. (2005). The Bar-On Model of Emotional-Social Intelligence (ESI). *Consortium for Research on Emotional Intelligence in Organizations. Issues in Emotional*. URL: www.eiconsortium.org.

Cavchuk, B., Kovalchuk, V. (2020). Formuvannia emotsiinoho intelektu yak kompetentnosti maibutnoho fakhivtsia: postanovka problemy [Formation of emotional intelligence as a competence of the future specialist: statement of the problem]. *Molod i rynek – Youth and the market*, 5, 41–45. Retrieved from: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2020.223064> [in Ukrainian].

Drozdova, Yu., Dubinina, O. (2020). Kontseptualni pidkhody do vyznachennia «soft skills» u suchasnykh ta profesiynykh modeliakh [Conceptual approaches to the definition of «soft skills» in modern and professional models]. «Soft skills – nevidiemni aspekty formuvannia konkurentospromozhnosti studentiv u XXI stolitti» – «Soft skills - integral aspects of forming students' competitiveness in the 21 century»: Proceedings of the Interuniversity Scientific and Methodological Seminar. (p. 33). Kyiv.: Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t [in Ukrainian].

Grover, R. L., Nangle, D. W., Buffie, M., Andrews, L. A. (2020). Defining social skills. *Social Skills Across the Life Span*. Academic Press. (pp. 3–24).

Horishna, N. (2017). Cuchasni tendentsii rozvytku sotsialnoi roboty ta pidhotovky sotsialnykh pratsivnyki [Contemporary trends in the development of social work and training of social workers]. *Social Work and Education*, 4(2), 8–22 [in Ukrainian].

Kochubei, T.D., Koliada, N.M. (compilers). (2022). *Metodyka vykladannia fakhovykh dystsyplin (Sotsialna robota): navch. posibnyk [Methodology of teaching professional disciplines (Social work): teaching manual]*. (2-he ed., rev.). Kyiv: Komprynt [in Ukrainian].

Koliada, N., Kravchenko, O. (2020). Praktychnyi dosvid formuvannia «soft-skills» v umovakh zakladu vyshchoi osvity [Practical experience of forming «soft-skills» in the conditions of a higher education institution]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Current issues of humanitarian sciences*, 3(27), 137–145 [in Ukrainian].

Kovalevska, O., Kopina, A., Shyroka, S. (2021). Fenomen krytychnoho myslennia v konteksti hlobalnykh vyklykiv suchasnoho suspilstva [The phenomenon of critical thinking in the context of global challenges of modern society]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya filos.-politoh. Studii – Bulletin of Lviv University. Philosopher-political scientist series. Studio*, 34, 50–57. [in Ukrainian].

Melnychuk, O.B. (2014). Sotsialnyi intelekt yak skladova profesiinoho intelektu maibutnykh fakhivtsiv sotsialnoi sfery [Social intelligence as a component of professional intelligence of future specialists in the social sphere]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriya: Psykholohichni nauky – Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: Psychological sciences*, 1(2), 52–57 [in Ukrainian].

Pro zatverdzhennia Polozhennia pro akredytatsiiu osvithnykh prohram, za yakymy zdiisnuetsia pidhotovka zdobuvachiv vyshchoi osvity: Nakaz M-va osvity i nauky Ukrainy vid 11.07.2019 r. № z0880-19. [On the approval of the Regulation on the accreditation of educational programs, according to which higher education applicants are trained: Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated July 11,

2019 No. z0880-19]. zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0880-19> [in Ukrainian].

Savelchuk, I.B. (2017). Paradyhmalnyi pidkhid do pidhotovky fakhivtsiv sotsialnoi sfery [A paradigmatic approach to the training of specialists in the social sphere]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka – Bulletin of Zhytomyr Ivan Franko State University*, 1 (85), 142–146 [in Ukrainian].

Sydoruk, I. I. (2021). Teoriia i metodyka formuvannia sotsialnoi kompetentnosti maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv u protsesi fakhovoi pidhotovky [Theory and methods of social competence formation of future social workers in the process of professional training]. *Doctor's thesis*. Lutsk, Ternopil: Ternopilskyyi nats. ped. un-t im. V. Hnatiuka [in Ukrainian].

Sylabusy navchalnykh dystsyplin. Fakultet sotsialnoi ta psykholohichnoi osvity. Umanskyi derzh. ped. un-t imeni Pavla Tychyny. 2022-2023 n.r. [Syllabus of educational disciplines. Faculty of Social and Psychological Education. Uman state ped. Pavlo Tychyna University. 2022-2023 a.y.]. (2022). Retrieved from: <https://fspou.edu.ua/навчальна-робота/силабуси/> [in Ukrainian].

Teptiuk, Yu. (2019). Model stresostiikosti sotsialnykh pratsivnykiv riznykh vikovykh hrup [Model of stress resistance of social workers of different age groups]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Seriya: Psykholohichni nauky – Collection of scientific works of the National Academy of the State Border Service of Ukraine. Series: Psychological sciences*, 3(14), 252–267. Retrieved from: https://periodica.nadpsu.edu.ua/index.php/psy_zbirnyk/article/view/229/230 [in Ukrainian].

The Future of Jobs. Report 2020. (2020). Retrieved from: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_2020.pdf

The Job Skills of 2023. The fastest-growing job skills for businesses, governments, and higher education institutions. Coursera. (2023). Retrieved from: <https://epale.ec.europa.eu/en/blog/job-skills-2023>

Accepted: December 11, 2023

Практико-орієнтована підготовка майбутніх учителів інформатики

Павлова Наталія Степанівна¹

Рівненський державний гуманітарний університет, Рівне, Україна

E-mail: nataliia.pavlova@rshu.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7817-6781>

У статті розкрито призначення практичних робіт з методики навчання інформатики, досліджено їх місце в навчальних планах, процеси їх організації під час професійної підготовки студентів за освітньо-професійною програмою «Середня освіта (Інформатика)». Заклади загальної середньої освіти потребують учителя інформатики, який володіє діяльними знаннями з інформатики і методики її навчання, здатністю організувати й ефективно реалізувати освітній процес, готовністю розвиватися як особистість та як фахівець. Використано теоретичні, емпіричні, статистичні методи дослідження. Практико-орієнтована підготовка поєднує навчально-пізнавальну, професійно-практичну, пошуково-дослідницьку діяльність, розв'язування педагогічних ситуацій і методичних завдань, інтегруючи обізнаність з інформатики, педагогіки, психології, теорії і методики навчання. Вагоме місце у розв'язанні окресленої проблеми займають лабораторні і практичні роботи з дисципліни «Методика навчання інформатики», які визначено як форми організації навчання у ЗВО та як методи професійної підготовки майбутніх учителів інформатики. Метою зазначених форм навчання є професійна підготовка вчителів, здатних: виконувати методичну діяльність щодо проєктування, організації і реалізації освітнього процесу з інформатики; доцільно використовувати форми, засоби, методи і прийоми навчання школярів; розробляти авторські навчально-дидактичні матеріали за навчальними і модельними програмами; всебічно розвиватися. Умовами ефективної практико-орієнтованої підготовки є відтворення процесу виконання вчителем професійних обов'язків, використання активних методів навчання, співпраця суб'єктів освітнього процесу. Перспективою є пошук ефективних методик залучення студентів до моделювання професійних дій вчителя, розробки методичних кейсів.

Ключові слова: заклад вищої освіти, майбутній учитель інформатики, практичне заняття, Середня освіта (Інформатика).

Вступ. Оновлення змісту середньої освіти, інформатизація освітнього процесу, впровадження сучасних методів і прийомів навчання, реалізація компетентнісного підходу та низка інших нововведень безумовно позначаються на професійних й особистих якостях вчителя інформатики, у тому числі і на процесах його професійної підготовки у закладах вищої освіти (ЗВО). Заклади загальної середньої освіти (ЗЗСО) потребують вчителя інформатики, який володіє цілісними, системними знаннями з інформатики і методики її навчання, здатністю організувати й ефективно реалізувати освітній процес, готовністю розвиватися як особистість та як фахівець. Актуальною є проблема підготовки вчителя інформатики, який володіє мотиваційною, когнітивною, технологічною і діяльнісною здатністю до педагогічної, у тому числі, методичної, дослідницької і пошукової діяльності. До того ж, роботодавці мовлять не про обсяг нормативно визначених знань, умінь і навичок, а надають цінності здатності розв'язувати професійні завдання, діючи нестандартно, мислячи критично, адаптуючись до динамічних змін в інформатиці як у науці та як у шкільному предметі.

Професійна підготовка майбутніх учителів інформатики за освітньо-професійною програмою (ОПП) «Середня освіта (Інформатика)» відповідатиме сучасним потребам тоді, коли зміст, форми і методи навчання будуть орієнтовані на навчально-пізнавальну, професійно-практичну, пошуково-дослідницьку діяльність студентів, розв'язування педагогічних ситуацій і методичних завдань, інтегруючи обізнаність з інформатики, педагогіки, психології, теорії та методики навчання. Вагоме місце у процесі розв'язання окресленої проблеми займають практичні і лабораторні роботи з дисципліни «Методика навчання інформатики» (МНІ), які визначаємо як форми організації освітнього процесу у ЗВО, як методи професійної підготовки майбутніх учителів інформатики (табл. 1).

¹ кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри інформаційно-комунікаційних технологій та методики викладання інформатики Рівненського державного гуманітарного університету

Таблиця 1

МНІ в навчальних планах окремих ЗВО

ЗВО	Дисципліна	Кредити / обсяг год	Заняття, год		
			лекц.	прак.	лаб
Волинський національний ун-т імені Лесі Українки	МНІ	10 /300 год	80	-	100
Глухівський національний педагогічний ун-т імені О. Довженка	МНІ	8 /240 год	32	52	16
Дрогобицький державний педагогічний ун-т імені І. Франка	МНІ	7 /210 год	48	-	64
Житомирський державний ун-т імені Івана Франка	МНІ	9 /270 год	42	16	98
Закарпатський угорський ін-т імені Ференца Ракоці II	МНІ	18 /540 год	64	152	-
Запорізький національний ун-т	ШКІ з методикою навчання	5 /150 год	30	44	-
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради	ШКІ та методика навчання	12 /360 год	16	126	24
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія імені Т. Шевченка	Актуальні проблеми МНІ	3 /90 год	20	14	-
	МНІ	3 /90 год	14	6	14
Кременчуцький національний ун-т імені М. Остроградського	МНІ	12 /360 год	54	66	-
Луцький національний технічний ун-т	МНІ	4 /120 год	30	30	
Львівський національний ун-т імені І. Франка	МВІ	4 /120 год	32	-	32
Мелітопольський державний педагогічний ун-т імені Б. Хмельницького	МНІ	14 /420 год	66	78	-
Національний ун-т «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка	МНІ	7 /210 год	42	26	40
Ніжинський державний ун-т	МНІ	6 /180 год	20	-	40
Південноукраїнський національний педагогічний ун-т	МНІ	8 /240 год	36	44	40
Прикарпатський національний ун-т імені В. Стефаника	МНІ	6 /180 год	24	36	-
Рівненський державний гуманітарний ун-т	МНІ	12 /360 год	48	96	-
Сумський державний педагогічний ун-т	МНІ	8 /240 год	32	-	48
Український педагогічний ун-т імені М.П. Драгоманова	МНІ	9 /270 год	74	-	62
Херсонський державний ун-т	МНІ	4 /120 год	28	28	-
Черкаський національний ун-т імені Б. Хмельницького	МНІ	12 /360 год	40	-	80
Чернівецький національний ун-т імені Ю. Федьковича	МВІ	9 /270 год	60	60	-

Мета та завдання дослідження: розкрити призначення практичних занять з методики навчання інформатики та дослідити окремі шляхи їх проєктування, організації і реалізації під час професійної підготовки майбутніх учителів інформатики.

Матеріали та методи дослідження: теоретичні (аналіз науково-методичних праць для розкриття змісту ключових питань, співставлення, узагальнення і систематизації відомостей, встановлення аналогій); емпіричні (педагогічні спостереження за навчально-пізнавальною діяльністю студентів, їх анкетування, опитування на етапах вивчення проблеми дослідження і апробації розроблених практичних робіт); статистичні (відображення статистики, аналіз й інтерпретація результатів).

Результати дослідження. Опанування студентами ОПП «Середня освіта», присвоєння академічного рівня «Бакалавр освіти» і професійної кваліфікації «Вчитель інформатики» відбувається на основі вивчення циклу дисциплін, серед яких вагоме місце займає «Методика навчання інформатики». Спільну діяльність суб'єктів освітнього процесу окреслюють організаційні форми

навчання, які розкриваються через способи співпраці з урахуванням зовнішніх умов цього процесу (кількість студентів, часові проміжки навчання тощо). Організаційними формами навчання із згаданої вище дисципліни є лекційні, практичні і лабораторні заняття, екскурсії, гуртки, кожна з яких характеризується певними чинниками, зокрема, призначенням, умовами застосування, характером діяльності і комунікації суб'єктів навчання. Наприклад, тематика практичних занять, так само як і лабораторних визначається робочою програмою дисципліни, а завдання можуть виконуватися студентами після вивчення всього теоретичного курсу (послідовний метод) або одночасно з лекціями (паралельний метод). Встановлюючи взаємозв'язки з методами пізнання і засобами праці, форми навчання виконують організаційну, систематизуючу, структуруючу, стимулюючу, виховну функції.

Зупинимось детальніше на практичних заняттях з дисципліни «Методика навчання інформатики», які націлені на поглиблення і закріплення знань, формування в студентів професійних навичок і вмінь, здобуття початкового досвіду праці за фахом. Наприклад: опрацювання модельної програми з інформатики, усвідомлення її змісту і вимог; засвоєння теоретичних основ методики навчання, змісту навчального матеріалу з кожної змістової лінії шкільного курсу інформатики та визначення методів і прийомів їх вивчення учнями різної вікової категорії.

Також практичні заняття призначені і для перевірки обізнаності бакалаврів, визначення рівня навчальних досягнень і за необхідності їх коригування. Досягненню мети сприяють різні чинники, наприклад, теоретична обізнаність студентів, їхня здатність розв'язувати практико-методичні завдання як індивідуально, так і в групі, готовність формулювати запитання, розробляти багатоваріантні способи реалізації дії, самостійно приймати рішення в умовах невизначеності, прогнозувати подальший розвиток ситуації та педагогічно інтерпретувати їх.

Практичні заняття з МНІ можуть проводитися в аудиторіях, обладнаних технічними засобами навчання, обчислювальною технікою та поза ними – у ЗЗСО, які є базами педагогічних практик. Під структурою заняття розуміємо етапи навчально-пізнавальної діяльності здобувачів освіти, види і типи запропонованих завдань, зумовлених метою цього заняття, характером і змістом навчального матеріалу, методами та прийомами навчання, рівнем підготовки студентів. Як зазначає плеяда вітчизняних учених під керівництвом В. П. Андрущенко, за своєю тематикою практичні заняття повинні: узгоджуватися зі змістом лекційного матеріалу; формувати професійні уміння; розвивати інтелектуальні уміння; відзначатися високим науково-теоретичним рівнем; мати належні дидактичні матеріали і засоби навчання (Андрущенко, 2008).

Іншою особливістю занять є «застосування знань у дії, які первинно здобуті на лекціях, у процесі самостійної роботи, виконання індивідуально-дослідних завдань», що дозволяє «реалізувати компетентісне становлення кваліфікованого фахівця ... через виконання посильних завдань спеціального професійного спрямування» (Семерня, 2015). Саме під час вивчення спеціальних предметів, зміст яких спрямовано на формування у студентів професійних умінь, на думку вчених, практичні заняття відіграють особливе значення (Гладуш, Лисенко, 2014). Таким чином, об'єктом пізнання у практико-орієнтованому навчанні є конкретні дії, обов'язки, функції вчителя відповідно до обраних умов освітнього процесу.

С. П. Максимюк рекомендує проводити практичні заняття за такими етапами: пояснення (теоретичне осмислення теми і змісту роботи); показ (інструктаж); самостійне виконання завдань здобувачами освіти; контроль (оцінювання результатів) (Максимюк, 2005). Учений висловлює думку про те, що практичні роботи, демонструючи «використання знань у суспільно корисній праці» є близькими до лабораторних і реалізують конкретне завдання протягом нетривалого часу в аудиторії чи поза нею. В. П. Андрущенко та інші вчені виокремили складові заняття, що відображені на рис. 1 (Андрущенко, Бех, Волощук, 2008). Загалом, практичне заняття містить кілька взаємопов'язаних етапів: актуалізація опорних знань і проведення попереднього контролю знань, мотивація діяльності, формулювання проблеми та її обговорення, розв'язування завдань, їх перевірка та оцінювання. Характер діяльності студентів на окреслених вище етапах визначається тими завданнями, які необхідно вирішувати на занятті. Як показує досвід, не обов'язково дотримуватися формального поєднання послідовності цих етапів, натомість, важливо не порушувати закономірностей процесів пізнання. Практикуємо виконання студентами завдань індивідуально або у групі, що визначається темою і змістом матеріалу, що вивчається, рівнем підготовки студентів. Групова форма організації роботи полягає в тому, що одна й та сама тема опрацьовується різними групами студентів, для яких дібрано різні завдання, навчально-дидактичні матеріали, програмне забезпечення. Натомість, індивідуальна форма полягає у формулюванні різних цілей навчання, розробці індивідуальних завдань, диференціації навчально-дидактичного матеріалу, побудові різних алгоритмів виконання завдань, у яких враховано навчальні можливості студентів.

Рис. 1. Структурні компоненти практичного заняття

Зміст практичних занять з МНІ зорієнтований на вироблення студентами розуміння предметної області, вивчення змісту професійної діяльності, поглиблення знань про методичну систему вчителя інформатики, набуття здатності організовувати і реалізовувати освітній процес з інформатики в конкретних умовах, розв’язання задач шкільного курсу інформатики, використовуючи програмні засоби.

До того ж такі заняття в умовах динамічного розвитку інформатики й освітньої галузі набувають характеру пошукової, дослідної діяльності. Також завданнями практичних занять є розвиток у студентів пізнавальної активності, критичного мислення, здатності здійснювати об’єктивну самооцінку і самокорекцію професійних дій. З цієї метою практичні заняття з МНІ варто наповнювати не лише різнорівневими завданнями, але й прийомами активного навчання, серед яких метод проектів, робота в малих групах, мозкова атака, аналіз конкретних ситуацій, перевернуте навчання. Також окремі завдання повинні реалізовувати дидактичний принцип варіативності, тобто надавати студенту можливість вибудувати траєкторію навчання на власний розсуд, орієнтуючись на особисті можливості і професійні інтереси. Наприклад: а) розробити опорний конспект уроку (на вибір) з теми «Комп’ютерні презентації», заповнюючи технологічну карту (табл. 2): з міжпредметними зв’язками (6 клас); комбінований з використанням групового навчання (7 клас); б) до теми навчального проекту «Інформаційна безпека» для учнів певного (на власний вибір) класу розробити анотацію, що містить обґрунтування актуальності, завдання, план виконання, очікувані результати і їх оцінювання. За таких умов маємо особистісно-професійне навчання.

Таблиця 2

Технологічна карта уроку інформатики

Тема, клас				
Мета уроку				
Тип уроку				
Форма навчання				
Етап уроку	Професійні дії вчителя	Навчальна діяльність учнів	Використання ПК, хмарних засобів	Очікувані результати учнів

С. М. Прийма описав використання на практичних заняттях завдань за трьома рівнями: вільне володіння теоретичним матеріалом, прийомами розумових дій і їх усвідомлене, творче застосування під час самостійного вирішення проблем (рівень А); осмислене й усвідомлене володіння теоретичним матеріалом, прийомами розумових дій, розв’язування задач, використовуючи загальні інструкції (рівень В); засвоєння навчального матеріалу на рівні відтворення, багаторазового повторення, виокремлення головного; розв’язування задач з допомогою детальних інструкцій (рівень С) (Прийма, 2002). Розв’язуючи конкретні задачі, студенти різноаспектно застосовують теоретичний матеріал, надають йому діяльнісного змісту, демонструючи професійну та навчальну активності. Незважаючи на те, що на практичних заняттях опрацьовуються теми, з якими студенти ознайомилися на лекціях, доцільно, обговорювати теоретичні описи, актуалізувати раніше сформовані знання, що дотичні темі. Складність застосування набутих знань полягає в тому, що «педагогічна дійсність надзвичайно різноманітна, і студентам важко побачити прояв педагогічних закономірностей у конкретних ситуаціях шкільного життя» (Курлянд, Хмелюк, Семенова, 2007). Тому важливо опрацьовувати невеликий обсяг теоретичного матеріалу (лише головні положення), залучаючи до активної співпраці викладача і студента та до навчальної комунікації між здобувачами освіти, складовими яких виступають робота в групах і взаємний обмін відомостями.

На рис. 2 наведено приклади завдань, які пропонували студентам на практичному занятті з теми «Текстовий редактор: від об’єкта вивчення у ШКІ до засобу навчання у ЗЗСО». Метою заняття є: узагальнення і систематизація знань про текстовий редактор та роботу з інформаційними об’єктами у його середовищі, моделюючи професійні дії вчителя та навчально-пізнавальну діяльність учнів; вироблення умінь розробляти і використовувати дидактичне забезпечення; формування здатності компетентно вирішувати методичні задачі, розвиток професійно значущих особистих якостей.

1. Опрацювати (усно) теоретичні відомості з даної теми за різними шкільними підручниками і виокремити: загальні поняття, вказівки; правила роботи у програмному середовищі; внутрішньо-предметні й міжпредметні зв'язки; завдання практичного змісту.
2. Здійснити логіко-дидактичний аналіз процесу вивчення розділу «Створення та опрацювання текстових даних» за однією із програм з інформатики для 5-9 класів (табл. 1).
3. Розробити завдання міжпредметного змісту до теми «Робота з графічними об'єктами у середовищі текстового редактора» (або «Робота з таблицями і колонками у середовищі текстового редактора»).

Таблиця 1

Створення та опрацювання даних у середовищі текстового редактора

Клас	Пропонований зміст навчального матеріалу	Практичні роботи	Очікувані результати навчання (діяльнісна складова)

4. Змодельовати діяльність вчителя на етапі мотивації учнів до вивчення теми «Структура текстового документа. Автоматизоване створення змісту, покажчиків». Розробити необхідні навчально-дидактичні матеріали (буклет, презентація, зразки текстових документів тощо).
5. Оформити звіт і захистити результати.

Рис. 2. Зразок завдань з МНІ

Як бачимо з табл. 1, поруч з практичними заняттями використовують лабораторні, дидактичними цілями яких є «експериментальне підтвердження вивчених теоретичних положень» (Гладуш, 2014). В окремих підручниках з педагогіки, лабораторні роботи представлено як практичні заняття, специфіка підготовки і проведення яких потребує використання експерименту як головного методу навчання (Андрущенко, Бех, Волощук, 2008). Вчені вказують на такі функції зазначених занять – експериментальне підтвердження теоретичних положень; вирішення практичного завдання шляхом проведення досліду; застосування різних технічних засобів; розвиток дослідницьких навичок (Наволокова, Андреева, 2010).

Аналізуючи відомості у табл. 1 та навчальні плани інших ЗВО дійдемо таких висновків: у значній кількості освітніх установ (майже 49%) МНІ представлена від 6 до 9 кредитів ЄКТС; у 10-ти закладах освіти (приблизно 35%) відведено десять і більше кредитів; у п'ятих університетах (17%) вивчають дисципліну в обсязі від 3 до 5 кредитів ЄКТС (рис. 3). Також з'ясовано, що вісім закладів (35%) використовує лабораторні або практичні заняття і майже у такій же кількості – обидві форми навчання (рис. 4). Як бачимо, чітких розмежувань між досліджуваними формами навчання в межах навчального плану не має. Водночас, відстежуємо збільшення кількості годин, що відведені на лабораторно-практичні заняття у зіставленні з лекційною формою навчання, що підкреслює практико-орієнтований характер ОПП, акцентує на розвитку у студентів здатності розв'язувати типові проблеми і спеціалізовані задачі у галузі середньої освіти, спираючись на теоретичні знання і практичні уміння з інформатики, педагогіки, психології, теорії і методики навчання. Така ситуація трансформує «декларовані» знання (що?) на «процедурну» здатність і готовність (для чого?, чому?, якими способами?, як?, звідки?).

Рис. 3 МНІ в навчальних планах Рис. 4 Лабораторно-практичні заняття

Як підсумок, констатуємо, що у дидактичній системі професійної підготовки майбутніх учителів інформатики, практичні і лабораторні заняття мають особливу цінність (табл. 3). Цю думку обґрунтуємо записами у табл. 1 і зазначимо, що студенти теж усвідомлюють значущість цієї навчальної дисципліни, зокрема, під час опитування їм запропоновано було відповісти на запитання «Яке місце повинна займати методична підготовка у процесі здобуття майбутнім вчителем інформатики вищої освіти». 48 студентів факультету математики та інформатики взяли участь в опитуванні і відповіли так: 22 бакалаври (45,8%) вважають важливим і розуміють її значущість; 17 студентів (35,4%) - вважають важливим, але не акцентують на цьому; 7 та 2 (відповідно 14,6% та 4,2%) опитаних не замислювалися над цим питанням (рис. 5).

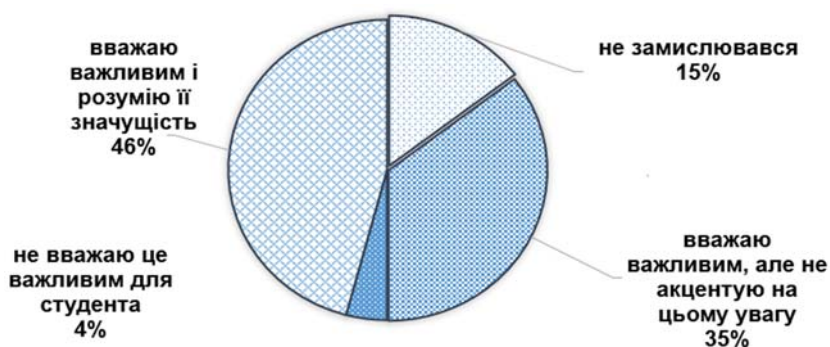

Рис. 5. Візуалізація результатів опитування студентів

Таблиця 3.

Порівняльний аналіз організаційних форм навчання

Лабораторне заняття	Практичне заняття
визначення, зміст, ключові аспекти	
форма навчального заняття, що націлює студента на дослідницьку роботу, підтверджуючи науково-теоретичні положення, здобуваючи обізнаність з методикою експериментальних досліджень, опановуючи навички роботи із засобами праці (спеціалізоване лабораторне та технологічне обладнання і програмне забезпечення); виконання самостійно чи за інструкціями та оформленням результатів;	форма навчального заняття, що націлює студента на поглиблення науково-теоретичних знань, їх засвоєння шляхом практичного застосування у процесі розв'язування завдань професійного змісту (аналіз проблемної ситуації і її вирішення; розробка інформаційного продукту тощо) протягом нетривалого часу в аудиторії чи поза нею;
дидактичні цілі	
експериментальне підтвердження теоретичних відомостей, формування навичок проведення дослідження, роботи з спеціальними приладами, обчислювальною технікою, оволодіння методикою експериментальних досліджень;	поглиблення, закріплення здобутих знань; формування навичок їх застосування у різних практичних ситуаціях та у невизначених умовах, встановлення зв'язку між теорією і практикою; визначення рівня навчальних досягнень студента;
класифікація	
за формою проведення демонстрація; колективна; групова; індивідуальна; комбінована; за дидактичною метою: ознайомлючі; проблемно-пошукові; ілюстративні; дослідницькі; за рівнем пізнавальної активності: репродуктивні; творчі; проблемні; проблемно-пошукові;	
завдання щодо особистісного і професійного розвитку студента	
розвиток прийомів розумової діяльності і мислення через спостереження, аналіз, зіставлення, представлення даних різними способами, моделювання, уявлення, вимірювання, узагальнення, опрацювання даних, формулювання висновків, оформлення звітів згідно вимог; формування експериментальних умінь; здатності користуватися технічними засобами; розвиток самостійності, активності.	розвиток розумової і мисленнєвої діяльності через аналіз, пошук аналогій, узагальнення, систематизацію, формулювання висновків, оформлення результатів; формування конструктивних умінь, здатності працювати з програмним забезпеченням, ПК та іншими засобами в умовах, що моделюють професійні ситуації; розвиток творчості, активності, ініціативності, самостійності.

Висновки. Вивчення студентами МНІ здійснюється шляхом організації і проведення різних форм занять, на які в навчальних планах відведено від 90 до 450 годин. Передбачені навчальним планом спеціальності 014 «Середня освіта (Інформатика)», лабораторні і практичні заняття з МНІ розглядаємо як найбільш доцільні й ефективні форми засвоєння студентами теоретичного матеріалу, оволодіння професійними вміннями безпосередньо в навчальних аудиторіях.

Незважаючи на достатньо широке застосування в освітньому процесі ЗВО таких занять, вважаємо, що їх потенціал не розкритий і не вичерпаний у повному обсязі. Так, спостерігаємо недостатні взаємозв'язки між теоретичним і практичним змістом навчання: теорія не цілком повно впливає на практичну діяльність, якій у свою чергу бракує відповідності реаліям педагогічної діяльності вчителя у ЗЗСО. Аналіз навчальних планів свідчить про пошук гарантими ОПП і науково-педагогічними працівниками різних шляхів удосконалення практичної підготовки бакалаврів, підсилення освітнього процесу інтеграцією різних форм вивчення дисципліни «Методика навчання інформатики». Умовами ефективного практико-орієнтованого навчання є наближення змісту навчання до педагогічних ситуацій і методичних задач, використання активних методів, співпраця суб'єктів освітнього процесу. Доцільність

тих чи інших форм навчання, методів пізнання варто оцінювати за кінцевими практичними результатами процесу навчання. Перспективи подальших досліджень включають пошук більш ефективних методик і форм залучення студентів до виконання практичних робіт, моделювання професійних дій вчителя інформатики, також у розробці практичних кейсів, вирішення яких мотивує здобувачів освіти інтегрувати знання, працюючи як індивідуально, так і в групі.

Література

- Гладуш В. А., Лисенко Г. І. Педагогіка вищої школи: теорія, практика, історія. Навч. посіб. Дніпропетровськ, 2014. 416 с.
- Максимюк С. П. Педагогіка: навчальний посібник. Київ: Кондор, 2005. 667 с.
- Наволокова Н. П., Андреева В. М. Практична педагогіка. 99 схем і таблиць. Харків: Вид. група «Основа», 2010. 117 с.
- Педагогіка вищої школи / [В. П. Андрущенко, І. Д. Бех, І. С. Волощук та ін.]; за ред. В. Г. Кременя, В. П. Андрущенка, В. І. Лугового. Київ: Педагогічна думка. 2008. 256 с.
- Педагогіка вищої школи: навч. посіб. / З. Н. Курлянд, Р. І. Хмелюк, А. В. Семенова та ін.; За ред. З. Н. Курлянд. 3-тє вид., перероб. і доп. Київ: Знання, 2007. 495 с.
- Прийма С. М. Методичні рекомендації до організації практичних робіт з інформатики в умовах впровадження модельно-символічної технології. *Інформаційні технології в науці, освіті і техніці: матеріали III Всеукр. конф. молодих науковців*, 17-19 квітня 2002 р. 2002. С. 96–99
- Семерня О.М. Методична компетентність вчителя фізики: практичні заняття. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 3. Фізика і математика у вищій і середній школі*. Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова. 2015. С. 39-47

Practice-oriented training of future Computer Science teachers

Pavlova Nataliia²

Rivne State University of the Humanities, Rivne, Ukraine

The article reveals the purpose of practical work on the methods of teaching Computer Science, investigates their place in the curriculum, the processes of their organization during the professional training of students in the educational and professional program "Secondary Education (Computer Science)". General secondary education institutions need a Computer Science teacher who has active knowledge of computer science and methods of teaching it, the ability to organize and effectively implement the educational process, alongside the willingness to develop as a person and as a specialist. Theoretical, empirical, and statistical research methods are used. Practice-oriented training combines educational and cognitive, professional and practical, research- and development-centred activities, solving pedagogical situations and methodological problems, integrating the knowledge of computer science, pedagogy, psychology, theory and methods of teaching. An important place in solving this problem is occupied by laboratory and practical work within the discipline "Methods of teaching computer science", which are defined as forms of organization of education in higher education institutions and as methods of professional training aimed at future teachers of Computer Science. The purpose of these forms of education is to train teachers who are able to: perform methodological activities in the design, organization and implementation of the educational process in Computer Science; use forms, means, methods and techniques of teaching students appropriately; develop author's educational and didactic materials for curricula and model programs; develop comprehensively.

The conditions for effective practice-oriented training are the reproduction of the process of performing professional duties by a teacher, the use of active teaching methods, as well as the cooperation of the subjects of the educational process. The prospect is to find effective methods of involving students in modelling the professional actions of a teacher, developing methodological cases.

Keywords: *higher education institution, future Computer Science teacher, practical training, secondary education (Computer Science).*

References

- Hladush, V. A. & Lysenko, H. I. (2014). Pedahohika vyshchoi shkoly: teoriia, praktyka, istoriia [Higher Education Pedagogy: Theory, Practice, History]. Navch. posib. Dnipropetrovsk [in Ukrainian].

² PhD in Pedagogy (Candidate of Pedagogical Sciences), Associate Professor, Professor of the Department of Information and Communication Technologies and Methods of Teaching Informatics at the Rivne State University of the Humanities

- Maksymiuk, S. P. (2005). Pedahohika [Pedagogy]: navchalnyi posibnyk. Kyiv: Kondor [in Ukrainian].
- Navolokova, N. P. & Andrieieva, V. M. (2010). Praktychna pedahohika. 99 skhem i tablyts [Practical Pedagogy. 99 diagrams and tables]. Kharkiv: Vyd. hrupa «Osnova» [in Ukrainian].
- Pedahohika vyshchoi shkoly (2008) [Pedagogy of Higher Education] / [V. P. Andrushchenko, I. D. Bekh & et al]; za. red. V. H. Kremenia, V. P. Andrushchenka, V. I. Luhovoho. Kyiv: Pedahohichna dumka. 256 s.
- Pedahohika vyshchoi shkoly (2007). [Pedagogy of Higher Education]: navch. posib. / Z. N. Kurliand, R. I. Khmeliuk & et al; Za red. Z. N. Kurliand. 3-tie vyd., pererob. i dop. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
- Pryima, S. M. (2002). Metodichni rekomendatsii do orhanizatsii praktychnykh robot z informatyky v umovakh vprovadzhennia modelno-symvolichnoi tekhnolohii [Methodical recommendations for the organization of practical work in computer science in the context of the introduction of model-symbolic technology]. Informatsiini tekhnolohii v nautsi, osviti i tekhnitsi: materialy III Vseukr. konf. molodykh naukovtsiv, 17-19 kvitnia 2002 [in Ukrainian].
- Semernia, O.M. (2015). Metodychna kompetentnist vchytelia fizyky: praktychni zaniattia [Methodological competence of a physics teacher: practical classes]. Naukovyi chasopys NPU im. M. P. Drahomanova. Seriya 3. Fizyka i matematika u vyshchii i serednii shkoli. Vyd-vo NPU im. M. P. Drahomanova [in Ukrainian].

Accepted: December 11, 2023

Azerbaijani folk pedagogy as the main means of education

Tahira Hasanova Hasan¹

Nakhchivan Institute of Teachers Nakhchivan, Republic of Azerbaijan

E-mail: tahireh37@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9092-2049>

The main aim of the article is to study Azerbaijani folk pedagogy as the main means of education. Thus, the role folk pedagogy in the field of education is actual. Actually, folk pedagogy is a school of education in the truest sense of the word. In these examples, the people's opinion, vision and idea are concentrated. The basis of these examples is the topic of education. The object of education is a person. Regardless of age and gender, every person needs education because a person is formed as a personality thanks to education. We should emphasize that folk pedagogy belongs not only to us, but to the whole nation. Wise people are the creators of folk pedagogy. Wise people observed life and development, came to concrete conclusions based on their experiences, and put forward interesting and educational ideas about it. These ideas were expressed in proverbs, sayings, fairy tales and epics, as well as played a leading role in the education of the growing generation. Therefore, all examples of oral folk literature created by people serve to educate a person and direct him/her to the path of spiritual perfection. Each example serves this purpose. To sum up, the issue of education has always been relevant, solutions to the issue have been implemented using folk pedagogy. Thus, folk pedagogy, as always, is of great importance in the upbringing of the young generation in a noble and gentle spirit.

Keywords: folk pedagogy, upbringing, examples of folklore, young generation, traditions, national values.

Introduction. As we know, our people have always valued the human factor and considered man to be the nobility of the earth. In this sense, the issue of human education was also on the agenda, and the factor of education was kept in mind. The goal of public pedagogy is to educate a perfect person. The path of a perfect person is through education.

Formulation of the problem. What is folk pedagogy? Folk pedagogy is presented as a collection of views, ideas, traditions of people on educational issues. What is said about folk pedagogy serves the full expression of the idea.

I would like to draw attention to an idea about folk pedagogy. It is noted that folk pedagogy is based on mother's birth, father's power, son's love, that is, the most sublime feelings.

Both opinions about public pedagogy are valid since the human spirit lives in folk pedagogy. People's thoughts and feelings, emotions, traditions are gathered there and then become a tool for people's education.

Literature review. Professor A. Hashimov and F. Sadigov defined folk pedagogy as follows: "Folk pedagogy is a treasure of wisdom that has reached us. With their brevity, imagery, deep socio-pedagogical content, literary-historical nuances, moral and ethical recommendations, and their admonishing spirit, they are the people's perfect book, life textbook" (Sadigov, 1998: 143).

The main part. When we say folk pedagogy, we remember the experience people have accumulated over the centuries. This experience is tested, collected and handed down from generation to generation. Thus, it reaches our time. Rules, norms of behavior, morals, ethical and aesthetic views of each nation are reflected there.

Those laws and rules have been preserved and lived in folklore examples and traditions created by people. Folklore examples were the most valuable examples for us. Our national values, history, and culture are preserved in these examples. Examples of folklore, being a product of the people's creativity, reflect the concept of the existence of a people (Badalova, 2009: 188).

We should mention that folk pedagogy belongs not only to us, but to the whole nation. Wise people are the creators of folk pedagogy. Wise people observed life and development, came to concrete conclusions based on their experiences, and put forward interesting and educational ideas about it. These ideas were expressed in proverbs, sayings, fairy tales and epics, and played a leading role in the education of the growing generation.

¹ Doctor of Philosophy in Pedagogy, Senior Lecturer of the Department of Pedagogy and Psychology at the Nakhchivan Institute of Teachers

That is, the object of folk pedagogy is a human, and its subject is education. Education and improvement of a person has been the main task of public pedagogy. That is why the main theme of folklore examples created by people is education. According to the basic mindset of the people, education is necessary for everyone. This includes children, women and men. Folk pedagogy serves to inculcate all positive qualities that can elevate human personality.

For the upbringing of the growing generation, we use Bakikhanov's exhortations and S.A. Shirvani's verse stories, the authors of which took advantage of folk pedagogy and wrote the works that brought to life such educational aspects. This suggests that folk pedagogy was created on the basis of life experience and passed on to future generations.

The customs, holidays, weddings and national values of each nation are reflected in folk pedagogy. This, in turn, forms the sources of folk pedagogy. Sources of folk pedagogy are grouped as follows:

- the family's experience in parenting;
- traditions;
- examples of folklore;
- material cultural monuments;
- folk sports;
- history and ethnographic materials (Badalova, 2009: 15).

Based on these sources, we can say that our people have always been highly demanding towards education, and have taken care of the growing generation's education.

Today's development in Azerbaijan requires that our national values and traditions be taught to the growing generation, they should be educated in the national spirit. Thus, the experience of our people from ancient times to the present, the spiritual and moral values of works reflecting oral folk creativity, the way of life of people should be instilled in the growing generations, and positive moral qualities should be brought up in them.

Our people have used various methods for educating the young generation, the first of which is reminders. As we know, admonitions were included in proverbs, they were used as a source of education. Therefore, our proverbs are valued as a school of education.

In N. Tusi's famous work "Moral Nasir", it is very well stated: "A child should be brought up with virtues that bring kindness and love, especially through explaining that affects the mind, consciousness, and understanding; not by giving money, by seduction, by things related to lineage..."

It is necessary to create hatred for bad habits and bad deeds in children. In the first moments of development, a child makes many mistakes, commits bad deeds, is often a liar, envious, thief, informer, perverse and stubborn, behaves foolishly, does not give up what he says, makes others do harmful and unpleasant things, and then reprimands and discipline age passes. Therefore, it is necessary to educate the child from infancy. Then they begin to teach lessons, memorize wise sayings, educational poems, so that they remember what they want to teach, and do not forget the meaning" (Nasireddin, 1989: 126).

That is, preparing children for the future life is an important condition. This process is also carried out by parents. When preparing children for the future life, they should pay attention to teach them the existing rules of behavior and moral norms. Sometimes we have to admonish children.

Proverbs, which are a branch of our folklore patterns, have preserved the life experiences of our ancestors for hundreds of years and conveyed these experiences to today's generation through reminders. The fact that proverbs are short in form, and have a deep meaning in terms of meaning, and the way of expressing this deep meaning in a unique language allows us to use it more often in the upbringing of children in the family.

For example, "If you want to be respected in your old age, respect the elderly in your youth", "The younger one has a small place, the older one has a bigger place", "The son holds the hand of the father and the mother in their old age", "There is no sound from a single hand", "A person is recognized by the head", "The one who does not work" does not bite", "Snow falls for the rest of the work", "They do not cut down a tree that bears fruit", "They do not shoot a baby animal", "Conscience is the law of laws", "He who wastes time loses his luck", etc. It is one of the admonitions that fathers and mothers, grandfathers and grandmothers have given to children for hundreds of years. They are notable for their educational content. Therefore, they are used as a means of education.

All examples of oral folk literature created by people serve to educate a person and direct him/her to the path of spiritual perfection.

That is, proverbs are considered a treasure of wisdom. This treasure has a great role in the education of the young generation. In the "Kitabi-Dada Gorgud" saga, proverbs are also noteworthy for their educational aspect:

In the saga, proverbs are given a starting from the prologue, and each of them contains wise sayings: Things will not be fixed until you say Allah-Allah.

A man will not become rich unless Almighty God gives it.

If it is not written from time immemorial, no accident will happen to the slave.

No one dies until the time of death.

If the waters meet and overflow, the sea will not be filled.

God does not love the arrogant.

A person who holds his heart high has no intelligence (Kitabi-Dada Gorgud, 2004: 172).

As an example of folklore, proverbs, which are transmitted orally from generation to generation, are considered the real source of education. We see this in the epic "Kitabi-Dada Gorgud".

The experience of the people in the field of education was also included in our epics and was conveyed to future generations with the accompaniment of music and words.

"Kitabi-Dada Gorgud" saga is of special importance in this regard. The saga serves to inculcate education as a whole. The topic should be interpreted from both a literary and historical point of view, and the educational significance of the epic should be noted.

If we want to raise the growing generation in the spirit of love for the motherland, our traditions, national and moral values, this epic gives us this opportunity because "Kitabi-Dada Gorgud" saga is considered a great spiritual monument. In the saga, the issue of upbringing is given as the leading line. This saga serves to educate as a whole.

As we know, the people of Azerbaijan have beautiful traditions, rich history, excellent spiritual and moral qualities, as well as national values. These qualities have been preserved throughout history and were presented to us in the language of our famous epic "Kitabi-Dada Gorgud". This saga has an important role in educating the young generation with its spiritual qualities.

Acquaintance with our traditions and national values serves to educate positive qualities such as courage and kindness in young people. If we pay attention to the saga, we will see that there are many methods of education, and they are aimed at the comprehensive development of the personality. These methods affect the behavior, actions, and consciousness of the young generation, forming positive qualities in them.

There are positive and strong rules and laws in the Oghuz tribes mentioned in the saga. These rules serve to form morally mature people. There is special respect for adults and elders in Oguz province, their words are not taken for granted. The wise words presented by the hero of the saga, Deda Gorgud, are distinguished by their educational aspect.

In a word, the issue of education is in the first place in the epic. This upbringing is reflected in positive aspects such as philanthropy, patriotism, hard work, and respect for elderly people.

All types of education are reflected in the epic. The education of the feeling of patriotism attracts more attention. Throughout the saga, we witness how the Oghuz heroes fought for their homeland. They stand in an irreconcilable position with the enemy, throughout the saga they work to pay their debts to the Motherland, and they go to death without hesitation.

The story also includes the education of other senses. One of the noteworthy points is that the Oghuz brave people did not resort to trickery. They prefer to fight man-to-man, they do not resort to any tricks. We see a clear example of this in the example of Beyray, one of the main heroes of the saga. The brain is far from these feelings. But the enemy is cunning.

Aruz, the uncle of Kazan Khan, who is an enemy of Kazan, wants to capture Beyray. That's why he resorted to trickery. He wants to turn the flag to his side. but he cannot achieve it. Beyrak does not turn to Kazan Khan:

Aruz, if I knew this intention,
I used to ride Gazazi horse in Karajik!
I would wear the same iron robe,
I would bind a large, sharp steel sword!
I would hit my own forehead with shining armor!
I would take my sixty-pinch bayonet!
Oh damn, if I heard about it,
Would I come to your meeting like this?
Cheating on a husband is a wife's job.

Did you learn this work from your wife? (Badalova, 2009: 305).

These reveal is the trick of the enemy. Aruz thinks that he can defeat Beyray by deceiving him. Even if he kills Beyray, this trick does not go unanswered. Kazan Khan takes the revenge of Buyrey by defeating Aruz.

As you can see, the interpretation of the epic from the historical point of view is of special importance. The epic educates national moral qualities in the growing generation.

In the face of Beyray, we see a man loyal to his master. He does not turn to his own hand, to his master. He accepts death, but he does not accept what the enemy says. With this, we see a true example of education in the face of Beyray.

In the saga, feelings such as high spirituality, manners from national roots, attachment to family, and respect for parents are also included.

Great leader Heydar Aliyev, who paid attention to the education of the growing generation, very rightly noted that: "It is necessary to use our national and religious customs and traditions in the education of young

people. Our traditions, which have come down from the depths of centuries, have always invited people to purity and cleanliness. Our national and religious traditions are based on these principles. Today, we must educate young people in the spirit of purity, high morals and high spirituality" (Scientific works, 2018: 11).

Approbation of the result. The article had been researched at the Department of Pedagogy and Psychology.

Result. The issue of education has always been relevant, solutions to the issue have been implemented using folk pedagogy. Thus, folk pedagogy, as always, is of great importance in the upbringing of the young generation in a noble and gentle spirit.

Today, if a mother's lullaby is heard at the cradle, if grandparents tell stories to their grandchildren, if parents give admonitions to their children, explain life to them, teach them to be patriotic, correct and kind people, it means that folk pedagogy is active there. Our people have always benefited from this pedagogy for the proper upbringing of the new generation, and have brought up the well-rounded young people of the future. Because no matter who you are, your position in society is measured by your upbringing.

Conclusion. In modern times, the Republic of Azerbaijan cooperates with the world countries in order to develop its areas such as economics, cultural, humanitarian and education (Mammadova, 2022: 12).

So, education has always been necessary, and it is necessary, nowadays.

References

- Badalova, A.S. (2009). *Azerbaijani folk pedagogy (Lecture texts and materials for seminar exercises)*. Baku: Lekhor.
- Kitabi-Dada Gorgud*. (2004). Original and simplified texts. Baku: Önder.
- Mammadova, S. I. Establishment and sustainable development of the cooperation in the field of science, education with the State of Israel. *III Karabagh International Congress of modern studies in social and human sciences*. Karabagh-Susha, Vol. 4, pp. 69-79.
- Nasireddin, Tusi. (1989). *Moral-Nasiri*. Baku: science.
- Sadigov, F, & Hashimov, A. (1998). *Azerbaijan folk pedagogy*. Baku: translator.
- Scientific works of the Education Institute of the Republic of Azerbaijan*. (2018). Volume 85, No. 4, p. 11

Азербайджанська народна педагогіка як основний засіб виховання

Тахіра Гасанова Хасан²

Нахічеванський учительський інститут, Нахічевань, Республіка Азербайджан

Основною метою статті є дослідження азербайджанської народної педагогіки як основного засобу виховання. Доведено, що роль народної педагогіки у сфері виховання є актуальною. Зазначено, що народна педагогіка – це школа виховання в прямому значенні цього слова. В окреслених прикладах сконцентровано народну думку, бачення та ідею народу. Основою цих прикладів є тема виховання. Об'єктом виховання є людина – особистість. Незалежно від віку та статі, кожна людина потребує освіти, адже саме завдяки освіті людина формується як особистість. Варто зазначити, що народна педагогіка належить не тільки нам, а й усьому народу. Творцями народної педагогіки є мудрі люди, що спостерігали за життям і розвитком, на основі свого досвіду робили конкретні висновки, висували про це цікаві та повчальні думки. Ці ідеї знайшли своє вираження в прислів'ях, казках та билинах і відігравали провідну роль у вихованні підростаючого покоління. Тому всі зразки усної народної словесності, створені народом, служать для того, щоб виховувати людину і скеровують її на шлях духовного вдосконалення. Кожен приклад служить цій меті. Отже, питання виховання завжди було актуальним, вирішення цього питання реалізовувалося засобами народної педагогіки. Отже, народна педагогіка, як і завжди, має велике значення у вихованні підростаючого покоління.

Ключові слова: народна педагогіка, виховання, зразки фольклору, молоде покоління, традиції, національні цінності

Accepted: December 21, 2023

² Доктор філософії з педагогіки кафедри педагогіки та психології Нахічеванського учительського інституту

Сучасні виклики: підручник польської мови за професійним спрямуванням**Яковенко Людмила Іванівна¹**

Національний університет «Одеська політехніка», Одеса, Україна

E-mail: lijakovenko@gmail.comORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0503-6419>**Козаченко Олексій Миколайович²**

Національний університет «Одеська політехніка», Одеса, Україна

E-mail: kozachenko.an@ukr.netORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3258-2722>**Тожисва Віталія Валентинівна³**

Національний університет «Одеська політехніка», Одеса, Україна

E-mail: tozhyieva.v.v@op.edu.uaORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6130-7212>

Розширення освітніх можливостей українського студентства спонукає до створення відповідного методичного забезпечення сучасного дидактичного процесу. Потреба у підручниках польської мови як іноземної за професійним спрямуванням ставить перед викладачем завдання вибору чи й створення такої навчальної книги. Актуальність дослідження полягає у необхідності теоретичної розробки низки питань, що стосуються структури підручника, його орієнтації на певний тип програми, на рівень володіння користувача загальнонародним варіантом польської мови. Важливим є також дидактичне наповнення підручника: тексти, співвідношення лексичних, граматичних та комунікативних вправ, творчі завдання, завдання для самоконтролю, тести, допоміжні матеріали тощо. Для відповіді на ці питання у статті проаналізовано наявні підручники з польської мови за професійним спрямуванням, визначено основні тенденції їх створення та зроблено спробу систематизації їхніх типів. Для досягнення поставленої мети використано методи аналізу, синтезу, спостереження за мовними явищами. Створення якісного підручника з польської мови за професійним спрямуванням пов'язане з конкретною освітньою потребою і, відповідно, з програмою навчання. Профільна підготовка студента передбачає збалансоване використання професійних текстів, лексичних, граматичних та комунікативних завдань. Аналізуючи дидактичне наповнення існуючих підручників професійної польської мови, можна погрупувати їх на однопрофільні та багатoproфільні; одномовні й зорієнтовані на рідну мову користувача; такі, що містять структурні складові, які повністю забезпечують навчальний процес (від текстів, діалогів, різноманітних вправ та завдань до питань для самоконтролю, тестів, індивідуальних завдань, словників тощо); такі, що містять елементи для зацікавлення та підвищення мотивації; наявність аудіо- та відеоматеріалів; за країною видання. Важливою є також скоригованість з чинною програмою.

Ключові слова: польська мова як іноземна, польська мова за професійним спрямуванням, підручник з польської мови, дидактичний процес.

Вступ. Створення підручників іноземної мови за професійним спрямуванням є нагальною потребою сьогодення, оскільки останнім часом спостерігаємо підвищення запиту вивчення іноземних мов для використання їх у професійній сфері та вирішення фахових завдань. Володіння професійним варіантом іноземної мови розширює можливості українського фахівця, надає змогу спілкування з колегами з інших країн, дозволяє поєднувати здобування вищої освіти в Україні та закордоном або вдосконалювати власні професійні знання і вміння у закладах вищої освіти Польщі.

¹ кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри професійно орієнтованої польської мови Українсько-польського навчально-наукового інституту Національного університету «Одеська політехніка»

² кандидат педагогічних наук, доцент кафедри професійно орієнтованої польської мови Українсько-польського навчально-наукового інституту Національного університету «Одеська політехніка»

³ кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри професійно орієнтованої польської мови Українсько-польського навчально-наукового інституту Національного університету «Одеська політехніка»

Отже, актуальність дослідження полягає у необхідності розроблення теоретичних основ укладання підручників польської мови як іноземної у галузі професійної освіти.

Мета та завдання дослідження. Аналіз підручників польської мови як іноземної за професійним спрямуванням, визначення основних тенденцій створення таких підручників та систематизація їх типів.

Матеріали та методи дослідження. Дидактичні складники підручників польської мови як іноземної за професійним спрямуванням досліджено методом аналізу та синтезу, також застосовано метод спостереження за мовними явищами.

Результати дослідження. На сьогодні українські та польські мовознавці видали значну кількість підручників польської мови за професійним спрямуванням для іноземців. Однак сучасна пропозиція підручників цього типу є недостатньою, що обумовлено насамперед великою кількістю спеціальних галузей, потребою володіння загальнонауковою та спеціальною термінологією, наявністю значної кількості відповідних текстів, що мають відображати сучасний стан певної галузі науки, необхідністю адаптації цих текстів до дидактичних потреб, знання специфіки предмету тощо.

Вважаємо, що достатньою є кількість підручників у таких галузях, як медицина, підприємництво (торгівля та послуги), економіка. Можемо також говорити про часткове забезпечення підручниками польської мови як іноземної фахівців у галузі математики, інформатики, мистецтва, енергетики й екології, журналістики, менеджменту, юриспруденції, географії й біології, хімії. У деяких підручниках поєднано одразу кілька спеціальностей (Tambor, 2018), (Tambor, 2019), (Польська мова за професійним спрямуванням, 2020), що свідчить про широкий обсяг попиту на такі видання. Так, існує нагальна потреба підручників у популярних галузях, як-от: машинобудування, генетика, комп'ютерні науки, дизайн, радіотехніка, фармація тощо.

Теорія підготовки підручника іноземної мови за професійним спрямуванням розроблена лише частково і потребує фундаментальних праць, у яких це питання було б системно і вичерпно висвітлене. На наш погляд, насамперед потребують методичної розробки тісно пов'язані між собою наступні проблеми: 1) рівень володіння мовою особи, яка починає вивчати професійну іноземну мову; 2) наявність стандартних програм з професійної іноземної мови та кореляція підручників з ними; 3) методи навчання; 4) співвідношення лексичних, комунікативних, граматичних завдань і вправ; 5) класифікація підручників професійної іноземної мови; 6) роль морально-етичної складової, країнознавчого матеріалу. Адже «... метою застосування лінгвокраїнознавчих знань є якісне підвищення рівня та глибини володіння новою мовою» (Козаченко, 2019). На часі є також питання енергетичної та екологічної безпеки.

Початковий етап роботи над підручником професійної польської мови вимагає опрацювання принципів засад його змістового та дидактичного наповнення. Основною вимогою є відповідність чинним програмам і сформульованим у них компетентностям. Це передусім здатність практичного володіння лексичним та граматичним матеріалом, комунікативною компетенцією на рівні, достатньому для ведення професійного спілкування; здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях; здатність до міжособистісного спілкування у поліетнічному просторі; здатність спілкуватися польською мовою у професійній діяльності.

Відповідно до цього підручник повинен сприяти досягненню практичних результатів навчання: мати навички критичного мислення, викладати у зрозумілий спосіб власні думки, здійснювати їх аргументацію; володіти прийомами спілкування, вміти використовувати їх під час роботи з колективом і кожним індивідумом; вміти спілкуватися, включно з усною та письмовою комунікацією; вміти вербально та письмово репрезентувати практичні розробки; співпрацювати з колегами, представниками інших культур та релігій, прибічниками різних політичних поглядів тощо.

Досягнення зазначених результатів передбачає засвоєння лексичного і термінологічного шару польської мови, пов'язаного з обраною спеціальністю; опанування основних синтаксичних конструкцій, що використовуються у науковому та популярно-науковому стилі; вільне послугоування правилами польського відмінювання і дієвідмінювання, а також вироблення уявлення про стан розвитку відповідної галузі як у Польщі, так і в світі.

Як відомо, програмні вимоги можуть бути реалізовані за допомогою різних методів та шляхів, тому постає питання: який підхід слід обрати у кожному конкретному випадку? Звичайно, це подиктоване специфікою предмета й метою підручника. Наприклад, Йоланта Лехович та Йоанна Подсядли у підручнику для майбутніх студентів медичних інститутів (Lechowicz, 1998) застосовують тематичний підхід. В інших підручниках цієї ж галузі спостерігаємо домінування комунікативного підходу, що, зрештою, подиктоване завданням ситуацій візиту до лікаря, змодульованих у підручнику (U lekarza, 2019), (Chłopicka-Wielgos, 2015). Комбінований підхід до засвоєння мови підприємців застосовано у підручнику, скоординованому з матеріалами на інтернет-платформі Navoica (Przedsiębiorczość po polsku, 2021). Беручи до уваги актуальність теми та різноплановість підходів до предмета дослідження, автори підручника з польської мови у галузі нетрадиційної енергетики (Польська мова, 2023) використовують проблемний підхід.

Важливим питанням є також ступінь володіння адресатів підручника загальнонародним варіантом польської мови. Більшість авторів розраховує на учнів середнього чи середнього спеціального рівня володіння мовою (Przedsiębiorczość po polsku, 2021), (Chłopicka-Wielgos, 2015). Автори інших підручників передбачають навчання учнів навіть з початковим рівнем (U lekarza, 2019). Звичайно, поряд із забезпеченням компетенцій, пов'язаних з реалізацією професійних потреб, актуальним залишається розвиток загальномовних навичок, що виходять за межі зазначених рівнів. Так, у деяких підручниках зустрічаємо граматичний матеріал про особливості будови наукових текстів та способи поєднання їхніх частин (Польська мова, 2023: 73), скорочення та аббревіатури (Przedsiębiorczość po polsku, 2021: 86), (Польська мова, 2023: 83), різні типи складних речень та способи їх сполучення (Польська мова, 2023: 115) тощо.

Із зазначеною проблемою тісно пов'язано питання, чи має підручник кореляцію з рідною мовою учня. Останнім часом набув популярності підхід до викладання іноземних мов, за якого не відбувається звернення до рідної (чи іншої відомої учневі) мови. Попри значні переваги такого викладання, найважливішою з яких є досягнення ефекту повного занурення у мовне середовище, існують також причини, що спонукають відступити від абсолютного зречення зрозумілої мови під час укладання підручників аналізованого типу. Це передусім необхідність точного передання значення терміна, яка найпростіше і найшвидше досягається шляхом перекладу. Вважаємо це питання принциповим ще й тому, що воно в багатьох випадках безпосередньо пов'язане із безпекою праці, з фінансовою відповідальністю, здоров'ям людини та іншими важливими чинниками. Адже неправильне розуміння терміна може призвести до важких (чи й непоправних) наслідків. Тому автори підручника несуть особливу відповідальність. Крім того, слід пам'ятати, що навчання не варто штучно ускладнювати, сповільнюючи розуміння певних текстів. Отже, важливим складником підручника з професійної іноземної мови вважаємо словничок термінів зазначеної галузі.

Окремо варто сказати про підручники для студентів-полоністів, які готуються стати викладачами польської мови. Значна частина починає вивчати польську мову тільки у закладі вищої освіти і потребує кореляції з рідною мовою. Чудовим прикладом тут можуть слугувати видані в Україні підручники Олени Войцевої (Войцева, 2016) та Алли Кравчук (Кравчук, 2016), що містять детальні пояснення фонетичних та граматичних особливостей польської мови на тлі української, а також значну кількість вправ, що дозволяють виробити відповідні навички. Цікавим та пізнавальним для філологів є підручник «Контрастивна граматики української та польської мов» (Кононенко, 2010), де окрім розгорнутих теоретичних викладок знаходимо цікаві вправи на порівняння категорії числа, роду, відмінка, синтаксичної сполучуваності дієслова у цих мовах.

Набір дидактичних складників підручника з професійної іноземної мови продиктований тими компетенціями, які передбачає програма, та загальним її напрямом. Так, у підручниках комунікативного спрямування основою розділу є здебільшого діалоги та комунікативні вправи, текст у цьому випадку виконує допоміжну функцію і не є обов'язковим елементом кожного уроку. За тематичного та проблемного підходу ключовим пунктом найчастіше є текст, на базі якого творяться лексичні, граматичні та комунікативні вправи. Проблема добору тексту для підручників аналізованого типу вже була висвітлена в окремій публікації (Яковенко, 2023). Варто зазначити, що власне вибір відповідного тексту творить вектор спрямованості підручника, його професійну, вартісну та світоглядну цінність. Саме він дозволяє сформулювати наукову проблему, подати у повному обсязі аргументи, висвітлити протиріччя тощо. Через текст відбувається передача більшої частини науково-технічної інформації, що дозволяє не тільки конструювати навколо нього мовне навчання, а й демонструвати надбання світової науки й техніки.

Додатковим і актуальним джерелом наукових текстів є професійні журналістські репортажі на певні теми, що відзначаються злободенністю, оперативністю реакції на актуальні проблеми суспільства, науково-популярним мовленням тощо. Звичайно, їхня злободенність іноді є перешкодою для внесення посилань на сторінки підручника, оскільки його видання потребує деякого часу і розраховане на більш тривале використання. Тож інформація часом може втратити актуальність. Отже, матеріали, які використовуються у процесі навчання, повинні відображати конкретні аспекти професійної діяльності, з якими студенти можуть зіткнутися у майбутньому, і передбачати використання практичних завдань, які стимулюють студентів думати та діяти, як у реальних життєвих ситуаціях.

Збалансованість завдань різних типів є наступним нагальним питанням під час укладання підручника. Вивчення відповідної термінології та вміння використовувати її у професійному спілкуванні вимагають завдань лексичного, граматичного й комунікативного типів. Так, доцільними є рольові ігри, діалоги та ситуаційні завдання, які дають змогу студентам розвивати навички у контексті їхньої майбутньої професійної діяльності. Це сприяє глибшому засвоєнню мови та підготовці студентів до практичного застосування отриманих навичок у реальних умовах робочого середовища.

Грамматичні вправи також відіграють важливу роль у мовній підготовці фахівця. Слід пам'ятати, що вони формують вміння побудови правильних висловлювань у писемному й усному мовленні, сприяють точності та чіткості формулювання думки, що є особливо важливим для фахової комунікації,

необхідним для уникнення непорозумінь. Отже, постає питання, у якому обсязі має бути теоретичний матеріал та практичні вправи з граматики. Це безпосередньо пов'язане з рівнем мовної підготовки студентів, граматичними особливостями наукових текстів, на яких базується підручник. Як вже зазначалося, опорний текст обумовлює вибір граматичних форм, які можуть бути загальною ознакою наукового стилю довільного профілю (наприклад, складні речення різних типів, пасивний стан, безособовість, вживання модальних дієслів тощо), а також окремої галузі.

Зокрема, досить розповсюдженим у польському науковому мовленні є вживання конструкцій *widdejsłowny imennik (gerundii) + imennik u родовому відмінку: pozyskiwanie rozwiązań, wdrażanie założeń, czerpanie korzyści, eliminowanie zanieczyszczeń* і под. Характерною є також побудова складних речень з різними типами зв'язку: *Chociaż różnią się między sobą, poznanie zasady działania jednego programu powoduje, że bez problemu można obsługiwać inny – zwłaszcza że twórcy starają się, by podstawowe funkcje miały te same nazwy* (Podstawy pracy); *Obecne źródła energii wpływają na znaczne zanieczyszczenie środowiska, przyczyniają się do zmiany klimatu, a ponadto ich zasoby są ograniczone i znajdują się tylko w niektórych rejonach świata* (Alternatywne źródła). Такі мовні явища потребують обов'язкового пояснення та опрацювання для вироблення стійкої навички їх використання у професійному спілкуванні.

Для студентів технічних та інженерних спеціальностей особливо важливим є вміння правильного використання числівників різних типів. Це стосується і засад їхнього відмінювання, і грамотного прочитання. Зокрема, пильної уваги потребує тема сполучуваності числівників з іменниками та дієсловами у тексті. Наприклад: *Z ambitnych założeń tego programu warto przytoczyć następujące fragmenty: rok 2020 – 50 tys. pojazdów elektrycznych; rok 2025 – 1 milion pojazdów elektrycznych na drogach* (Kiciński, 2020: 108). Як бачимо, правильне озвучення цього речення вимагає навички прочитання та відмінювання складених порядкових числівників, знання правил сполучуваності кількісних числівників з іменниками. Окремого опрацювання потребують також дробові числівники. Це насамперед стосується тих дробів, що містять у чисельнику та знаменнику багатозначні числа, як-от: *Obecne stężenie CO₂ na poziomie 0,0411 % wygenerowało wzrost globalnej temperatury Ziemi o 1,1 °C w stosunku do ery przedindustrialnej (koniec XIX wieku)* (Kiciński, 2020: 31). З огляду на рівень підвищеної складності підібраних граматичних тем вважаємо за необхідне розміщення у підручнику чітких і докладних пояснень граматичних правил, які допоможуть студентам краще розуміти матеріал і ефективно використовувати його у мовній практиці.

У процесі розроблення вправ і завдань доцільно застосувати диференційований підхід та пропонувати вправи різного ступеня складності. Це також стосується контрольних питань, тестів, індивідуальних завдань, які забезпечують індивідуальний підхід для вироблення програмних компетенцій. Матеріал підручника повинен сприяти ефективній організації навчальної діяльності студентів з різними здібностями і навчальними можливостями, що передбачає різні рівні навчальних результатів залежно від індивідуальних можливостей. Адже кожен повинен мати змогу опрацювання матеріалу, його засвоєння та застосування на практиці.

Наступною важливою вимогою до сучасного підручника є забезпечення можливості самостійного навчання та пошуку інформації. З одного боку, це наявність складників, що мають інформативний та пояснювальний характер. Це досягається шляхом подання зразків, шаблонів виконання певних завдань, необхідних коментарів для повного розуміння матеріалу, тестів та питань для самоконтролю, а також ключів до вправ. З іншого боку, це заохочення до виходу за межі підручника, звернення до медійних ресурсів. Продуктивними у цьому випадку є проблемні завдання із залученням самостійного пошуку інформації з різних джерел.

Попри важливість завдань, що постають перед підручником польської мови за професійним спрямуванням, наявність елементів для зацікавлення та підвищення мотивації навчання є важливим чинником, який підвищує його цінність. Це можуть бути цікаві факти з певної галузі науки, статистичні дані, професійні жарти, присутність головних героїв тощо. Зокрема, статистичні дані та цікаві факти часто залишаються поза увагою типових програм з предметів, у той час як вони бувають досить промовистими й дають матеріал до роздумів, сприяють виробленню поміркованого підходу до вирішення виробничих проблем. Наявність головних героїв допомагає більш природньо впроваджувати різноманітні теми, вибудовувати композицію підручника, створювати певну атмосферу. Наприклад, у підручнику «Przedsiębiorczość po polsku» (2021) студенти знайомляться з підприємцем з України Віктором Хведчуком та його дружиною бухгалтером Анною, що наближає дидактичний процес до реального життя, уможливорює створення різноманітних комунікаційних ситуацій. Ці чинники також сприяють реалізації ціннісного компонента шляхом позитивного впливу на формування мотиваційної сфери, соціальних цінностей, особистісних цінностей, соціальної поведінки, громадянської позиції, життєвих пріоритетів. Отже, для повноцінного навчання підручник повинен містити необхідні дидактичні складники, а також елементи, що сприяють підвищенню мотивації вдосконалення мовних навичок.

Висновки. Отже, аналіз наявних підручників польської мови за професійним спрямуванням дозволяє класифікувати їх за кількома критеріями: 1) галузь науки: одногалузеві та багатогалузеві;

додатково можна поділити на підручники для гуманітарних і точних наук; 2) одномовні чи двомовні (наявність термінологічних словників, орієнтація на рідну мову студента); 3) повнота дидактичних складників (наявність вправ і завдань, питань у кінці розділів, контрольних питань, тестів, індивідуальних завдань, списку рекомендованої літератури тощо); 4) наявність елементів для зацікавлення (цікаві факти, статистичні дані, професійні жарти, головні герої тощо); 5) наявність аудіо- та відеоматеріалів; 6) країна видання підручника; 7) скоригованість з чинною програмою. Перспективу дослідження вбачаємо у детальному розгляді комунікативних завдань у процесі навчання польської мови за професійним спрямуванням.

Література

Войцева О. Відкрий таємниці польської мови : підручник для студ. філол. факультетів. Чернівці, 2016. 386 с.

Козаченко О. М. Специфіка викладання і навчання польської мови україномовних мовців. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. 2019. № 1. С. 24-28. DOI: <https://doi.org/10.24195/2617-6688-2019-1-3>

Кононенко В. І., Кононенко І. В. Контрастивна граматики української та польської мов. Київ, 2010. 389 с.

Кравчук А. Польська мова. Граматика з вправами : Підручник для вищих навчальних закладів. Київ, 2016. 454 с.

Польська мова за професійним спрямуванням. Спеціальності: енергетика, інформатика й комп'ютерні науки, економіка, хімія, екологія, управління, журналістика, культурознавство, психологія : навч. посіб. / Л. І. Яковенко та ін. Одеса : Політехперіодика, 2020. 142 с.

Польська мова за професійним спрямуванням / Л. І. Яковенко та ін. Одеса: ОП, 2023. 231 с.

Яковенко Л. І., Козаченко О. М., Тожиєва В. В. Текст у структурі підручника з польської мови за професійним спрямуванням. *Human problems and ways to solve them. Abstracts of VI International Scientific and Practical Conference Rome, Italy (October 23-25, 2023)*, с. 199-202.

Alternatywne źródła energii. URL: <https://zpe.gov.pl/a/alternatywne-zrodla-energii/D18lvCUKm>

Chłopicka-Wielgos M., Pukas-Palimąka D., Turek-Forneska K. Co Panu dolega? Podręcznik do nauczania cudzoziemców języka polskiego na studiach medycznych. Kraków, 2015. 200 s.

Kiciński J. Zielona transformacja energetyczna. Instytut Maszyn Przepływowych PAN w Gdańsku, Gdańsk, 2020. 288s.

Lechowicz J., Podsiadły J. Chcę studiować medycynę. Język polski dla cudzoziemców – kandydatów na studia medyczne. Łódź, 1998.

Podstawy pracy z arkuszem kalkulacyjnym. URL: http://informatyka2.orawskie.pl/?pl_podstawy-pracy-z-arkuszem-kalkulacyjnym,234

Przedsiębiorczość po polsku. Materiały uzupełniające do kursu „Język polski z elementami przedsiębiorczości (poziom B1)” dostępnego na platformie Navoica / Bambrowicz O., Balcerzak M. i inni. Poznań, 2021. 110 s.

Tambor A. Licz na Banacha. Podręcznik do nauczania polskiego słownictwa specjalistycznego dla cudzoziemców. Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2019. 116 s.

Tambor A. (Nie)codzienny polski. Teksty i konteksty. Katowice : Uniwersytet Śląski i Wydawnictwo Gnome, 2018. 116 s.

U lekarza. Słucham i rozumiem! Materiały do nauczania języka polskiego medycznego z płytą MP3. Poziom A2-B2 / Rogala D. i inni. Kraków, 2019. 177 s.

A textbook on the Polish language designed for professionals facing modern challenges

Yakovenko Liudmyla⁴

Odesa Polytechnic National University, Odesa, Ukraine

Kozachenko Oleksii⁵

Odesa Polytechnic National University, Odesa, Ukraine

⁴ PhD in Philology (Candidate of Philological Sciences), Associate Professor at the Department of Profession-oriented Polish at the Ukrainian-Polish Educational and Scientific Institute at the Odesa Polytechnic National University

⁵ PhD in Pedagogy (Candidate of Pedagogical Sciences), Associate Professor at the Department of Profession-oriented Polish at the Ukrainian-Polish Educational and Scientific Institute at the Odesa Polytechnic National University

Tozhyieva Vitaliia⁶

Odesa Polytechnic National University, Odesa, Ukraine

The modern didactic process can be supported by appropriate methodological support due to the expansion of educational opportunities for Ukrainian students. The need for textbooks in Polish as a foreign language in a professional context puts the teacher in the task of choosing or creating such an educational book. The relevance of the study lies in the need for the theoretical development of a number of issues related to the structure of the textbook, its orientation to a certain type of program, to the level of user proficiency in the national version of the Polish language. The didactic content of the textbook is also important: texts, the ratio of lexical, grammatical and communicative exercises, creative tasks, tasks for self-control, tests, auxiliary materials, etc. To answer these questions, the article analyzes the available textbooks on the Polish language in a professional direction, identifies the main trends in their creation and attempts to systematize their types. To achieve this goal, methods of analysis, synthesis, and observation of linguistic phenomena were used. Creating a quality textbook on the Polish language in a professional manner is connected to a specific educational need and, accordingly, the training program. Specialized student training involves the balanced use of professional texts, lexical, grammatical, and communicative tasks. Analyzing the didactic content of existing textbooks of professional Polish, you can group them into a single-profile and multidisciplinary; monolingual and oriented to the native language of the user; The presence of structural components that fully provide the educational process (from texts, dialogues, various exercises and tasks to questions for self-control, tests, individual tasks, dictionaries, etc.; those containing elements of interest and motivation; Availability of audio and video materials; by country of publication; adjustment to the current program.

Keywords: Polish as a foreign language, Polish as a professional language, a textbook on the Polish language, didactic process.

References

- Alternatywne źródła energii. Retrieved from <https://zpe.gov.pl/a/alternatywne-zrodla-energii/D18lvCUKm>
- Bambrowicz, O., Válková Maciejewska, M., Balcerzak, M., Czachór, S. (2021). *Przedsiębiorczość po polsku. Materiały uzupełniające do kursu „Język polski z elementami przedsiębiorczości (poziom B1)” dostępnego na platformie Navoica*. Poznań.
- Chłopicka-Wielgos, M., Pukas-Palimąka, D., Turek-Forneska, K. (2015). *Co Panu dolega? Podręcznik do nauczania cudzoziemców języka polskiego na studiach medycznych*. Kraków.
- Kiciński, J. (2020). *Zielona transformacja energetyczna. Instytut Maszyn Przepływowych PAN w Gdańsku*. Gdańsk.
- Kozachenko, O. (2019). Spetsyfika vykladannia i navchannia polskoi movy ukrainomovnykh movtsiv [The specifics of teaching and learning the Polish language for Ukrainian speakers]. *Naukovyi visnyk Pivdennoukrainskoho natsionalnogo pedahohichnogo universytetu im. K.D. Ushynskoho, 1*, (pp. 24-28) [in Ukrainian].
- Kononenko, V.I., & Kononenko, I.V. (2010). *Kontrastyvna hramatyka ukrainskoi ta polskoi mov [Contrastive grammar of the Ukrainian and Polish languages]*. Kyiv [in Ukrainian].
- Kravchuk, A. (2016). *Polska mova. Hramatyka z vpravamy : Pidruchnyk dla vyshchych navchalnych zakladiv [Polish. Grammar with exercises: Textbook for higher educational institutions]*. Kyiv [in Ukrainian].
- Lechowicz, J., Podsiadły, J. (1998). *Chcę studiować medycynę. Język polski dla cudzoziemców – kandydatów na studia medyczne*. Łódź.
- Podstawy pracy z arkuszem kalkulacyjnym. Retrieved from http://informatyka2.orawskie.pl/?pl_podstawy-pracy-z-arkuszem-kalkulacyjnym,234
- Rogala, D., Terka, B., Burzyńska, M., Gruchała, W., Rodzińska, W., Wawrzeń, M. (2019). *U lekarza. Słucham i rozumiem! Materiały do nauczania języka polskiego medycznego z płytą MP3. Poziom A2-B2*. Kraków.
- Tambor, A. (2019). *Licz na Banacha. Podręcznik do nauczania polskiego słownictwa specjalistycznego dla cudzoziemców*. Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Tambor, A. (2018). *(Nie)codzienny polski. Teksty i konteksty*. Katowice : Uniwersytet Śląski i Wydawnictwo Gnome.

⁶ PhD in Philology (Candidate of Philological Sciences), Senior Lecturer at the Department of Profession-oriented Polish at the Ukrainian-Polish Educational and Scientific Institute at the Odesa Polytechnic National University

Voitseva, O. (2016). *Vidkryi taiemnytsi polskoi movy : Pidruchnyk dla stud. filol. Fakultetiv* [Discover the secrets of the Polish language: a textbook for students. philol. faculties]. Chernivtsi [in Ukrainian].

Yakovenko, L.I., Denysova, A. Ye., Kozachenko, O.M., Tozhyieva, V.V., & Savchenko, O.V. (2020). *Polska mova za profesiinym spriamuvanniam. Spetsialnosti: enerhetyka, informatyka i kompiuterni nauky, ekonomika, khimiia, ekolohiia, upravlinnia, zhurnalistyka, kulturoznavstvo, psycholohiia* [Polish language by professional direction. Specialties: energy, informatics and computer sciences, economics, chemistry, ecology, management, journalism, cultural studies, psychology: study guide]. *Navchalnyi posibnyk*. Odesa: Politekhperiodyka [in Ukrainian].

Yakovenko, L.I., Denysova, A. Ye., Kozachenko, O.M., & Anikina, M.I. (2023). *Polska mova za profesiinym spriamuvanniam* [Polish language by professional direction]. Odesa: OP, 2023 [in Ukrainian].

Yakovenko, L.I., Kozachenko, O.M., & Tozhyieva, V.V. (2023). *Tekst u strukturi pidruchnyka z polskoi movy za profesiinym spriamuvanniam* [Text in the structure of a textbook on the Polish language for professional orientation]. *Human problems and ways to solve them. Abstracts of VI International Scientific and Practical Conference Rome, Italy (October 23-25, 2023)*, (pp.199 – 202) [in Ukrainian].

Accepted: December 21, 2023

Експериментальна програма формування трансверсальних компетентностей майбутніх учителів в освітньому просторі педагогічного університету

Галицан Ольга Анатоліївна¹

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» Україна, Одеса

E-mail: halitsan.oa@pdpu.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2542-649X>

ResearcherID Web of Science: DUS-9161-2022

Scopus Author ID: [57219142476](https://orcid.org/0000-0003-2542-649X)

Паламарюк Василь Автандилович²

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» Україна, Одеса

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2270-7037>

Стаття розкриває теоретичний аспект проблеми формування трансверсальних компетентностей майбутніх педагогів. Матеріал містить презентацію пілотної програми з формування трансверсальних компетентностей майбутніх педагогів. Мета дослідження полягала у висвітленні категорії «трансверсальні компетентності» та розробленні плану пілотної (експериментальної) програми формування трансверсальних компетентностей майбутніх учителів в освітньому середовищі педагогічного університету. Дослідження виконано з використанням таких методів: узагальнення інформації, що міститься у науковій літературі; систематизація авторських позицій учених, які досліджували категорію «трансверсальні компетентності»; репрезентація плану експериментальної (пілотної) програми формування трансверсальних компетентностей майбутніх учителів в освітньому середовищі педагогічного університету. Аналіз наукових джерел дозволив зафіксувати, що трансверсальним компетентностям властиві такі ознаки: інтегральна міждисциплінарна й територіальна трансферабельність; здатність до формування як у професійному, так й в особистісному середовищі; залежність від соціальних й інтерперсональних відносин; крос-культурність й крос-функційність у вивченні; можливість розвитку в змішаному навчанні; активний комунікаційний та інтеракційний характер; значущість для провадження системи «Life-long learning». Уточнено зміст категорії «трансверсальні компетентності» (за Копусь, Бабій) як системний комплекс інструментальних (практично-реалізаційних), інтерперсональних (індивідуально згенерованих) та системних (інтегральних) компетентностей, що реалізують параметр трансферу (перенесення) системи здобуття знань, умінь та навичок особистості у площину розв'язання професійно-педагогічних завдань та ситуацій освітньої практики на засадах вираження індивідуального метакогнітивного та професійного потенціалу особи.

Ключові слова: компетентність, компетентнісний підхід, трансверсальні компетентності, майбутні вчителі, майбутні педагоги, формування, освітній простір педагогічного університету, освітній простір, воркшоп, майстер-клас, Нова українська школа.

Вступ. Збройна агресія країн окупантів росії та білорусі 2022 року довела, що Україна має нагально визначитись із векторами розвитку (політичним, соціальним, суспільним, духовним), адже лише дотримання єдиного вектору розвитку в усіх сферах дозволить вберегти країну від руйнівного впливу загарбницьких дій сусідніх держав. Глобальні реформи та конкретні кроки, здійснені державними органами, зокрема Міністерством освіти України, Національним агенством із забезпечення якості освіти та іншими державними інституціями довели, що Україна не втратила європейських орієнтирів в освіті, зокрема все частіше використовуються загальноприйняті в Європі термінологічні інтерпретації класичних номінацій, вживається специфічна лексика. Прикладом є категорія «трансверсальні компетентності», яка деінде використовується науковцями для позначення різних дефініцій: «загальні

¹ кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

² аспірант кафедри педагогіки Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

компетеності», «ключові компетентності», «неакадемічні компетентності», «стратегічні компетентності» тощо.

У сучасний науково-педагогічний дискурс активно впроваджується категорія «трансверсальні компетентності» в різних проєкціях: еволюцію поняття «трансверсальність» дослідила Попова (2020); Копусь, Бабій (2022) визначили стуність поняття «трансверсальні компетентності вчителя Нової української школи»; Борова, Ведь (2020) схарактеризували специфічні ознаки категорії «трансверсальність» у розрізі міждисциплінарного розгляду; Семеног (2020) проаналізувала особливості формування трансверсальних компетентностей викладача ЗВО.

Видання *Glossary of Curriculum Terminology*, оприлюднене під егідою UNESCO International Bureau of Education використовує для позначення категорії «трансверсальні компетентності» такі характеристики: *key, core, general, generic, basic, cross-curricular competence*. Як бачимо, характеристика «трансверсальні» поєднана з характеристикою «міжпредметні» та розміщується в самому кінці речення. Характеристики «трансверсальні» передують позначення «ключові», «загальні», «основні або базові». Отже, неоднозначне тлумачення категорії «трансверсальні компетентності» через подекуди «вільний» переклад науковцями призвів до того, що в науковому просторі нашої країни з'явилися різноманітні термінологічні конструкти, які використовуються для позначення так званих «skills» – тобто інтегральних умінь (навичок), які мають бути притаманні людині для досягнення життєвого (а не академічного) успіху, загального розвитку та органічного входження в соціум за допомогою адекватної комунікації з довкіллям та світом.

Мета та завдання дослідження полягає у висвітленні категорії «трансверсальні компетентності» та розробленні плану пілотної (експериментальної) програми формування трансверсальних компетентностей майбутніх учителів в освітньому середовищі педагогічного університету.

Завдання дослідження: проаналізувати науковий фонд, в якому розкрито специфічні ознаки категорії «трансверсальні компетентності»; увиразнити сучасне розуміння трансверсальних компетентностей у розрізі професійної діяльності вчителів; розробити пілотну (експериментальну) програму формування трансверсальних компетентностей майбутніх учителів в освітньому середовищі педагогічного університету.

Методи та матеріали дослідження: узагальнення інформації, що міститься у науковій літературі; систематизація авторських позицій вчених, які досліджували категорію «трансверсальні компетентності»; репрезентувати план експериментальної (пілотної) програми формування трансверсальних компетентностей майбутніх учителів в освітньому середовищі педагогічного університету

Результати дослідження. Степаненко & Попова (2022) слушно акцентують на тому, що сучасна освіта і наука у глобалізованому суспільстві стають визначальним фактором розвитку системи професійної освіти насамперед з позицій трансверсальності, і безальтернативним механізмом сприяння модифікації форм і методів професійної підготовки майбутніх спеціалістів. Інвестиції у розвиток людського потенціалу – найвагоміша і найефективніша модель взаємодії освіти та суспільства. Формування трансверсальних компетентностей у ході розвитку готовності спеціаліста до нових соціально-економічних реалій на конкурентному міжнародному ринку праці поступово стає однією з провідних тенденцій збагачення науково-педагогічного дискурсу (Степаненко & Попова, 2022).

Слідом за Саймоном Вайтермором (Simon Whittermore, 2018), Тетяна Ведь фіксує факт про те, що трансверсальним компетентностям властиві такі ознаки: інтегральна міждисциплінарна й територіальна трансферабельність; здатність до формування як у професійному, так й в особистісному середовищі; залежність від соціальних й інтерперсональних відносин; крос-культурність й крос-функційність у вивченні; можливість розвитку в змішаному навчанні; активний комунікаційний та інтеракційний характер; значущість для провадження системи «Life-long learning» (Ведь, 2022).

Вважаємо найбільш продуктивним, влучним та точним визначення концепту «трансверсальні компетентності вчителя», яке надали дослідниці Копусь & Бабій в 2022 році. На думку учених: «трансверсальні компетентності вчителя нової української школи є системним комплексом інструментальних (практично-реалізаційних), інтерперсональних (індивідуально згенерованих) та системних (інтегральних) компетентностей, що реалізують параметр трансферу (перенесення) системи здобутих знань, умінь та навичок особистості у площину розв'язання професійно-педагогічних завдань та ситуацій освітньої практики на засадах увиразнення індивідуального метакогнітивного та професійного потенціалу особи» (Копусь, Бабій, 2022: 156).

Як бачимо, авторки умовно розподіляють всі трансверсальні компетентності на три категорії: ті, що стосуються конкретних механізмів і функційних засобів (інструментальні компетентності); інтерперсональні, системні.

Розмірковуючи над значенням трансверсальних компетентностей у розрізі професійної діяльності викладачів, вчена Семеног наголошує на тому, що, здебільшого, мовиться про набуття педагогами здатності швидко адаптуватися, ухвалювати рішення в ситуаціях високого ступеня невизначеності, конструювати оптимальні умови для розвитку й саморозвитку у студентів критичного й рефлексійного

мислення, набуття інфомедійної та медіаосвітньої грамотності, емоційного й культурного інтелекту, компетентності в площині міжособистісної комунікації й взаємодії, що є значущим для забезпечення партнерської взаємодії всіх суб'єктів освітнього процесу (Семенов).

Експериментальна (пілотна) програма формування трансверсальних компетентностей майбутніх учителів в освітньому середовищі педагогічного університету була побудована за таким алгоритмом: перший етап передбачав визначення напрямів, за якими впроваджуватимуться ті чи ті форми навчання здобувачів освіти (з метою формування трансверсальних компетентностей); на другому етапі здійснюється робота з викладачами (з метою міждисциплінарної інтеграції, зважаючи на інтегральність феномену, що досліджується); на третьому етапі реалізується комплекс форм роботи зі здобувачами освіти.

Перед тим, як репрезентувати зміст пілотної програми з формування трансверсальних компетентностей конкретизуємо наше розуміння форм роботи «майстер-клас» та «воркшоп».

Майстер-клас для викладачів є інноваційною, ефективною й практико-зорєнтованою формою трансляції та передавання знань і вмінь, обміну професійним та фаховим досвідом, магістральною метою якої є демонстрація інноваційних та оригінальних методик (технологій, моделей, програм та алгоритмів) опанування конкретним змістом за умовної активної «включеності» всіх учасників.

Воркшоп є інтенсивною формою навчальної роботи, під час якого учасники (здобувачі освіти) здобувають так звані «процесуальні знання» та практичні вміння завдяки власній активності та мотиваційної «включеності». Специфікою проведення воркшопів є мінімізація теоретичної інформованості студентів та отримання ними так званих «динамічних» знань (поінформованість), які можна застосувати за алгоритмом «тут і зараз».

У межах воркшопів навчання відбувається за рахунок отримання актуального професійного (зокрема - педагогічного) досвіду і особистісного переживання, яке набагато легше сприймається в груповій взаємодії.

Отже, пілотна програма з формування трансверсальних компетентностей вміщувала три навчальні модулі. Опишемо стисло їх.

Навчальний модуль 1 «Трансверсальні компетентності вчителя в ракурсі переосмислення методології конструювання освітнього простору країни» передбачав проведення таких майстер-класів для викладачів: «Мультиплікативна інтеграція трансверсальних компетентностей учителя – шлях до оновлення універсального дизайну освітнього середовища Нової української школи»; «Освітологічний та сцієнтичний фундамент моделювання концепції формування трансверсальних компетентностей майбутнього вчителя в Університеті Ушинського»; «Функційно-технологічні та варіативно-реалізаційні практики забезпечення формування трансверсальних компетентностей майбутніх учителів в освітньому середовищі Університету Ушинського».

У межах навчального модулю було проведено такі воркшопи для здобувачів освіти: «Трансверсальні компетентності сучасного вчителя у координатах міждисциплінарних досліджень»; «Трансверсальні компетентності сучасного вчителя: тезаурус, модус, праксис»; «Soft-skills та meta-skills учителя сучасної школи у вимірах парадигми трансверсальних компетентностей».

У межах навчального модулю 2 «Готовність учителя моделювати мультикультурне освітнє середовище Нової української школи як трансверсальна компетентність» було проведено такі майстер-класи для викладачів: «Уяскравлення глобального транскордонного мислення вчителя сучасної школи як інваріант трансверсальної міжкультурної компетентності»; «Мультикультурна трансверсальна компетентність учителя у вимірах парадигми Діалогу Культур».

У межах навчального модулю було проведено такі воркшопи для здобувачів освіти: «Інтеркультурологічна трансверсальна компетентність сучасного вчителя – шлях до збереження культуротворчого національного коду української ідентичності в глобалізованому транскультурному світі»; «Трансверсальна інтеркультурна компетентність як механізм метакомунікації у глобалізованому освітньо-науковому середовищі».

Навчальним модулем 3 «Готовність сучасного вчителя до віртуалізації та цифровізації технологій навчання і виховання як трансверсальна компетентність» було передбачено майстер-класи для викладачів: «Продуктивні інноваційні освітні технології у викликах сучасного глобалізованого суспільства»; «Інноватизація освітнього простору Університету Ушинського: тезаурус та дефініції, функціонал та прагматикон».

У межах модулю проведено такі воркшопи для здобувачів освіти: «Комунікативно-стратегічне інноваційне мислення сучасного вчителя як категорія проблемно-феноменологічного поля віртуалізації та цифровізації освітніх технологій»; «Мануал, функціонал та потенціал екстраполяції віртуального виміру у площину професійної діяльності вчителя сучасної школи»; «Готовність до конгруентного використання вчителем платформи віртуального цифрового навчання як трансверсальна компетентність»; «Стратегія і тактика використання функціоналу платформ дистанційного навчання у синергії освітньо-наукового та соціокультурного простору країни».

Первинний аналіз проведеного експерименту дозволяє дійти **висновків**. Феноменологія трансверсальності в розрізі компетентнісної парадигми модернізації сучасного освітнього простору країни є перспективною в практичному плані. Разом із цим можемо зафіксувати й складність у прикладному аспекті впровадження параметрів трансверсалізації. Перспективи подальших наукових теоретичних та емпіричних розвідок вбачаємо в деталізації змісту пілотної програми та ґрунтовному опрацюванні результатів упровадження пілотної програми з формування трансверсальних компетентностей майбутніх педагогів.

Література

Борова Т., Ведь Т. Теоретичні основи сутності поняття «трансверсальні компетентності» в постмодерністській освіті. *Інноваційна педагогіка*. Випуск 21. Т.3. 2020. С.154-159.

Матеріали сайту (<https://www.skillsandeducationgroup.co.uk/transversal-skills-what-are-they-and-why-are-they-so-important/>).

Матеріали

сайту

<https://unevoc.unesco.org/home/TVETipedia+Glossary/show=term/term=Transversal+skills#start>

Семенов, О. М. Трансверсальні компетентності у вимірах партнерської взаємодії: викладач і здобувач вищої освіти. *Академічні студії. Серія «Педагогіка»*. 2021. Вип. 3, ч. 1. С. 111–120. DOI: <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2021.3.1.17>.

Соболь Н. Трансверсальні уміння й навички в структурі професійної компетентності перекладача. *Вісник Національної академії державної прикордонної служби України*. Серія «Педагогіка». 2016. Вип. 4. С. 1–9.

Степаненко Л., Попова Л. Формування трансверсальних компетентностей в іншомовній професійній підготовці майбутніх педагогів: нормативно-законодавчі аспекти. *Витоки педагогічної майстерності*. 2022. Випуск 29. С. 219-223.

Appropriateness of e-learning resources for the development of transversal skills in the new European Higher Education Area. Conference Paper in Proceedings – *Frontiers in Education Conference* December 2006. DOI: 10.1109/FIE.2006.322671 • Source: IEEE Xplore

CEDEFOP (2013). Piloting a European employer survey on skill needs. Retrieved from <http://www.cedefop.europa.eu/node/11966> (accessed 23-07-2023).

Giedrė Valūnaitė Oleškevičienė, Andrius Puksas, Dalia Gulbinskienė, Liudmila Mockienė. Student Experience on the Development of Transversal Skills in University Studies. *Pedagogika*. 2019, t. 133, Nr.1. <https://doi.org/10.15823/p.2019.133.4>.

Niemi, H., & Isopahkala-Bouret, U. Lifelong learning in Finnish society – An analysis of national policy documents. *International Journal of Continuing Education and Lifelong Learning*, 2012. 5(1), 43–63.

Niemi, H. Teacher effectiveness in the European context with a special reference to Finland. In O.-S. Tan, & W.-C. Liu (Eds.), *Teacher effectiveness: Capacity building in a complex learning era* 2015. (pp. 51-78). Singapore: Cengage Learning.

Paramaswari Jaganathan, Ambigapathy Pandian, Ilango Subramaniam. Language Courses, Transversal Skills and Transdisciplinary Education: A Case Study in the Malaysian University. *International Journal of Education and Research* Vol. 2 No. 2 February 2014.

Whittermore Simon. Transversal Competencies for Future Proofing the Workforce. *White paper* : Skills, 2018. 48 p.

Experimental program for the formation of transversal competencies of future teachers in the educational environment of the Pedagogical University

Halitsan Olha³

State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky" Ukraine, Odessa

Palamariuk Vasył⁴

State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky" Ukraine, Odessa

³ PhD in Pedagogy (Candidate of Pedagogical Sciences), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Pedagogy of the State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky"

⁴ Postgraduate student of the Department of Pedagogy of the State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky"

The article reveals the theoretical aspect of the problem of the formation of transversal competencies of future teachers. The material contains a presentation of a pilot program for the formation of transversal competencies of future teachers. The purpose of the study was to highlight the category of "transversal competencies" and develop a plan for a pilot (experimental) program for the formation of transversal competencies of future teachers in the educational environment of the pedagogical university. The study was performed using the following methods: synthesis of information contained in the scientific literature; systematization of the author's positions of scientists who studied the category of "transversal competencies"; represent the plan of the experimental (pilot) program for the formation of transversal competencies of future teachers in the educational environment of the pedagogical university. Analysis of scientific sources allowed to fix that transversal competencies are characterized by the following features: integral interdisciplinary and territorial transferability; be able to form both in a professional and in a personal environment; dependence on social and interpersonal relations; cross-culturality and cross-functionality in the study; the possibility of development in mixed learning; active communication and interactive character; significance for the production of the "Life-long learning" system. The content of the category "transversal competencies" (for Kopus, Babi) as a system complex of instrumental (practical-realizable), interpersonal (individually generated) and system (integral) competencies that implement the parameter of transfer (transfer) of the system of acquired knowledge, skills and skills of the individual into the plane of solving professional and pedagogical tasks and situations of educational practice on the basis of introduction of individual metacognitive and professional potential of the person.

Keywords: competence, competence approach, transversal competencies, future teachers, future teachers, formation, educational space of the pedagogical university, educational space, workshop, master class, New Ukrainian school.

References

- Appropriateness of e-learning resources for the development of transversal skills in the new European Higher Education Area. (2006). Conference Paper in Proceedings – *Frontiers in Education Conference* - December 2006. DOI: 10.1109/FIE.2006.322671•Source:IEEE_Xplore
- Borova T., & Ved T. (2020). Teoretychni osnovy sutnosti ponyattya «transversal'ni kompetentnosti» v postmodernist-s'kiy osviti [Theoretical foundations of the essence of the concept of "transversal competence" in postmodern education]. *Innovatsiyna pedahohika – Innovative pedagogy*. Issue 21. Vols.3, pp.154-159 [in Ukrainian].
- CEDEFOP (2013). *Piloting a European employer survey on skill needs*. Retrieved from <http://www.cedefop.europa.eu/node/11966>>
- Giedrė Valūnaitė Oleškevičienė, Andrius Puksas, Dalia Gulbinskienė, & Liudmila Mockienė. (2019). Student Experience on the Development of Transversal Skills in University Studies. *Pedagogika*. t. 133, Nr.1. <https://doi.org/10.15823/p.2019.133.4>.
- Niemi, H., & Isopahkala-Bouret, U. (2012). Lifelong learning in Finnish society – An analysis of national policy documents. *International Journal of Continuing Education and Lifelong Learning*, 5(1), 43–63.
- Niemi, H. (2015). Teacher effectiveness in the European context with a special reference to Finland. In O.-S. Tan, & W.-C. Liu (Eds.), *Teacher effectiveness: Capacity building in a complex learning era* (pp. 51-78). Singapore: Cengage Learning.
- Paramaswari Jaganathan, Ambigapathy Pandian, & Ilangko Subramaniam. Language Courses, Transversal Skills and Transdisciplinary Education: A Case Study in the Malaysian University. *International Journal of Education and Research* Vol. 2 No. 2 February 2014.
- Semenoh, O.M. (2021). Transversal'ni kompetentnosti u vymirakh partners'koyi vzayemodiyi: vykladach i zdobuvach vyshchoyi osvity [Transversal competences in dimensions of partnership interaction: teacher and student of higher education]. *Akademichni studiyi. Seriya «Pedahohika» – Academic studies. "Pedagogy" series*. Issue 3, part 1. pp. 111-120. DOI: <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2021.3.1.17> [in Ukrainian].
- Sobol N. (2016). Transversal'ni uminnya y navychky v strukturi profesiynoyi kompetentnosti perekladacha [Transversal skills and skills in the structure of a translator's professional competence]. *Visnyk Natsional'noyi akademiyi derzhavnoyi prykordonnoyi sluzhby Ukrainy. Seriya «Pedahohika» – Bulletin of the National Academy of the State Border Service of Ukraine. "Pedagogy" series*. Issue 4, pp. 1–9 [in Ukrainian].
- Stepanenko L., & Popova L. Formuvannya transversal'nykh kompetentnostey v inshomovniy profesiyniy pidhotovtsi maybutnikh pedahohiv: normatyvno-zakonodavchi aspekty [Formation of transversal competences in foreign language professional training of future teachers: regulatory and legislative aspects]. *Vytoky pedahohichnoyi maysternosti – Origins of pedagogical skills*. Issue 29, pp. 219-223 [in Ukrainian].
- Website materials (<https://www.skillsandeducationgroup.co.uk/transversal-skills-what-are-they-and-why-are-they-so-important/>).

Website

materials

<https://unevoc.unesco.org/home/TVETipedia+Glossary/show=term/term=Transversal+skills#start>

Whittermore S. (2018). Transversal Competencies for Future Proofing the Workforce. *White paper: Skills*, 2018. 48 p.

Accepted: December 21, 2023

Підписано до друку 29.12.2023. Формат 60x90/16. Папір офсетний.
Гарн. «Agiat» Друк цифровий. Ум. друк. арк. 7,7.
Наклад 100 пр.
Видавець Букаєв Вадим Вікторович
вул. Пантелеймонівська 34, м. Одеса, 65012.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2783 від 02.03.2007 р.
Тел. 0949464393, 0487431393 e-mail – 7431393@gmail.com